

genootschap

voor

CXXI 1984 1 - 2

---

geschiedenis

handelingen

INHOUD

BIJDRAGEN

- B.A. Vermaseren, *Twee onderzoeken over Vlaanderen en Prins Willem van Oranje. II. Jr. Willem van Blois van Treslong (Trélon) als superintendent van West-Vlaanderen, 1579-1584. Een onbekende periode uit zijn leven.* 5- 96
- S. d'Ydewalle, *Franciscus-Renatus Boussen, bisschop van Brugge (1834-1848).* 97-136

VLAAMSE BIOGRAFICA

- B. Janssens de Bisthoven, *Petrus Franciscus Valcke, 1708-1787, pastoor van Rumbeke en deken van Roeselare.* 137-147

BOEKBESPREKING

- E. Van Mingroot, *De abdij Zoetendale te Maldegem, een kroniek (1215-1584)* (B. Janssens de Bisthoven). 149-150

- KRONIEK 151-165

genootschap voor geschiedenis handelingen

CXXI (1984) 1 - 2

- Annales de la Société d'Émulation pour l'étude et les recherches de la Vallée d'Ossemeuse - 1 (1899) - IV (1942)
- Annales de la Société d'Émulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre - V (1843) - LV (1902)
- Annales de la Société d'Émulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des Antiquités de la Flandre - I.V (1902) - LXXVI (1933)
- Annales de la Société d'Émulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des Antiquités de la Flandre - Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, Geslacht, oudst. de bevestiging «Société d'Émulation» te Bruges. Diermaandelijkse tijdschrift voor de studie van de geschiedenis en Oudheden van Vlaanderen - LXXVII (1934) - CXY (1978)

Voortzetting van :

- Annales de la Société d'Emulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre Occidentale : I (1839) - IV (1842).
- Annales de la Société d'Emulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre : V (1843) - LIV (1904).
- Annales de la Société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des Antiquités de la Flandre : LV (1905) - LXXVI (1933).
- Annales de la Société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des Antiquités de la Flandre. / Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, gesticht onder de benaming «Société d'Emulation» te Brugge. Driemaandelijks Tijdschrift voor de studie van Geschiedenis en Oudheden van Vlaanderen : LXXVII (1934) - CXV (1978).

HANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

CXXI - 1984

1 - 2

BRUGGE 1984

HANDELLINGEN

1881-1882

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

DEUTSCH (WORE DE BEKANDIG)

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

Voorzitter: Van

DEUTSCH (WORE DE BEKANDIG)

— Bericht van de Societät d'Emulation voor Geschiedenis te Brugge over de werkzaamheden van het jaar 1881-1882.

— Bericht van de Societät d'Emulation voor Geschiedenis te Brugge over de werkzaamheden van het jaar 1881-1882.

— Bericht van de Societät d'Emulation voor Geschiedenis te Brugge over de werkzaamheden van het jaar 1881-1882.

— Bericht van de Societät d'Emulation voor Geschiedenis te Brugge over de werkzaamheden van het jaar 1881-1882.

BRUGGE 1881

TWEE ONDERZOEKINGEN OVER VLAANDEREN EN PRINS WILLEM VAN ORANJE

II. Jr. Willem van Blois van Treslong (Trélon) als superintendent van West-Vlaanderen, 1579-1584. Een onbekende periode uit zijn leven.

Dr B.A. VERMASEREN

Voor Hanneke Stok en Marjolein Rietbroek-Van Fessem, die mij zo energiek bijstonden bij het verzamelen van de correspondentie van Willem van Oranje en mij aanspoorden tot deze studie.

De hierna volgende studie heeft tot doel enig licht te werpen op een praktisch onbekende periode uit het leven van een der vele mannen rond Willem de Zwijger, op wie deze een beroep deed wanneer hij hun steun nodig had in zijn strijd tegen Spanje. De opzet is niet geweest een uitputtend verslag te geven van de daden van de onderzochte persoon. Wanneer dit al enige zin zou hebben, zou toch gebrek aan materiaal een onoverkomelijke hinderpaal hebben opgeworpen op de weg naar het te bereiken doel. Niettemin bleken voldoende gegevens voorhanden om althans de voorstelling te vervullen die over de watergeus Van Blois van Treslong bestaat. Aldus beschouwd zou men het nu volgend onderzoek «oppervlakkig» kunnen noemen, temeer ook omdat alles bijeen genomen betrekkelijk weinig bronnen zijn benut, die overigens nog weinig of niet gebruikt zijn.

Het onderhavig onderzoek betreft een tijdperk waarover nog geen grondig samenvattend werk bestaat : door de militaire verwickelingen en onderlinge kuiperijen tussen bevelhebbers is het in hoge mate ondoorzichtig en daarom ook vrij onaantrekkelijk. Derhalve mag men niet veronderstellen dat de lezer op de hoogte is van de

achtergronden, nodig om een en ander gemakkelijk te kunnen volgen. Schrijver dezès voelde zich dan ook genoopt om reden van helderheid en begrijpelijkheid uit te weiden over de voorgeschiedenis van het optreden van een Hollander in het zuiden van Vlaanderen¹.

Gebruikte afkortingen

- BARA = Brussel, Algemeen Rijks-archief.
BNB = Biographie Nationale de Belgique.
BRA = Brugge, Rijks-archief.
BSA = Brugge, Stads-archief.
BVGO = Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde.
CMP = *Correspondance de Marg. d'Autriche, [duchesse de Parme]*, par L.P. Gachard, J.S. Theissen et H.A. Enno van Gelder, 6 dln. Bruxelles 1867-1881 ; Utrecht 1925-1942.
CSP = *Calendar of State Papers*.
GARA = 's Gravenhage, Algemeen Rijks-archief.
GCGT = L.P. Gachard, *Correspondance de Guillaume le Taciturne, prince d'Orange*. 6 dln. Bruxelles 1847-1866.
GCPh = L.P. Gachard, *Correspondance de Philippe II sur les affaires des Pays-Bas*. 5 dln. Bruxelles 1849-1879.
GPA = G. Groen van Prinsterer, *Archives ou Correspondance inédite de la Maison d'Orange-Nassau*. Première Série, t. VI-VII. Leide 1839.
GRA = Gent, Rijks-archief.
GSA = Gent, Stads-archief.
JRSG = N. Japikse, *Resolutiën der Staten-Generaal van 1576 tot 1609*. I-IV. 's-Gravenhage 1915-1919 (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie, 26, 33, 41, 43).
KDDH = Ph. Kervyn de Volckaersbeke et J. Diegerick, *Documents Historiques inédits concernant les Troubles des Pays Bas, 1577-1584, publiés avec des notes biographiques et historiques par ---*. 2 dln. Gand 1848-1849.
MDA = P.L. Muller et A. Diegerick, *Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas (1576-1584)*. t. IV-V. Utrecht 1898-1899 (= Werken Historisch Genootschap, Nieuwe Reeks, 60, 61).
NBW = Nationaal Biografisch Woordenboek.
NNBW = Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek.
RSV = Resolutieboeken Staten van Vlaanderen.
SR = A.C. de Schrevel, *Recueil de documents relatifs aux troubles religieux en Flandre 1577-1584*. 3 dln. (onvoltooid). Bruges 1921-1928 (= Société d'Emulation de Bruges, Mélanges, VIII, X, XI).
SV = Staten van Vlaanderen.

1. Lezenswaard zijn nog steeds C.H.Th. BUSSEMAKER, *De afscheiding der Waalsche gewesten van de Generale Unie*. 2 dln. Haarlem 1895-1896, en P.L. MULLER, *Bijdragen tot de geschiedenis der scheidung van Noord- en Zuid-Nederland*, in : BVGO, 3e Reeks, VII (1893), 247-309, 349-439 ; 4e Reeks, II (1902), 42-70, 272-306 ; IV (1905), 1-54. Beide studies dalen amper af in de details zoals deze hier volgen.

De allereerste vraag die een oplossing nodig heeft is deze : hoe werd Willem van Blois van Treslong in 1579 «superintendent» van het zgn. West-kwartier van Vlaanderen ? De volgende vraag luidt dan : wie was hij toen hij kwam ? En ten slotte : wat deed hij in zijn functie ? In een samenvattende evaluatie kan dan een oordeel worden gegeven over zijn optreden en over het probleem of Oranje een gelukkige keus had gedaan door hem te zenden.

a. De kwestie van het gouverneurschap van Vlaanderen, 1577-1579

De vlaamse stadhouder Jan van Croy, graaf van Roelux, had in november 1576 met behulp van door Oranje gezonden troepen Gent op de Spanjaarden veroverd. Maar met de daarop volgende politieke gebeurtenissen was hij het bepaald niet eens. Als koningsgetrouw krijgsman en katholiek ging hij dan ook in de loop van 1577 over naar de zijde van de landvoogd Don Juan : de 24ste juli bevond hij zich in het gevolg van de prins toen deze bij verrassing het kasteel van Namen innam ; daarna werd hij benoemd tot bevelhebber ervan. Op 10 september d.a.v. besloten de Staten-Generaal daarom de betalingen aan hem en andere heren en officieren, die dezelfde keus hadden gedaan, stil te leggen².

Reeds eerder echter had men het stadhouderschap van Vlaanderen vacant geacht. Op 30 augustus, dus ruim vijf weken na de bezetting van Namen, schreven de Staten-Generaal aan de Vier Leden van Vlaanderen het nodig te vinden in deze functie te voorzien omdat de graaf van Roelux nu een tegenstander was geworden ; daarom vroegen zij hun advies aangaande de te benoemen persoon³. Op 20 september diende toen Filips III van Croy, derde hertog van Aarschot, een verzoekschrift in om te solliciteren naar het openstaande ambt. Op dezelfde dag werd hij benoemd op voordracht van

2. JRSg, I, 229. Wanneer precies de graaf was overgelopen, is niet duidelijk, want reeds op 29 april 1577 was het besluit genomen zijn regiment te ontbinden (*t.a.p.*, 343, 346 nt 6 ; zie ook 345, april 25).

3. *T.a.p.*, 554 nt 4.

die van Vlaanderen, zoals in de akte van aanstelling staat⁴. De 28ste werd dan een ontwerp voor zijn commissie gemaakt, welke op 19 oktober definitief werd opgesteld en waaraan de Staten van Vlaanderen hun goedkeuring hechtten⁵.

Het gouverneurschap van Aarschot zou echter doorkruist worden door zijn persoonlijke ambities en door die van Oranje. Al vóór de benoeming door Filips II van Don Juan tot landvoogd hadden enkele waalse edelen een stuk opgesteld om aartshertog Matthias van Oostenrijk, broer van keizer Rudolf II en neef van de spaanse koning, naar de Nederlanden uit te nodigen om de landvoogdij op zich te nemen. De drijvende kracht achter deze actie was de hertog die op deze wijze de groeiende invloed van Oranje wilde neutraliseren. Hierin slaagde Aarschot echter niet ! Toen hij met een aantal edelen naar Gent ging om door de Staten van Vlaanderen plechtig ingehuldigd te worden, begaf hij zich onwetend in het hol van de leeuw. Immers, Oranje had daar al sinds 1576 een groep medestanders, die radicaal-calvinistisch waren en dus ook heftig anti-spaans. Onder leiding van Frans van de Kethulle, heer van Ryhove, werden toen in een volksoploop met medeweten van Oranje op 23 oktober 1577 Aarschot en verscheidene gematigde edelen alsmede de bisschoppen van Gent en Ieper gevangen genomen⁶. Op 1 november ging men over tot de oprichting van een revolutionnair calvinistisch bewind met een «Comité van Achttien», dat zich met de andere

4. Over deze heen-en-weer zwenkende figuur, die zich eerst bij Don Juan had aangesloten : M. BAELDE, *De Collaterale Raden onder Karel V en Filips II (1531-1578)*. Brussel 1965, 253-254. De akte van aanstelling bij L.P. GACHARD, *Rapport sur différentes séries de documents concernant l'histoire de la Belgique ... à Lille*. Bruxelles 1841, 238, nr 122.

5. JRSO, I, 560 ; GACHARD, *t.a.p.*, 238, nr 123. GCGT, IV, blz. LXIX nt 1 ; JRSO, I, 558. Zie ook SR, I, 95-96. De vlaamse gedeputeerden in de Staten-Generaal hadden eerst geprotesteerd omdat in deze zaak vooraf de Vier Leden moesten geraadpleegd worden (JRSO, I, 556-557).

6. Zie BUSSEMAKER, *Afscheiding*, I, 204-211. M. van DURME in NBW, II (1966), 773-774. GACHARD, *Rapport*, 239, nr 126. Horst LADEMACHER, *Die Stellung des Prinzen von Oranien als Statthalter in den Niederlanden von 1572 bis 1584. Ein Beitrag zur Verfassungsgeschichte der Niederlande*. Bonn 1958 (= Rheinisches Archiv, Veröffentlichungen, 52), 104-105.

stadsbestuurders noemde «Les nobles et notables de Gand»⁷.

In de Staten-Generaal bracht het bericht der gevangenne name een hevige ontsteltenis teweeg. Onmiddellijk nam men maatregelen om de vrijlating der heren te bekomen, maar men slaagde hierin slechts voor Aarschot : op 10 november liet men hem te Gent los⁸. Maar niet zonder méér ; de hertog moest eerst een belofte ondertekenen dat hij het gebeurde zou vergeten⁹. Drie dagen na zijn vrijlating verklaarde hij evenwel, nog steeds aanwezig te Gent, in het bijzijn van afgevaardigden der Staten-Generaal, het plan te hebben zijn benoemingsbrieven aan de Staten-Generaal te retourneren¹⁰, dus zijn stadhouderschap neer te leggen. Volgens het verslag der afgezanten hadden zij zulk een document reeds mede-ondertekend «avant qu'ilz sceurent obtenir l'effectuel eslargissement de monsr. le Duc d'Arschot». Volgens de eigen woorden van Aarschot «il estoit content de s'en déporter (= afstand doen) puisqu'il avoit eu sy triste commement»¹¹.

Dit leek het einde van een nog niet begonnen ambt. Maar was het dat ook inderdaad ? In zekere zin : ja en neen. Voor Gent gold het neen. De stad liet op 13 december weten Aarschot niet te zullen ontvangen, noch als stadhouder noch als commissaris tot het verzetten der wet¹² ; als zodanig wenste men slechts Oranje alleen te accepteren¹³. Voor de Staten-Generaal gold het ja. Indien Aarschot al ooit een officiële ontslag-aanvraag heeft ingediend, is deze genegeerd, want op 18 december stelden de Algemene Staten zijn traktement als stadhouder vast¹⁴.

7. Hierover de belangrijke studie van A. DESPRETZ, *De restauratie der Gentse Calvinistische Republiek (1577-1579)*, in : Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks, XVII (1963), 1-111, met name 10.

8. JRSG, I, 561-565.

9. GACHARD, *Rapport*, 239 nr 132 en 134 ; zie ook JRSG, I, 566-567.

10. GACHARD, *Rapport*, 240, nr 136.

11. JRSG, I, 567-568, vooral 568 nt 3.

12. GACHARD, *Rapport*, 241, nr 141.

13. SR, I, 148-149, 161-162 (dd. 28 dec. 1577).

14. JRSG, I, 578.

En Aarschot zelf ? Blijkens zijn verklaring van 28 december (vgl. nt 13) beschouwde hij zich nog als stadhouder, tenzij men hem geheel zou willen weren ; en blijkens de vaststelling van zijn traktement was hij nog in functie. Hij kwam echter niet meer naar Vlaanderen, doch verklaarde zich op 1 januari 1578 bereid met zijn compagnie naar het leger te gaan¹⁵.

Doordat de Staten-Generaal en ook aartshertog Matthias tot in juni 1578 Aarschot als stadhouder van Vlaanderen bleven erkennen¹⁶, ontstond in het gewest zelf onduidelijkheid over zijn persoon. Geen wonder dat Ieper erop aandrong een ander in zijn plaats te stellen «in conformiteyte, alzo zy zegghen, van de belofte van den hertoghe van Arschot die volontairlick zoude gerenunciert hebben zyn gouvernement van Vlaenderen¹⁷». Op 28 april lieten de Vier Leden aan Paul de Noyelles, gouverneur van Ieper, weten dat zij reeds meermalen naar Matthias, Oranje en naar hun gedeputeerden in de Algemene Staten hadden geschreven om een nieuwe gouverneur te krijgen, doch dat Oranje hen al meer dan eens had gezegd dat een geschikt persoon aan het hof niet te vinden was¹⁸. Zo bleef Aarschot toch nog de (afwezige) officiële stadhouder. Omdat de oorlogstoestand vooral in het zuiden van Vlaanderen steeds nijpender werd, kon in de vergadering der Vier Leden van 7 juni 1578 te Brugge zelfs de vraag rijzen vanwege Ieper en Het Vrije of men Aarschot zou verzoeken terug te komen. Ieper was er voorstander van. Ook Het Vrije van Brugge wilde Aarschot «die commissie heeft ende ghepresenteert heeft in Vlaenderen te commen» wel terug hebben¹⁹.

In deze zelfde maand juni bood zich echter een nieuwe stadhouder aan in de persoon van graaf Günther van Schwarzburg (1529-1583),

15. JRSG, II, 132.

16. Zie JRSG, II, 443-444 (dd. 6 jan. 1578) ; 455 (Matthias, dd. 11 april).

17. SR, I, 244 ; zie ook 267.

18. SR, I, 352.

19. SR, I, 389.

zwager van Willem van Oranje²⁰. In 1575 had de keizer hem een bijzonder geschikt persoon gevonden om te dienen als zijn afgezant naar de vredesonderhandelingen tussen Filips II en de opstandelingen, die toen van 3 maart tot 14 juli te Breda plaats vonden zonder overigens tot enig resultaat te leiden. Von Schwarzburg was dan ook ontevreden over de slechte afloop van zijn bemoeienissen²¹. Op voorstel van Oranje hadden de Staten-Generaal hem reeds in november 1576 als ruiterskapitein in dienst genomen, maar zijn traktement werd slecht uitbetaald, iets wat de graaf moeilijk kon verwerken omdat hij gewend was op grote voet te leven. Het gehele jaar 1577 bleven de Staten-Generaal, zelf in financiële nood, met hem in gesprek over hun schulden aan hem²². Ongetwijfeld zal daarom geldnood de reden van zijn sollicitatie naar het stadhouderschap van Vlaanderen geweest zijn. Het is echter ook niet onmogelijk dat Aarschot zelf hem de gedachte had ingefluisterd, want beide heren waren door een oude vriendschap verbonden, welke dateerde uit de tijd van hun dienst in de oorlog tegen Frankrijk²³. Misschien vond Oranje zijn jichtige en daardoor dikwijls zieke zwager niet de geschikte persoon om leiding te geven in de strijd tegen de Walen in Vlaanderen. Mogelijk ook achtten zij, die de definitieve beslissing of goedkeuring moesten geven, het minder geschikt dat een lutheraan zou gaan optreden om de orde tussen de elkaar naar het leven staande katholieken en calvinisten (vooral te Gent) te herstellen. Men hoort er verder niets meer van.

20. Hij was onder landvoogd Emmanuel Filibert van Savoye zijn militaire loopbaan begonnen bij de ruitery. Filips II benoemde hem tot kapitein van zijn duitse garde. Toen hij op 17 november 1560 in het huwelijk trad met Katharina, de tweede zuster van Willem van Oranje, liet de koning hem door een speciale afgezant een kostbare ring overhandigen. Ook keizer Maximiliaan II achtte hem hoog. Ofschoon Filips II hem grote sommen verschuldigd was, waarmee zelfs Alva zich nog moest bezighouden, werd hij niet anti-spaans.

21. Rolf GLAWISCHNIG, *Niederlande, Kalvinismus und Reichsgrafenstand 1559-1584. Nassau-Dillenburg unter Graf Johann VI. Marburg* 1973 (= Schriften des Hessisches Landesamtes für geschichtliche Landeskunde, 36), 117-119. GCPh, II, 257-258, 282 ; III, 282, 296-297, 308.

22. JRSG, I, 24-25 (in nt 10 foutief Albert genoemd) ; 333, 459, 415 en passim (zie Index).

23. GCPh, III, 282. K. VERHOFSTAD, *De regering der Nederlanden in de jaren 1555-1559*. Nijmegen 1937, 10-11, 22, 32, 98.

In ieder geval bleef in de ogen van Gent het stadhouderschap vacant. Begin november '78 wenste de stad «in alle diligentia eenen generale gouverneur over Vlaanderen te verzoucken... *quia summum periculum in mora est*»²⁴. In het verloop van dezelfde maand kwam het idee op de prins van Oranje voor het ambt aan te zoeken. Vooral Gent prees hem aan omdat hij ten tijde van de plundering van Aalst de stad had gered en haar naderhand haar door Karel V ontnomen privileges had teruggegeven. Maar de aangezochte weigerde «zeer civilick als met zooveel gouvernementen van andere provincien becommert zynde». Niettemin kwamen in de vergadering der Staten-Generaal «alle de ghedeputeerde der vlaemscher tonghe» die van Ieper de raad geven vol te houden ; er waren, zeiden zij, vele en gewichtige redenen voor Oranje geweest om te weigeren, maar na een maand of twee, drie zou men wel slagen²⁵. Doch de zaak bleef veel langer aanslepen. Nog in maart 1579 kwam in de Vier Leden, vergaderd te Gent, het verzoek aan het centrale bestuur ter sprake «die van Vlaendren te gheven een hooft ofte veldheeren die de zaecken van oorloghe in Vlaendren zoude dirigieren ende beleeden»²⁶. Er gebeurde echter niets, klaarblijkelijk omdat Gent, opnieuw door inwendige twisten verscheurd, niet tot een besluit kon komen. Vooral de felle predikant Dathenus was hevig tegen Oranje gekant²⁷.

Op 2 juli 1579 gaf de prins opnieuw een afwijzend antwoord, zeggende dat hij als luitenant-generaal der Nederlanden «die van Vlaanderen meerder dienste konde doen»²⁸. Maar de volgende dag was hij plotseling van zienswijze veranderd. Toen verklaarde hij, om Vlaanderen van dienst te zijn, «tzelve gouvernement te anneveerden by provisie alleene» totdat men inzicht zou krijgen in een eventuele

24. SR, II, 315 (dd. 5 nov.).

25. *T.a.p.*, 367, 394-396, 414-418. De beraadslagen en het besluit der Vier Leden betreffende de opdracht van het gouvernement aan Oranje, 13-17 nov. ook in BUSSEMAKER, *Afscheiding*, II, 358-361.

26. SR, III, 308-309.

27. DESPRETZ, *Instauratie*, 59-64. Over Dathenus zie men R. van ROOS-BROECK in NBW, V(1972), 284-296.

28. SR, III, 669-670, 678-679, 683, 685-686.

overeenkomst met de Walen ; bovendien wenste hij raadsadviseurs naast zich en het ambt zou slechts met goedkeuring van Matthias en de Raad van State te aanvaarden zijn²⁹. Daarmee was het einde van 's prinsen tegenstand weliswaar in zicht, maar nog niet bereikt. Te Brugge trad vertraging in de goedkeuring op wegens een «alteratie», d.w.z. de aanslag van 2-4 juli op de poorters. Gent wenste dat Oranje «simpliciter» gouverneur zou worden, dus zonder adviseurs naast zich. Dan deed de onverzoenlijke Hembyze op 28 juli zijn greep naar de macht, waarbij hij met voorbijgaan van alle gebruiken de stadsmagistraat wijzigde. Ondanks alle moeilijkheden die hem in de weg werden gelegd, moest Oranje toen wel naar de weerspannige stad, waar hij op 20 augustus een nieuwe magistraat aanstelde, bestaande uit partijgangers. Hembyze vertrok ; Dathenus was al weg³⁰.

Intussen waren twee afgezanten van Brugge te Gent aangekomen om de prins het gouverneurschap aan te bieden. Op 21 augustus, na het beëindigen van de Gentse zaken, hadden zij een ontmoeting met hem. De prins beloofde «uut crachte van syn vermoghen als luitenant-general» orde op de zaken in Vlaanderen te stellen. 's Middags zou de admiraal (van Zeeland) Treslong arriveren. «So haest hy commen sal syn, heeft ons Syne Excie belooft dat hy hem depescheren sal naer den Westquartiere met goede ende ample instructie»³¹.

Op zondag 23 augustus 1579 was het dan eindelijk zo ver : Oranje accepteerde het gouvernementschap van Vlaanderen. Op het laatste moment was nog een vertraging opgetreden door «zeker ander belet den college deser stede (= Gent) haastich over ghecommen»³². Een maand later, op 23 september, hechtten de Staten van Holland, door

29. SR, III, 688-691. Op 6 januari 1579 werd de Unie van Atrecht en op 23 januari 1579 die van Utrecht ondertekend. De overeenkomst met de Walen slaat op een vrede of wapenstilstand.

30. SR, III, 773-774, 801 ; DESPRETZ, *Instauratie*, 31-38, 69.

31. SR, III, 808-809, 820 (minuut-instructie zonder datum voor de beide Bruggelingen ; in verbang met het volgende op z'n laatst op 20 aug.), 821-822 (dd. 21 aug.).

32. Aldus Nicolaas Casembroot, pensionaris van Brugge, uit Gent aan zijn lastgevers. Zie SR, III, 826-830, ook 859.

Oranje hierover gevraagd, hun goedkeuring aan de aanvaarding van de nieuwe functie³³.

Daarmee was dan een eind gekomen aan een langdurig «stadhouderloos tijdperk» voor Vlaanderen.

Reeds op 24 augustus benoemde Oranje Blois van Treslong tot «superintendent» van het Westkwartier van Vlaanderen en tot gouverneur van Duinkerke. Daarom moeten wij nu nagaan wat zich dáár in de voorafgegane tijd had afgespeeld en hoe Oranje kwam tot deze, zijn eerste benoeming in zijn nieuwe hoedanigheid.

b. Het superintendentschap van het zgn. Westkwartier

Het zal duidelijk zijn dat het deel van Vlaanderen tegen de grens met Frankrijk in deze jaren de weerslag ondervond van het ontbreken van een duidelijk bestuurscentrum in het gewest.

Sinds september 1576 nam Vlaanderen deel aan de vergadering der Staten-Generaal³⁴, die bijeen gekomen waren om het hoofd te bieden aan de militaire chaos welke door het muiten der spaanse troepen was ontstaan. Dit hield in dat men allerwege in Vlaanderen belangrijke vestingen ging versterken en «in naam van Zijne Majesteit» van (grotere) garnizoenen voorzien. In het bijzonder gold dit voor het strategisch belangrijke «Westland» of «West-Vlaanderen», toen ook wel het «Westkwartier» genoemd. Tot 1543 was deze streek een duidelijk omschreven gebied geweest, bestaande uit de drie kasselrijen Veurnambacht, Bergenambacht en Broekburgambacht. Zij waren alle drie kustkasselrijen met een belangrijke haven, nl. Nieuwpoort vallend onder Veurne, Duinkerke onder St. Winoksbergen en Grevelingen onder Broekburg (Bourbourg, Burburg). Samen vorm-

33. GPA, VII, 97-98. Zie ook L. DELFOS, *Die Anfänge der Utrechter Union 1577-1587. Ein Beitrag zur Geschichte der niederländischen Erhebung, insbesondere zu deren Verfassungsgeschichte*. Berlin 1941, 172-177. LADEMACHER, *Stellung*, 104-111.

34. JRSG, I, blz. L-LVII.

den zij de voortzetting van de kust van het Brugse Vrije³⁵. Tengevolge van maatregelen van Karel V op fiscaal gebied gingen tot de drie genoemde kasselrijen ook behoren de kasselrijen Ieper, Belle, Cassel en Waasten. De zeven kasselrijen werden samen eveneens (het nieuwe) West-Vlaanderen genoemd, vooral in de jaren van 1566 tot rond 1580. Reeds in 1480 was het oude West-Vlaanderen ter verdediging tegen de Fransen een afzonderlijk militair distrikt met een eigen bevelhebber geworden³⁶. Deze werd dikwijls aangeduid met het woord «superintendent», een term die trouwens ook wel bij andere functies werd gebruikt³⁷.

In de loop van 1568 was de gouverneur van Duinkerke gestorven. Faulconnier noemt hem zonder meer De Suastre, met wie waarschijnlijk bedoeld is Philippe de Suastre of Souastre, baron van Auchy, die in 1521 en 1523 was opgetreden als «conseiller et maistre d'hostel» van de landvoogdes Maria van Hongarije³⁸. Hij was als gouverneur opgevolgd door Simphorien van Gistel (Ghistelles, t.z.

35. Een speciale kasselrij, begrensd door de Noordzee, Sluis, Eeklo, Hoogleden, Zarren en de IJzer (*BRUGGE IN DE GEUZENTIJD. Bijdragen tot de geschiedenis van de hervorming te Brugge en in het Brugse Vrije tijdens de 16e eeuw*. Brugge 1982, 69 nt 1 en nt 5 ; een kaart op 232-233).

36. Hierover A. VIAENE, *Veelnamig Vlaanderen. Een overzicht van de oude samenstelling*, in : Biekorf. Westvlaams Archief voor Geschiedenis, Oudheidkunde en Folklore 73 (1972), 199-209. De auteur gaf onder dezelfde titel een aparte bundeling van alle artikelen in «Biekorf» uit als *Veelnamig Vlaanderen. Een historiografisch overzicht van de samenstellingen tot 1800*. Brugge 1973. In het frans kende men ook de naam «Basse Flandre».

37. Zo werd bv. de bankier Antoon van Straelen in 1558 aangewezen als «superintendent» van de zgn. «novennale», een bedde met een looptijd van negen jaren (Ferd. H.M. GRAPPERHAUS, *Alva en de Tiende Penning* [Deventer-Zurphen] 1982, 66. In 1572 was de reeds eerder genoemde hertog van Aarschot aangesteld tot hoofd en superintendent van de Raad van State tijdens Alva's afwezigheid op zijn veldtocht naar Holland (BAELDE, *Collaterale Raden*, 254). Ook op de vloot kwam de term voor. In juli 1577 noemde Cornelis Wien zich «admiraal ou superintendent» van acht schepen, uitgerust te Duinkerke (JRSFG, I, 365). FAULCONNIER (vgl. nt 38) noemt deze Wien(s) «vice-admiral et premier capitaine commandant» (74). In het algemeen duidt de term dus iemand aan die aan het hoofd staat. Ook heden ten dage bestaan nog «superintendenten» in de Lutherse Kerk in Duitsland.

38. P.M. FAULCONNIER, *Description historique de Dunkerque ... Contenant son origine et progrès ... Premier volume*. Bruges 1730, 67. CMP, V, 17 nt 2. Niet te verwarren met Sonastre (GCPH, II, 286).

van Brugge), heer van Zwynnelanden, een energieke koningsgezinde persoonlijkheid, die nog in 1578 als zodanig genoemd wordt, maar van wie verder niets bekend is, ook niet of hij tevens bevelhebber was van het Westkwartier³⁹.

Zolang de graaf van Roeulx stadhouder van Vlaanderen — en tevens van Henegouwen — was, had hij de zaken in het Westkwartier in de hand. Maar toen hij eenmaal in juli 1577 Vlaanderen had verlaten om zich bij Don Juan te voegen, ging het er in West-Vlaanderen anders uitzien. Daar ging toen de energieke Valentin de Pardieu, heer van La Motte (geb. 1530) min of meer de spil worden om welke vrijwel alles ging draaien⁴⁰. Tijdens het beleg van Haarlem in 1572 was hij gewond geraakt en sneuvelde tegelijk de gouverneur van Grevelingen. Filips II benoemde hem toen in de opgevallende plaats en sindsdien had de belangrijke vesting aan de grens La Motte's grote zorg: het garnizoen en de fortificaties werden grondig versterkt. In 1576 nam La Motte in het voetspoor van de graaf van Roeulx deel aan de verovering van het spaans kasteel te Gent. Daarna trad hij in dienst van de Staten-Generaal, omdat hij, eerezuchtig als hij was, die op dat moment als de winnende partij beschouwde⁴¹. In juli 1577 verzocht en verkreeg hij nog van de Staten de achterstallige soldij voor zijn manschappen te Grevelingen wegens door hem aan het licht gebrachte «secrete practiques». Daardoor gealarmeerd versterkten de Staten-Generaal ook nog Duinker-

39. SR, I, 402 (dd. 11 juni 1578), die hem abusievelijk *Philippe* noemt. FAULCONNIER, *t.a.p.*, 68 deelt mee dat hij in 1570 enige hollandse zeerovers liet ophangen. Ook nam hij 14 man gevangen «allemaal Engelsen of Fransen die naar Holland waren gevlucht om vandaaruit de kusten van la Basse Flandre te verwoesten». Hij en Philippe komen niet voor in een genealogie van de familie Ghistelles in Alph. BERGEROT et I. DIEGERICK, *Histoire du château et des seigneurs d'Esquelbecq, en Flandre*. Bruges 1857, 55-63. «Swinland» of «Zwynland» is «De Zwynnelanden in Dikkebus» ten z.o. van Ieper (Karel de FLOU, *Woordenboek der toponomie van Westelijk Vlaanderen ...* DL. 18 (Brugge 1938), 882.

40. Een levensbeschrijving van hem in BERGEROT-DIEGERICK, *Histoire*, hoofdstuk III, waarin ook talrijke kleine bijzonderheden over de strijd in het zuiden van Vlaanderen en rond Duinkerke. Correspondentie van hem is toegevoegd. Over hem een mooie samenvatting door BUSSEMAKER, *Afscheiding*, I, 285-299 die hem overigens foutief gouverneur van Duinkerke noemt.

41. Eerst was hij «maréchal du camp par provision», daarna generaal der artillerie (JRSG, I, 98, 341, 345, 351).

ke en Broekburg met 40 à 50 soldaten⁴². Gezien de wat gevaarlijke toestand wees de hertog van Aarschot toen in zijn hoedanigheid van gouverneur van Vlaanderen op 16 november 1577 Paul de Noyelles, heer van Staden, aan om het commando over het Westkwartier op zich te nemen ; hij voegde hem La Motte toe om gezamenlijk een defensie-systeem tegen Frankrijk op te zetten⁴³. Zodoende geraakte laatstgenoemde meer dan iemand anders op de hoogte van de militaire situatie in deze streek.

Het voor onze geschiedenis zo belangrijke jaar 1578 opende met de vernietiging van het staatse leger in de slag bij Gembloers (Gembloux) op 31 januari. Een paniek was het gevolg : uit vrees voor een directe aanval op Brussel verlegden de Staten-Generaal hun zetel naar Antwerpen. In Vlaanderen was men eveneens hevig bezorgd voor vijandelijkheden. De verslagen opperbevelhebber Emmanuel Philibert de Lalaing, baron van Montigny, liet daar zonder enige leiding de resten van zijn slecht betaalde en muitende leger plundertochten ondernemen, zodat het schrikbeeld oprees van de losgeslagen muiters van twee jaar eerder. Daarenboven kon Don Juan misschien in het zuiden aanvallen. De felle calvinisten, die sinds 1 november 1577 in Gent de macht in handen hadden, raakten oververhit en bezetten gewapenderhand Oudenaarde, Kortrijk, Brugge en Menen (februari-april), waar ogenblikkelijk revolutionaire comité's werden geïnstalleerd en het katholicisme werd verboden. In juli en augustus werden overal de openbare predikaties van het calvinisme met kracht en geweld ingevoerd, ook in heel het Westkwartier⁴⁴.

Op militair gebied had men de 22ste februari op de nederlaag van Gembloers gereageerd door een superintendent voor het Westkwartier te benoemen in de persoon van jonker Charles Douffay (Doffay)

42. JRSG, I, 365-366, 366-367, 373. Over betalingen door hemzelf uit eigen zak, zie men nog 378, 394-395, 505-506.

43. BERGEROT-DIEGERICK, *Histoire*, 77-78. Over de bezorgheid en maatregelen van de Staten-Generaal in november, zie men JRSG, I, 402 (4 nov.) en 405 (11 nov.) ; SR, I, 149.

44. J. DECAVELE, *Het herstel van het calvinisme in Vlaanderen in de eerste jaren na de Pacificatie van Gent*, in : BRUGGE [cfr. nt 35], 9-33, vooral 15-25.

«naemelick tot bewaerensse van den ghewest ontrent Grevelinghe». Daarmee had men La Motte gepasseerd omdat hij naar de mening van de vlaamse gedeputeerden ter Staten-Generaal veel meer nodig was bij de algemene oorlogszaken, maar in werkelijkheid omdat hij in Vlaanderen niet welkom zou zijn en dus wel niet succesvol⁴⁵. Dit feit voegde zich bij een andere gebeurtenis, die La Motte als bijzonder ontarend moet hebben gevoeld. Tijdens de slag bij Gembloers was hij met andere legerbevelhebbers te Brussel bij een bruiloft. Toen hij zich direkt naar Grevelingen begaf, waar hij op 8 februari aankwam, werd hij te Gent en Nieuwpoort mishandeld ! Te Grevelingen trof hij een verwarde toestand aan. Tot zijn plaatsvervanger of luitenant aldaar had hij benoemd Maximilien de Longueval, heer van Vaulx, evenals hijzelf een partijganger van de Staten-Generaal. Tussen diens compagnie en die van La Motte was onenigheid gerezen. La Motte nam zijn luitenant gevangen en deed diens mannen de stad verlaten. De heer van Vaulx hield hij als gijzelaar in zijn handen⁴⁶. Van Douffay was inmiddels niets uitgegaan, want hij vertrok pas op 18 maart naar zijn post om daar orde te scheppen, terwijl La Motte naar het hof was ontboden⁴⁷. La Motte ging evenwel niet naar Antwerpen en verklaarde zich op 8 april openlijk tot partijganger van Filips II⁴⁸. Pas daarna poogden de Staten-Generaal door geldzendingen voor de soldaten de rust te doen wekeren, maar zij waren daarmee te laat⁴⁹. Ook pogingen om La Motte zijn eed aan de Staten en het vaderland te doen hernieuwen, liepen op niets uit. En Douffay, die als superintendent had moeten optreden, was op bevel van de Vier Leden niet in aktie gekomen ten einde te vermijden dat La Motte geïrriteerd zou raken en dan het land zou

45. Mogelijk zwierven toen al soldaten van zijn compagnie verspreid door Vlaanderen, van wie op 14 maart sprake is (JRSG, II, 165). Zie ook aldaar, 24 (1 febr. 1578) en SR, I, 264 (dd. 22 febr., uit Antwerpen). Douffay is mij verder niet bekend.

46. Opwinding was ook ontstaan door geruchten over een franse coup tegen Duinkerke (JRSG, II, 52-53).

47. SR, I, 285.

48. BERGEROT-DIEGERICK, *Histoire*, 88-89.

49. Ook in St. Omaars was het onrustig. Zie verder JRSG, II, 455 (11 april), 456 (13, 16, 18 april), 171-172 (15 april).

plunderen⁵⁰. Douffay was trouwens ook niet te spreken over de predikanten uit Veurne-Ambacht, over wie de gedeputeerden van dat gebied eveneens hun beklag deden in de vergadering der Vier Leden⁵¹.

Deze verwarring nam nog toe door het ontstaan van de partij der zgn. *Malcontenten*, in de eigentijdse bronnen meestal *Walen* genoemd⁵². De initiatiefnemer was bovengenoemde Lalaing die Oranje's politiek verafschuwde en ook van het zich uitbreidende calvinisme niets moest hebben. Het kan dan ook geen verbazing wekken dat Lalaing en La Motte elkaar weldra wisten te vinden. Spoedig kregen zij bovendien gehoor bij de «katholieke» Frans van Anjou⁵³, die door de opstandspartij in het land was gehaald, maar wegens het wantrouwen der calvinisten tegen hem niet de rol kon spelen die hij had verwacht. De troepen die Anjou meebracht, beschouwden het land dat zij te hulp moesten komen als gewoon vijandelijk gebied, dus, slechts betaald als zij werden, plunderden ook zij maar raak! *Malcontenten*, calvinisten, franse en staatse troepen (onder wie ook nog de Duitsers van het hulptroepen onder Johan Casimir van de Palts) vormden aldus een bijna niet te ontwarren kluwen, dat vooral door het deerlijk getroffen platteland moest worden gedragen!

Wij kunnen hier in het midden laten of het drijvende calvinisme dat te Gent zijn middelpunt vond, dan wel de politiek(-godsdienstig) gedreven waalse adel de oorzaak is geweest van de vijandelijkheden tussen de *Malcontenten* en de Staten-Generaal, i.c. de prins van Oranje⁵⁴. Een feit is dat onder de waalse edelen steeds meer La Motte naar voren trad. Don Juan († 1 okt. 1578) deed hem niet

50. Over de eed van La Motte : SR, I, 332-333 (17 april) en JRSG, II, 457 (27 april), 460-461 (23 juni, nr 1012).

51. SR, I, 386-387 (3 en 7 juni).

52. In de volksmond ook wel *Paternosterdragers* of *Paternosterknechten* genoemd wegens het feit dat de soldaten een paternoster of rozenkrans om de hals droegen als teken van hun verknochtheid aan het katholicisme.

53. François Hercule de Valois, hertog van Anjou en Alençon (1556-1584), was de vierde zoon van de franse koning Hendrik II; hij was dus de broer van koning Hendrik III (1574-1589).

54. DESPRETZ, *Instauratie*, 28-29.

minder dan 20.000 écus toekomen, waarmee hij overigens vergeefs trachtte garnizoenen om te kopen. En Filips II gaf hem op 11 september 1578 patentbrieven waarin hij gematigd werd in zijn naam steden enz. in de gehoorzaamheid des konings aan te nemen.

Temidden van de talloze kleinschalige gevechten rond Grevelingen en Duinkerke heeft Douffay geen taak meer gezien. Hij schijnt eind mei, of begin juni, zijn ontslag te hebben gevraagd. Toen diende Jean d'Estournel, heer van Vendeville, zijn candidatuur in voor de functie van Douffay. De Vier Leden aanvaardden hem niet, omdat de adviezen aangaande zijn persoon verre van eensgezind waren⁵⁵. Douffay werd wel naar Brugge ontbonden om «chief du guet», hoofd van de wacht (militaire politie zouden wij zeggen) in het staats legerkamp te worden⁵⁶. Maar de Vier Leden gaven op aansporen van het Westkwartier in overweging hem «omme de suffisantheyt, experientie ende goeder qualiteyt ende de particuliere kennesse ende gheneghenthey die hy heeft totter bêwaernesse ende deffensie van dezen quartiere» te continueren als superintendent en beslist geen plaatsvervanger aan te stellen wijl zulk een persoon toch amper zou worden gehoorzaamd. En anders zou het beter zijn een «nieuwen generaelen superintendent» van het Westkwartier te benoemen «met laste van actuelle residentie te houden» dáár waar het meest gevaar zou dreigen, zoals te Broekburg, St.-Winoksbergen en Duinkerke. Daartoe wenste men nu te recommanderen de heer van Vendeville «omme de goede qualiteyten, suffisantheyt ende gheneghenthey die wy in hem verstaen te wesen tot conservatie ende defensie van de ghemeenen vaderlande»⁵⁷. Doch op 24 juli werd besloten goed te keuren dat hij gouverneur van Cassel zou worden⁵⁸. Tot superintendent bracht hij het dus niet, want Douffay bleef nog als zodanig. Pas in september had diens benoeming voor het kamp officieel plaats en

55. SR, I, 405-407 (11 en 12 juni).

56. SR, I, 426 (19 juni) ; JRSG, II, 1977 juli).

57. SR, I, 506-507 (Gent aan Ieper, 14 juli), 529-531 (18 juli).

58. SR, I, 545. Op 22 juli had Ieper «eendrachtelick» Vendeville «ghedenomeert ende ghecoren» tot superintendent (SR, II, 61 nt. bij verzoek van Ieper aan Matthias en de Raad van State om een «général superintendant chief ou gouverneur militaire» voor het Westkwartier aan te stellen. 17 aug.). Op 13 september d.a.v. vroeg hij evenwel ontslag als zodanig.

kwam dus zijn functie vrij⁵⁹. In oktober wezen ook de zeven kasselrijen, die samen het Westkwartier vormden, de heer van Vendeville definitief af als hun gouverneur wegens de voorwaarden en voorbehouden die hij stelde⁶⁰, waarover echter verder niets bekend is.

Volledigheidshalve dient hier dan nog vermeld dat op 19 september bij de gedeputeerden van Vlaanderen ter Staten-Generaal naar voren kwam «den heere van Zuutpene omme te solliciteren eenen gouverneur omme 't Westkwartier». Men besloot zijn request door te zenden naar de Vier Leden om er in te voorzien, «ofte by faulte van dien», dat de Staten-Generaal zich met hem in verbinding zouden stellen om gezamenlijk Matthias te vragen «daerinne voorzien te wordene ende dat omme den noot alsnu wesende»⁶¹. Er is niets van gekomen.

Intussen nam de kleine oorlog toe en steeg de nood. Met name Duinkerke voelde zich bedreigd, en niet ten onrechte. In november 1578 had La Motte het stadsbestuur opgeroepen zich aan de zijde van de koning te scharen⁶². Het is daarom alleszins begrijpelijk dat men van het zuiden uit steeds krachtiger aandrang om minstens een algemeen gouverneur voor geheel Vlaanderen aan te stellen, indien de kwestie van het superintendentschap maar bleef aanslepen. Ten slotte moest Oranje als luitenant-generaal van Matthias onder de druk der omstandigheden toch iets doen. Tijdens een onderhoud dat hij op 21 november 's morgens om 7 uur met de Vier Leden had, beloofde hij «naer zyn vermoghen de zake te stillen zoo tusschen den Walen als oock die van Ghendt, ons verzekerende dat Zyne Ex^{tie} naar den havene van Dunkercke zoude ghezonden hebben den

59. SR, II, 44, (12 aug.) ; GCGT, IV 68 (4 sept.).

60. SR, II, 296-297 (bericht van 31 oct.).

61. SR, II, 108. Het zal hier gaan over Charles van den Zuudtpene, die in 1571 genoemd wordt en niet over «Jonckeere» Guillaume van Zuudtpene, die rond 1585 leeft (DE FLOU, *Woordenboek* [cfr. nt 39], dl. 18, 746. In juni 1581 is sprake van Charles in verband met een post in het leger, waartoe hij was voorgedragen door de Vier Leden (MDA, IV, 91). Zuytpene of Zuutpene (Zupiennes) ligt ten westen van Cassel.

62. I.L.A. DIEGERICK, *Correspondance de Valentin de Pardieu, seigneur de La Motte*. Bruges 1857, 369-370.

admiral Trelon met een gheweldigh scip, ende dat hy in twee ofte drie daghen noch vier ofte vyve darrewards zenden zoude, waardeure Zyne Ex^{tie} hopte vele van den voornemen van la Mote te breken»⁶³.

Daarmee was het jaar 1578 verstreken : het Westkwartier bleef zonder superintendent. Men moest daar maar zien hoe zich te redden.

Hiermee komen wij te spreken over Duinkerke zelf, waaraan wij terwille van de gecompliceerde toestand in het Westkwartier nu enige bijzondere aandacht moeten wijden.

c. De toestand te Duinkerke

Het is zonder meer duidelijk dat het bezit van Duinkerke van belang was voor alle partijen : Spanjaarden, Malcontenten, Staatsen en Anjou. De stad was immers een behoorlijk uitgeruste haven rijk. Sluis was in februari 1578 door de verraderlijke houding van Philippe d'Oignies, de kapitein van het kasteel, voor de spaanse partij verloren gegaan. Nieuwpoort, als haven niet zó belangrijk, was als «pandstad» in handen van Oranje. Strategisch gezien echter was Duinkerke zowel het eindpunt van aanvoerlijnen uit Spanje als van die uit Holland-Zeeland en daardoor van waarde als een goede uitvalspoor. Als complicatie voor de twee partijen die elkaar de haven betwistten, kwam daarbij dat ook het officiële Frankrijk pookde de stad in handen te krijgen, zij het op slinkse wijze. Maar hoezeer ook vooral de Malcontenten zich inspanden de sterkte met behulp van de Spanjaarden in handen te krijgen : het zou nog tot in 1583 duren eer Parma zich meester van Duinkerke zou kunnen noemen ! In zekere zin was de strijd om Duinkerke een voorafschaduw van het latere beleg van Oostende.

Reeds stipten wij aan dat de energieke Valentin de Pardieu, heer van La Motte, na zijn afval van de Staten-Generaal van zijn gouverneurszetel Grevelingen uit Duinkerke pookde te herwinnen, c.q. te

63. SR, II, 417. Zie ook KDDH, I, 56-60 en JRSG, II, 482 (26 nov.) ; GCGT, III, 104-106.

isoleren door de kleine plaatsen en versterkingen rondom te gaan bezetten. Hij profiteerde daarbij van het feit dat er geen militaire opperbevelhebber in Vlaanderen was die leiding had moeten geven aan de staatse krijgsoperaties. Bovendien werkte in zijn voordeel dat ook de in februari 1578 tot leider van het Westkwartier benoemde Douffay al in juni daarna voorgoed naar het staatse legerkamp vertrok zonder dat een andere superintendent in zijn plaats was aangewezen.

Ook aan staatse zijde was men algemeen overtuigd van het belang van Duinkerke. Dit kwam duidelijk tot uiting in een kort verslag van Willem van Oranje aan de Staten van Vlaanderen van 3 juni 1578. De stad had hem een verzoekschrift gezonden omdat La Motte het plan zou hebben «quelque sinistre entreprinse» tegen haar te ondernemen: de burgers waren goede patriotten en wilden dat ook blijven, reden waarom zij verzochten dat er versterkingen zouden worden aangelegd, munitie aangevoerd, enz. De prins verzocht derhalve aan dit verzoek van Duinkerke gevolg te geven op de wijze die de Vier Leden het best zou conveniëren, gezien «het belang dat deze stad heeft voor het behoud van geheel het Westkwartier (la Basse Flandre) omdat zij op dit moment het enige bolwerk daarvoor is»⁶⁴. Op 11 juni beraadslaagden de Leden over deze zaak. Uit de resoluties van die dag blijkt dat er te Duinkerke moeilijkheden waren over het verzetten van de wet en ook dat de heer van Zwijnland, «capiteyn ende gouverneur» van de stad, was ontheven van zijn ambt. Deze had daartegen verzet aangetekend en nu moest nog eens nagegaan worden welke redenen tot dat ontslag hadden geleid. Mochten de personen die zouden worden gezonden om een nieuw stadsbestuur aan te wijzen, bevinden «zelven heere de ghe-meente danckelick te zijne (= met hem tevreden te zijn) ende gheene redenen van voordere suspensie jeghens hem te militere», hem dan te herstellen «inde zelve zyn staet ofte officie volghen de instructie heml. daertoe te ghevene». Aangaande het geschut dat Duinkerke nodig had, besloot men de stad te verwijzen naar Oranje en de kapotte en niet gebruikte kerkklokken maar te gebruiken (om

64. GCGT, IV, 49-50.

ze te smelten)⁶⁵. De gouverneur schijnt in zijn eer en ambt te zijn hersteld, want op 12 november 1578 richtte La Motte een schrijven tot hem om hem over te halen zich bij hem aan te sluiten⁶⁶.

Voor Duinkerke waren voorzieningen inderdaad wel nodig. Want op 26 juli werd uit Brugge aan Ieper bericht dat men te Maastricht had gevangen genomen «eenen Marcx de Crouwelaere, hebbende hier te vooren gheweest bailliu van Dunckercke, die ontdeect heeft eeneghe verraderie upde voors. stede van wegghen don Jehan, daerinne men hoopt voorsien te zyne»⁶⁷. Op 21 augustus nam Brugge het besluit een compagnie soldaten te Duinkerke te legeren, maar enige dagen later, de 25e augustus, verzocht de prins aan de Vier Leden de compagnie van de gouverneur van Oudenaarde uit Duinkerke naar Oudenaarde terug te zenden omdat de bevelhebber dáár nodig was.⁶⁸ In de volgende maanden werd de situatie min of meer benard. In november schreef La Motte Duinkerke tweemaal aan om de stad over te halen zijn zijde te kiezen, zoals reeds gezegd. Op beden om hulp zou Ryhove uit de kasselrij van Kortrijk vier of vijf compagnieën sturen, terwijl Oranje antwoordde met de belofte een groot oorlogsschip te zullen zenden. Ook waren de Fransen rond Broekburg aan het plunderen geslagen. Bezettingstroepen uit Nieuwpoort werden naar St.-Winoksbergen en Duinkerke te hulp gezonden : het verslag van de daar heersende nood is waarlijk aangrijpend. Inmiddels waren ook geld, buskruit en dertien compagnieën afgestuurd⁶⁹.

65. SR, I, 402-404. De Schrevel licht zonder meer toe dat de gouverneur Philippe de Ghistelles was ; dit is niet juist, vgl. boven, nt 39. Op 12 juni 1578 landden engelse hulptroepen te Duinkerke en op 20 juni was intussen de wet vernieuwd (SR, I, 407-408, 431).

66. Een gelijkkluidend schrijven ging naar Broekburg, Sint-Winoksbergen en andere stadjes (aldus in *CSP, Foreign Series of the Reign of Elizabeth 1578-1579*. London 1903, 282 nr 368, waar overigens Symphorien van Gistel als geadresseerde alleen in de index wordt genoemd). Op 20 december 1578 berichtte de engelse gezant Daniel Rogers uit Brugge aan secretaris Walsingham : «At Dunkirk is the old governor, M. Symphorien de Ghistell, Lord of Swynfurt, who has two ensings of foot. At Dunkirke there are no soldiers». 351, nr 455). De laatste opmerking doet vreemd aan in verband met de voorafgaande zin.

67. SR, I, 553. Hierover niets in JRSG, II.

68. GCGT, IV, 65-66 ; II, 694.

69. SR, II, 392-393 (dd. 16 nov.), 398-399, 404, 417, 629-632. Over gezonden hulp : 394-395, 412, 419-420.

Het jaar 1579 bracht voorlopig geen verandering in de situatie. Vermeldenswaard is de mislukking van de invoering der zgn. Religievrede in de stad door de steeds groter wordende groep calvinisten. De gouverneur, baljuw en bestuurders weigerden nl. een daartoe strekkende eed af te leggen die was opgesteld door de kapiteins van de garnizoenstroepen, zeggende dat zij zich aan de Pacificatie van Gent wilden houden⁷⁰.

In maart dreigde een climax. La Motte concentreerde troepen tussen Duinkerke en St.-Winoksbergen. Aartshertog Matthias beval in verband daarmee buskruit te zenden en drie vendels voetvolk. Oranje had reeds naar Zeeland geschreven om in geval van nood eveneens assistentie te verlenen⁷¹. Het is waarschijnlijk dat de Staten van Zeeland niet lang daarna hun admiraal Blois van Treslong met enige schepen hebben afgezonden, want in april blijkt hij te Duinkerke te zijn, zoals wij aanstonds zullen zien.

De omkeer voor Duinkerke kwam doordat Matthias op 21 maart een van de beste hoofdofficieren van het staatse leger, de bretonse hugenoot Frans van La Noue (1531-1591) «met de ijzeren arm» bevel gaf zich naar het Westkwartier te spoeden⁷². Oranje wilde nl. een einde maken aan de «saecke vanden heere vander Mote» teneinde de daarmee vrijkomende troepen te gebruiken om het beleg van Maastricht door Farnese te doen opbreken⁷³. Op 27 maart marcheerde La Noue met 3000 man naar het zuiden, de twee volgende dagen gevolgd door Fransen en Schotten onder het bevel van de schotse

70. SR, III, 205-207, 220-221. L. LEMAIRE, *Histoire de Dunkerque des origines à 1900*. Dunkerque 1927, 104 over de mislukking van de Religievrede. De naam van de gouverneur wordt niet genoemd. Hij moet o.i. nog steeds de heer van «De Zwynnelanden in Dikkebus» zijn, die mogelijk wegens zijn verzet tegen de plannen der militairen niet lang daarna moet zijn ontslagen of gewoon weggegaan. De Religievrede was door Oranje ontworpen : daar waar 100 gezinnen van katholieke huize of calvinistische huize vrije uitoefening van hun godsdienst zouden vragen, zou deze worden toegestaan. Door beide partijen werd dit in hoofdzaak afgewezen. Deze Religievrede verscherpte dus de tegenstellingen.

71. SR, III, 277-278, 288 (7 en 9 maart 1579).

72. Ph. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, *Correspondance de François de La Noue, surnommé Bras-de-Fer, accompagnée de notes historiques et précédée de la vie de ce grand capitaine*. Gand-Bruxelles-Paris 1854, 43-45.

73. SR, III, 372-373 (dd. 24 maart). Maastricht viel op 29 juni in handen van de Spanjaarden, die er vreselijk huishielden.

kolonel Henry Balfour. Op 2 april volgden nog meer soldaten⁷⁴. Dit samentrekken van zoveel krachten verschafte La Noue een duidelijk en door de vijand klaarblijkelijk niet verwacht overwicht. Op 12 april kon hij dan ook aan de Vier Leden melden dat hij de troepen van La Motte had verslagen en «ruyné une partie d'icelles». Overigens was de toestand zó verward dat Willem van Blois van Treslong dezelfde dag uit Duinkerke moest berichten dat bij vergissing troepen uit Broekburg eigen soldaten hadden verjaagd⁷⁵.

Door de overwinning van La Noue was Duinkerke voor jaren veilig gesteld. Dit nam echter niet weg dat de toestand gevaarlijk bleef. Op 4 mei besloten de Vier Leden dertig lansiers te lichten ten behoeve van het garnizoen⁷⁶, maar Treslong was ontevreden, getuige zijn brief van 9 mei aan hen : zonder omhaal van woorden deed hij zijn beklag over het feit dat ondanks zijn eigen aandringen en dat van La Noue geen geld en pioniers werden gezonden. Daarom, zegt hij, is Watene (Watten) verloren gegaan en valt Mardyck wellicht ook nog. De schuld daarvan rust op de Vier Leden. Treslong betuigt echter zich toch te willen inspannen. «Ten alder minsten Ul. E. ghelieve my te adverteren van Ul. uuterlicke meenighe omme te wetene of die es in toecomende tyden tlant te laten ruyneren by faulte van goede ordre, en de stede by goede betalinghe vanden garnisoenen ende behoorlick te provideren van ammonitie, te laten vallen inde macht vanden vyant ofte anderssins, ende in tyden te voorsiene tot conservatie mynder eere, omme die beter ende in uprechter zaecken te employeren inde defensie vanden lande». De admiraal wordt in het afschrift van deze brief «gouverneur van Dunckercke» genoemd⁷⁷.

74. SR, III, 385, 389, 399, 412-413. Op 1 april blijken er (zeeuwse of hollandse ?) schepen te zijn om het kanaal van Duinkerke tegen Grevelingen te verdedigen (JRSG, II, 543).

75. SR, III, 459, 553. GSA, S 9, nr 3 (= Resoluties der Vier Leden), fol. 331v. Over dezelfde kwestie nog een schrijven van Gentse afgevaardigden uit Duinkerke, in SR, III, 504-506.

76. SR, III, 510, 542 (dd. 13 mei) ; op 18 mei moest hij nog de soldij ontvangen om zijn manschappen «monstre te doen passeren» (555).

77. De Leden waren vergaderd te Ieper of Poperinge. Zie SR, III, 522-523, waar men niet leest dat boven het afschrift in de «Resoluties van de Vier Leden», waaraan het stuk is ontleend, vermeld staat : «Treslong admiral gouverneur van Dunckerke» (GSA, S 9, nr 3, fol. 458r. Uit de correspondentie van La Noue [cfr nt 72] blijkt dat hij en Treslong in deze tijd vrij veel contact met elkaar onderhielden (aldaar, 71, 73, 101, 127).

Vermoedelijk was Treslong in deze functie, die hem natuurlijk meer mogelijkheden bood dan een te hulp gezonden «buitenlands» bevelhebber van een smaldeel zou hebben, door de Vier Leden provisoorsch aangesteld of als zodanig beschouwd. Hij wordt door anderen in deze tijd immers steeds gewoon «admiraal» genoemd. Hierboven maakten wij een opmerking over het einde van het gouverneurschap van Symphorien van Gistel. In verband daarmee vonden wij niets van een eventueel nieuw-aangewezen functionaris. Een officiële benoeming voor Blois van Treslong kwam pas enige maanden later. Daarentegen is zijn brief niet die van een bescheiden hulpkracht die zijn positie kent ! Op eigen gezag nam hij zelfs burgers van Duinkerke in soldij, al zag men liever dat hij dit niet deed «omme daerby de stede nyet te vercranckene van weerbare mannen tot bescheermesse van diere in tyden van noode»⁷⁸. Ook verder zat de admiraal niet stil. Hij ergerde zich aan het voortdurend geldgebrek ten nadele van zijn soldaten, zodat hij niet in staat werd gesteld de omgeving van Duinkerke naar zijn zin veilig te stellen tegen de Malcontenten. Hij schroomde dan ook niet op 4 juni persoonlijk in de vergadering der Vier Leden te Ieper te verschijnen, vergezeld door afgevaardigden van Duinkerke, St.-Winoksbergen, Mardyck, Bergambacht en Veurne-ambacht, een indrukwekkende deputatie derhalve. Hij betoogde dat hij van Oranje last had Duinkerke «te stellen in behoorlicke fortificatie», hetgeen hij gedaan had naar vermogen en in zoverre «de penninghen hadden connen bestreicken, want de voorn. stede gheenen middele hadde omme daerinne te voorsiene». Hij drong bovendien erop aan de garnizoenen van het Westkwartier iedere maand te betalen om een goede discipline te kunnen handhaven. St.-Winoksbergen gaf als wens te kennen dat te Mardyck een sterkte zou worden opgericht «conforme den modellen darrof ghe-maect by Hans Dunck», fortificatie-meester van de prins, om het land te beschermen tegen de dagelijkse strooptochten van de vijand. De afgevaardigden wensten tevens een fortificatie-meester voor alle

⁷⁸ SR, III, 532-533. Volledigheidshalve is hier te vermelden dat de Staten van Zeeland hem op 12 mei een traktementsverhoging weigerden (NNBW, VI, 122), mogelijk in verband met Duinkerke, waar hij immers in dienst van Vlaanderen stond. Over troepen door hem te Mardyck gelegerd om het land tegen plunderingen van Cassel uit te beschermen, zie men SR, III, 544-545.

steden van het Westkwartier, te betalen door de Generaliteit. Natuurlijk kwamen ook toegezegde, maar nog niet uitgekeerde traktementen ter sprake, nl. een brief van de prins om Hans Dunck, «fortificatie-meester tot Duinckercke» het salaris te betalen «hem by Zyne Excellentie toegeleyt 'slants laste», terwijl Duinkerke betoogde dat de admiraal «aldaer zekeren tyt» geweest was zonder te weten op welk traktement; en daar de stad niet in staat was hem enig salaris te geven, moesten de Leden daarin voorzien om hem des te meer genegen te maken tot «'slants ende tstadts dienste»⁷⁹.

De volgende dag zond Olivier Nieuwlant, pensionaris van Brugge, uit Ieper naar zijn opdrachtgevers een verslag van de toestand in het zuiden van Vlaanderen en tevens van de verschillende punten die Treslong de vorige dag de Vier Leden had voorgehouden. Naar aanleiding daarvan kwam hij op de gedachte «dat meer dan tyt es dat den admiraal of yemant el wierde ghecommitteert op dat gheweste, want by faulte van hoofden dye de sake subitelick beleeden, ghaet lant verloren». De admiraal had als wens te kennen gegeven dat La Noue jonker Jan van Egmont naar Duinkerke zou zenden⁸⁰. Men ziet dus dat de activiteiten en het doortastend optreden van Willem van Blois van Treslong wel werden gewaardeerd. Hij bleef voortdurend de Vier Leden lastig vallen en zei daarbij ongezouten wat hij dacht. Op 17 juni richtte hij een kort briefje aan hen, waarin het hem verwondert dat zij «ten eenen noch ten anderen» enig besluit hebben genomen op de punten «haer laetstmael bij mij aengegheven». Daarom vraagt hij sarcastisch om «indien haer intentie zulcx is» geen langer uitstel te nemen, omdat daaruit groot gevaar dreigt voor de gemene zaak daar de vijand zich steeds meer versterkt «als (= ofschoon) zedert zijn hier ghearriveert de twee galleyen uuijt Seelant

79. GSA, S 9, nr 3 [cfr nt 75], fl 528r-530r. Het vermoedelijk hierbij ingediende request van de «Scepenen ende Overheers van Beerchambacht», dat ongeveer dezelfde zaken behandelt en vele details geeft van het ongedisciplineerd gedrag der soldaten, op fol. 539r-542r. Reeds op 13 mei waren de gedeputeerden van St. Winoksbergen te Ieper geweest en hadden de versterking van Mardyck aanbevolen, enz. (SR, III, 539-542).

80. SR, III, 595. Jan van Egmont wordt «synen schoonbroeder» genoemd en is dus een broer van Adriana van Egmont van Keenenburg, de echtgenote van Blois van Treslong. Zie volgende paragraaf.

die ick dus vorde (= dusverre) becosticht hebbe» en die hij gedwongen zal zijn terug te zenden «door den cleenen middel dien ick sien». Een onkostenlijst der schepen voegde hij bij⁸¹. Het schijnt overigens dat de twee schepen wegens dat gebrek aan geld niet erg actief zijn geweest. Want op 12 augustus besloten de Staten van Zeeland «den admiraal Treslong» te schrijven om haastig de beide galeien uit Duinkerke terug te sturen, omdat ze daarginds zonder nut waren en niet gebruikt werden «ende alhier dagelicx gerequireert zijn»⁸².

Het is goed mogelijk, ja zelfs waarschijnlijk, dat Treslong in juli enige tijd Duinkerke heeft verlaten om de galeien terug te brengen, of om de Staten van Vlaanderen te Gent te bezoeken en vervolgens naar Oranje in Antwerpen te gaan. In ieder geval blijkt uit een schrijven van 7 augustus van Brugge aan La Noue, die te Duinkerke het bevel voerde, dat deze maatregelen ter beveiliging moest nemen alvorens naar het noorden van Vlaanderen te komen. «Quand au chieff pour le Westquartier, si l'admiral de Zélande est de retour, il pourra commander par provision tant que Son Ex^{ce} en eut ordonné autrement»⁸³. En op 15 augustus zal de reeds eerder gezonden kapitein Anthonis Block zich hebben te voegen naar de bevelen van jonker Jan van Egmont «als bewaerende de platse van myn heer den Admiraal te Dunkerke»⁸⁴. Toen La Motte het fort van Mardyck had ingenomen, wendde Brugge zich op 16 augustus tot Oranje om te vragen «que vostre plaisir soit commettre quelque personage de qualité et expérimenté qui puist commander au fil de guerre à tout la Basse Flandre» ten behoeve van de hoognodige samenwerking⁸⁵. Wij vernamen reeds (boven, blz. 14) dat de prins als pas-benoemd gouverneur van Vlaanderen Willem van Blois de 24e augustus benoemde tot superintendent van het Westkwartier en gouverneur van het hem reeds zo bekende Duinkerke. De voormalige watergeus leek inderdaad de meest aangewezen persoon voor de te vervullen functie. La Noue was immers reeds enige tijd elders in Vlaanderen, o.m. te Boezinge bij Ieper, te Torhout en te Brugge.

81. GSA, S 92, nr 8, map 11 (copie).

82. *NOTULEN van de Staten van Zeeland en van hunne Gecommitteerde Raden, 1578-1579*. 's Gravenhage 1917, 458.

83. SR, III, 775.

84. SR, III, 807.

85. SR, III, 861 nt 2.

d. Wie was Jonker Willem van Blois van Treslong

Het wordt langzamerhand tijd de lezer te laten kennismaken met de persoon over wie deze studie eigenlijk begonnen is en die al meermalen ter sprake is gekomen : de admiraal van Zeeland, Willem van Blois van Treslong. Hij moge in Nederland min of meer bekend zijn, bij de belgische lezers zal zijn naam nauwelijks herinneringen wekken. Vooral die dubbele franse naam roept een vraag op. In het volgende zullen wij pogen daarop een kort antwoord te geven zonder ons al te zeer te verdiepen in bijzonderheden van genealogische aard.

Om de dubbele naam «Blois van Treslong» te verklaren moet men teruggaan tot in de 13e eeuw⁸⁶. In 1292 erfde Hugo VI van Châtillon-sur-Marne van een volle nicht Johanna het graafschap Blois. Zijn zoon Gwijde van Châtillon werd de eerste graaf van Blois met deze naam. Diens oudste zoon Lodewijk I van Blois trad in 1336 in het huwelijk met Johanna, een kleindochter van graaf Jan I van Henegouwen uit het huis Avesnes, die als Jan II tevens graaf van Holland en Zeeland was geweest (1299-1304). Hierdoor kregen de Avesnes tal van bezittingen in die graafschappen, zoals Gouda, Schoonhoven, Tholen, enz. Tevens bezaten zij Treslong of Trélon, toen in Henegouwen⁸⁷. Lodewijk I had drie zoons, onder wie Jan II van (Châtillon-) Blois. Bij een erfdeling in 1361 tussen de drie broers verwierf deze Jan II de genoemde hollandse goederen en tevens de heerlijkheid Trélon. In 1372 kwam hij als graaf van Blois aan het bewind. Vermelding verdient dat hij in datzelfde jaar huwde met Mathilde of Machteld van Gelre, de oudste zuster van hertog Reinoud III. Hij mengde zich evenwel niet in de strijd met haar zuster Maria, de zgn. Gelderse Successie-oorlog : in 1373 zag hij van Gelre af. Bovendien was hij in Holland gaan wonen en had zelfs de taal geleerd, zegt de genealoog Du Chesne⁸⁸. Het huwelijk met

86. Een vrijwel complete genealogie vindt men in S. VAN LEEUWEN, *Batavia illustrata*. 's-Gravenhage 1685, 1123-1125.

87. A.W.E.DEK, *Genealogie der graven van Holland*. 2e druk. 's Gravenhage 1954, 29-30.

88. André du CHESNE, *Histoire de la maison de Chastillon sur Marne...* Paris 1621, 157, 159-160, die niet steeds duidelijk is. Zie ook *DICTIONNAIRE DE BIOGRAPHIE FRANÇAISE*, VIII (Paris 1956), 796.

Machteld bleef kinderloos, hetgeen niet wegneemt dat de graaf bij andere vrouwen een talrijk kroost had. Zo werd rond 1360 uit Sophia van Dalem van het huis Arkel Jan de Bastaard geboren, de stamvader van de riddermatige familie Blois van Treslong. De vader liet zijn bastaarden als edelen opvoeden. «Men vindt hen en hun nazaten in de ridderschap van Holland, onder den Zeeuwenschen adel en bij de leden van de Baleye [van de Duitse Orde] van Utrecht»⁸⁹. Van zijn vader kreeg Jan de Bastaard Treslong met alles wat erbij hoorde⁹⁰. Ofschoon onwettig van geboorte, bleef hij zich tevens «Blois» noemen zonder dat in zijn wapen enige toespeling daarop voorkomt. In het Holland van zijn tijd speelde Jan de Bastaard overigens een belangrijke rol, mede doordat hij hoge ambten bekleedde⁹¹.

Deze Jan van Blois van Treslong schonk zijn oudste zoon Adriaan naderhand Treslong dat aldus in de 17e eeuw aan de familie Mérode kwam. De vierde zoon was ridder Lodewijk van Blois van Treslong, die in 1448 raad werd in het Hof van Holland en in 1470 te Beverwijk werd begraven. Doordat hij zeeuwse bezittingen had, was hij in 1441 gehuwd met Maria van Haamstede in Zeeland⁹². Zijn kleinzoon Jasper of Casper van Blois van Treslong verwierf de hand van Catharina uit het aanzienlijke geslacht Oem van Wijngaarden. Jasper was van 1541 tot aan zijn overlijden in 1558 baljuw «van den lande van Voorne», tevens opperdijkgraaf en baljuw van de stad Brielle. Deze ambtsdrager werd «benoemd door de centrale regering te Brussel, meestal voor een termijn van zes jaar. De baljuw had de

89. Zie J.C. MARISVAN SANDELINGENAMBACHT, *Nazaten van de dynastie van Blois. Een miskende overlevering*, in : De Nederlandsche Leeuw. Maandblad van het Kon. Ned. Genootschap voor geslacht- en wapenkunde 66 (1949), 131-150, in het bijzonder 131-134.

90. DU CHESNE, *Histoire*, 165.

91. Over hem een biografie door P.C. BLOIS VAN TRESLONG PRINS, *Levensbeschrijving van Jan van Bloys van Treslong*, in : Algemeen Nederlandsch Familieblad, Nieuwe Serie, 14 (1901), 177-178, waar ook zijn bezittingen en ambten worden opgesomd.

92. MARIS VAN SANDELINGENAMBACHT, *Nazaten*, 134. Zie ook Gertruida de MOOR, *Het onderwijs in het cisterciënzerinnenklooster Leeuwenhorst aan leken in de zestiende eeuw*, in : Holland. Regionaal Historisch Tijdschrift 14 (1982), 89-119 ; tabel II op 113 en tabel III op 114.

leiding van de rechtspraak en de zorg voor de openbare orde op het eiland. Hij benoemde de schout van Brielle en de talrijke schouten op het platteland. Wanneer zaken van hoge jurisdictie dienden, leidde de baljuw de rechtszittingen, bij de dagelijkse zaken had de schout de leiding... Op de aanstelling van de Brielse magistraat kon de baljuw slechts informeel invloed oefenen ; hij was nl. voorzitter van de vergadering der zittende en oud-magistraten, die de burgers aanwezen voor de schepensbank. Deze voordracht werd dan door de baljuw persoonlijk naar 's-Gravenhage gebracht, waar hij natuurlijk zijn adviezen uitbracht»⁹³. Hij was dus een machtig man.

Behalve een dochter Elisabeth, die van 1532 tot 1 januari 1535 voor haar opvoeding was bij de adellijke nonnen in de abdij Leeuwenhorst (bij Noordwijkerhout in Zuid-Holland)⁹⁴, had Jasper drie zonen. De oudste was Jan, die in 1568 door de Raad van Beroerten ter dood werd veroordeeld als aanhanger van de nieuwe leer en wegens zijn daadwerkelijk verzet tegen de regering. Blijkens het vonnis was hij baljuw van Middelburg geweest⁹⁵. De jongste zoon was Willem van Blois van Treslong, die ons hier verder zal bezighouden. Hij trad in het huwelijk met Adriana van Egmont van Keenenburg, een kasteel te Schipluiden ten zuiden van Delft ; zij was de moeder van Willems oudste zoon Jasper van Treslong, die in 1576 te Brielle het levenslicht aanschouwde en later een loopbaan in het leger van de Republiek volgde⁹⁶.

Uit het turbulente leven van jonker Willem van Blois (Bloys) van Treslong, heer van Petegem-aan-de-Schelde, van Grijsoord in Zuid-

93. W. TROOST en J.J. WOLTJER, *Brielle in hervormingstijd*, in : Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden 87 (1972), 307-353 ; 308.

94. DE MOOR, *Onderwijs*, 99.

95. Jacob MARCUS, *Sententiën en indagingen van den Hertog van Alba...* Amsterdam 1735, 73-74, 156-157. Niet in A.L.E. VERHEYDEN, *Le Conseil des Troubles. Liste des condamnés (1567-1573)*. Bruxelles 1961. C.P. BLOIS VAN TRESLONG PRINS in : Maanblad van het genealogisch-heraldisch Genootschap : «De Nederlandse Leeuw», 33 (1915), 26-27.

96. Een korte levensbeschrijving van deze Jasper in : De Navorscher 51 (1901), 552-553. Meer gegevens over hem door H. DE JAGER, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Brielsche kloosters van St. Catherina en St. Clara*, in : BVGO, 3e Reeks, 2 (1885), 136-206 ; 194-195.

Holland, van Oudenhoorn op Voorne-Putten, van dorp en heerlijkheid van Cabauw (ca. 10 km ten noordoosten van Schoonhoven), Benthuizen (ten westen van Boskoop) en van Stein bij Gouda⁹⁷, willen wij hier slechts enkele, voor ons doel belangrijke feiten aanstrepen.

Zijn opvoeding ontving hij aan het hof van Maximiliaan van Bourgondië (1514-1558), heer van Beveren en markgraaf van Vere en Vlissingen. In 1547 werd Maximiliaan stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht, terwijl hij reeds in 1540 zijn vader Adolf was opgevolgd als admiraal-generaal van de vloot. Dit kan verklaren waarom Willem van Blois van Treslong in 1556 dienst nam bij de marine. In 1566 ging hij in 's Gravenhage wonen ; in dat jaar voegde hij zich als fervent calvinist bij het adelsverbond en met name bij graaf Hendrik van Brederode, de eigenlijk aanvoerder van het verbond tegen de regering te Brussel. In 1567 vluchtte hij naar Emden. In de slag bij Jemgum (Jemmingen) van 21 juli 1568, waar het leger van Lodewijk van Nassau uiteen geslagen werd, liep hij zware verwondingen op. Van dit alles was het gevolg dat hij door de ijzeren hertog werd ter dood veroordeeld. In 1571 besloot hij zich op zee te begeven om zich in verband met zijn slechte financiële positie met kaapvaart bezig te houden. In het najaar plunderde hij in de west-friese en oost-friese wateren ; zijn moeder verkocht de buit in Emden. In het voorjaar van 1572 besloot hij zich te voegen bij de hoofdmacht der watergeuzen. Hun vloot verbleef toen onder de zich eigenmachtig admiraal noemende Willem van der Marck, heer van Lummen, beter bekend als Lumey (Lumaing), in de engelse wateren en havens. Van daaruit namen de geuzen op 1 april 1572 Brielle in⁹⁸. Na een mislukte aanval op Middelburg ging Willem terug naar Brielle, waar hij op 18 april november 1572 tot gouverneur en kapitein-generaal werd benoemd. Na zijn terugkeer was hij reeds aanstonds baljuw en dijkgraaf van Voorne geworden. Zo had hij alle ambten die zijn vader indertijd had bekleed. In 1573 werd hij

97. Zoals boven gezegd, was hij dus niet heer van Treslong, dat immers naar de oudste tak uit Jan de Bastaard was gegaan.

98. Over de rol van Blois van Treslong hierbij, zie men J.C.A. DE MEIJ, *De watergeuzen en de Nederlanden. 1568-1572*. Amsterdam-Londen 1972, 90-99.

aangesteld tot luitenant-admiraal van Holland en in 1576 tot luitenant-admiraal van Zeeland⁹⁹. In deze hoedanigheid lag hij met zijn vloot op de Schelde. Het is interessant in dit verband te vernemen dat de Staten van Holland en West-Friesland op 21 augustus 1576 het besluit namen «dat by den admiraal Treslong de sleutelen van de stad van den Brielle overgelevert sullen werden in handen van de Burgemeesteren aldaer, die deselve onder haar sullen houden, ter tijd toe by sijne Excellencie (= Oranje) een andere gouverneur aldaar sal weesen gestelt». Een dag later resolveerden dezelfde Staten aan Oranje te schrijven vernomen te hebben dat hij Treslong tot admiraal in Zeeland had benoemd en dat de pas-benoemde met zijn compagnie naar Zeeland zou vertrekken ; men had hem evenwel verzocht te Brielle te willen blijven «tot verseekertheid der selver steede, daar aan soo grootelijks is geleegeen» totdat de prins een andere gouverneur zou hebben aangesteld «alssso den voornoemden Admiraal, soo wy bedogten, hem binnen den Brielle niet langer sal moogen onthouden» wegens andere noodzakelijke affairen waarvoor hij zal moeten worden gebruikt¹⁰⁰.

Als admiraal van Zeeland is Willem van Blois van Treslong geen succes geweest. Op 15 april 1577 beschuldigde Alexander van Haultain de Zoete, in 1576 door Oranje tot gouverneur van Walcheren aangesteld, hem in een schrijven aan de prins van onachtzaamheid : de admiraal en zijn vice-admiraal waren voortdurend uit Zeeland weg ; hun vloot lag te Antwerpen werkeloos aan wal¹⁰¹.

99. Nauwkeurige gegevens hierover bij DE JAGER, *Bijdrage*, 195-200. Tot luitenant-admiraal van Zeeland werd hij aangesteld op 1 juli 1576 (MIDDELBURG, Rijksarchief van Zeeland : *Archief Staten van Zeeland*, nr 1667 = Register van Commissieën en Instructieën, fol. 46. Hulpvaardige medeling van het Rijksarchief). In CSP, *Foreign Series, Reign of Elizabeth, Jan. 1581 - April 1582*, London 1907), 474-477 staat de benoeming door Willem van Oranje met de voorschriften. Het stuk is door de bewerkter gedateerd op : «? January 1582 [or, earlier]». Het begint aldus : «We, William ... have appointed as our Lieutenant at sea, and admiral, William of Blois and Treslong...». In het Koninklijk Huisarchief te 's Gravenhage bevindt zich slechts een twaalfal brieven van Blois van Treslong aan de prins, in hoofdzaak uit 1576 ; er zijn geen brieven van de prins aan hem.

100 (Gedrukte) *RESOLUTIEN VAN DE STATEN VAN HOLLAND ENDE WEST-VRIESLAND*, op de aangegeven data.

101. GPA, VI (Leide 1839), 69. De Soete of Zoete was afkomstig uit Gent. Hij was lid van het adelsverbond geweest en zeer bevriend met Oranje.

Gelukkig vond Oranje voor hem twee jaar later werk waarmee, naar het schijnt, de Staten van Zeeland min of meer konden instemmen : klaarblijkelijk wilde men de beschermeling van de prins wel kwijt zijn.

e. Willem van Blois van Treslong als superintendent en gouverneur

Nadat de Brielse jonker dan op 24 augustus 1579 door Oranje officieel tot zijn post was benoemd, legde hij de volgende dag te Gent in de vergadering der Vier Leden van Vlaanderen de eed af. Dezelfde dag ontving hij zijn benoemingsbrief («ses lettres»). Als traktement zou hij 600 £ per maand ontvangen, waarvan 400 £ door de Generaliteit zou worden betaald en 200 £ door de steden en kasselrijen van zijn superintendentschap alsmede van zijn gouverneurschap. En op 28 augustus werd zijn commissie die door de prins was opgesteld, door de Staten (van Vlaanderen) geratificeerd¹⁰². Volgens het bericht van de Brugse afgevaardigden naar de Vier Leden had Oranje beloofd de admiraal Treslong naar het Westkwartier te zenden «met goede ende ample instructie»¹⁰³. Helaas is déze «ample instructie» niet tot ons gekomen. De Schrevel heeft ze niet afgedrukt en een te Ieper aanwezig dossier over Treslong is verloren gegaan in de Eerste Wereldoorlog¹⁰⁴.

102. FAULCONNIER, *Histoire*, 77-78. A. Henne spreekt zonder bronvermelding, van «patentes, datées du août 1579» (*MÉMOIRES ANONYMES sur les troubles des Pays-Bas 1565-1580*, éd. par J.B. Blaes et A. Henne, IV, Bruxelles - La Haye 1864, 52 nt 1). Faulconnier zegt : «ratifiée par les Etats».

103. SR, III, 822.

104. Emile DE SAGHER, *Notice sur les archives communales d'Ypre et documents pour servir à l'histoire de Flandre*. Ypres 1898, 233 o.a. «Blois de Trelong, 1579-1583». In 1917 schrijft Japikse dat hij talrijke copieën uit Ieper gemaakt heeft die hij zorgvuldig heeft bewaard, chronologisch geordend ; JRSG, II, blz. XX. Zie daarover ook N. JAPIKSE, *Het archief van Ieperen*, In : BVGO, Ve Reeks, IV (1917), 314-317. Het is mij niet gelukt die afschriften terug te vinden ; in Ieper zijn ze niet en ook het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhove bezit ze niet, evenmin het Bureau der Rijkscommissie voor Vaderl. Geschiedenis te Den Haag. Ook op de «Lijst van stukken uit het archief der stad van Ieperen (port. 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 23 en 24) geraadpleegd voor de uitgave : *Resolutiën der Staten-Generaal* (aanw. BARA, *Manuscrits divers*, nr 5300) worden de documenten aangaande Treslong niet genoemd (hand van mej. H.H.P. Rijperman).

Reeds de 25e augustus echter had Nicolaas Casembroot, pensionaris van Brugge, uit Gent aan zijn lastgevers bericht dat de admiraal «hem te weghe stelt met zijn commissie van superintendent van de westquartiere, ende draecht mede een zonderlynghe viericheyt ende goet herte omme de desordren ende ongeregeltheden aldaer wezende te remedieren ende stremmen, zoo Ul. E. zal moghen bemercken. God gheve hem gratie dat hy noch in tyts commen mach»¹⁰⁵. Zo begon Blois van Treslong energiek aan de verdediging van het Westkwartier tegen de Malcontenten onder La Motte, wien het evenmin aan ondernemingslust ontbrak.

Dat enthousiaste begin kreeg al meteen tegenvallers te verwerken. Men kan daarin als het ware een voorafschaduwning zien van de vele moeilijkheden die nog zouden volgen wegens de talloze, voortdurend elkaar kruisende belangen : van de vlaamse steden onderling, van de Generaliteit en Vlaanderen, van de partijen en haar diverse aanvoerders tegen elkaar, tussen de admiraal en zijn opdrachtgevers.

De problemen begonnen met een zending van te weinig «hantroeren». Oranje had zijn vriend een goed begin willen laten maken door hem de Vier Leden 150 van deze wapenen te laten toewijzen «omme daer mede te stofferen» de soldaten die het fort Mardyck onder druk van La Motte hadden moeten verlaten. Gent zou ze leveren, maar had er slechts 60. Bovendien verzocht de nogal actieve kapitein Zonneveld met zijn vader uit Duinkerke naar een ander garnizoen verplaatst te worden «als hem kennende dat hy hem niet en zoude ghedragen met den zelven admirael in zyne qualiteyt van gouverneur van Westquartiere»¹⁰⁶. Daarbij kwamen kleine overwinningen van La Motte ; ook een zeegevecht vóór de haven van Duinkerke liep in het nadeel van de orangisten af¹⁰⁷. Maar Treslong versaaigde niet. Kort na zijn aankomst rustte hij, volgens zijn instructie, drie oorlogsschepen en één jacht uit voor de kustverdediging. Enige maanden later richtte hij een Raad van de Admiraliteit op, uiteraard ter vervanging

105. SR, III, 830.

106. SR, III, 858, dd. 28 aug. 1579.

107. SR, III, 861-864, dd. 29 aug. 1579. Over succesvolle activiteiten van Zonneveld : *MÉMOIRES ANONYMES*, IV [zie nt 105], 51-52.

van de bestaande koninklijke Admiraliteit¹⁰⁸. Ook andere functionarissen stelde hij nieuw aan.

De geldzaken eisten eveneens de aandacht van Treslong op. Een snel en vooral krachtig ingrijpen leek hem hard nodig om te pogen hierin wat orde te brengen. De contributies die La Noue van de kasselrijen hief, moesten te Duinkerke worden afgedragen om te dienen voor het onderhoud van het garnizoen van de stad en van de oorlogsschepen. De opbrengst der belastingen van de door de strijd reeds zo zwaar getroffen kasselrijen van het Westkwartier was evenwel maar gering. De soldaten vonden haar in ieder geval bepaald onvoldoende, zodat zij in de wijde omgeving het landvolk uitplunderden en het lood en de klokken van de kerken in beslag namen. Van die calvinistische troepen uit het noorden viel trouwens niet anders te verwachten. De financiën bleven nu eenmaal het zwakke punt in de oorlogvoering. Begin september moesten de Staten-Generaal Vlaanderen manen om de toegezegde bijdrage «in alle neersticheyt» te zenden. In oktober was aan dit verzoek nog niet geheel voldaan, zodat de Staten-Generaal in november opnieuw schreven, gezien de dringende nood. Overigens zaten de Vier Leden toch niet stil. Op 18 november machtigden «de collegien van Burgemeesters ende Schepenen vander stede van Brugge ende vanden Landen van de Vrijen als representerende de twee Leden slandts van Vlaendren, ende in dierer qualiteyt van wegghen de Vier Leden vanden zelve Lande hebbende zonderlynge toesicht op tselve Westvlaendren» de admiraal om de kapitein Gijsbert Blocq met zijn ruitery af te danken, maar tevens een kornet van 50 paarden opnieuw in dienst te nemen. Bovendien kreeg Treslong een machtiging om «by redelicker schattinghe ende taux» de kasselrijen van Broekburg en Cassel te doen betalen «groote notable sommen», die zij ter voldoening van de 5e penning over de jaren 1577 en 1578 nog te goed hadden, om daarmee de bovengenoemde ruiters en garnizoenen te betalen en de oorlogsschepen te onderhouden die de kust moesten beschermen. Alle «contributiën ende penningen» die zouden binnenkomen, zouden

¹⁰⁸ De Raad bestond uit zes personen, o.w. één fiscaal en één griffier. De leden waren hem aangewezen door Oranje bij schrijven van 20 dec. 1579. Over deze en andere nog te noemen maatregelen bericht FAULCONNIER, *Histoire*, 77-78; LEMAIRE, *Histoire*, 105-106 schrijft hem over.

moeten worden ingeleverd bij de rekenmeester «van zyne superintendencie» Pieter de Langhe om daarvan op ieder gewenst moment aan de Vier Leden verantwoording te kunnen afleggen. De financiële situatie voor de algemene middelen bleef echter zo nijpend, dat zelfs aartshertog Matthias zijn traktement niet ontving, zodat hij uit vrees voor zijn schuldeisers zijn hof moest sluiten. En in december verklaarde Oranje wegens de moeilijkheden in het bijeenbrengen der algemene middelen «de vouloir estre déchargée devant Dieu et le monde», wanneer hieruit enige wanorde zou voortkomen onder het krijgsvolk of anderszins¹⁰⁹.

Naast de financiën speelde natuurlijk ook de godsdienst een rol. Als calvinist zorgde Treslong voor calvinistische leden van de magistratuur, verbood hij de bestaande katholieke godsdienstoefeningen en verjoeg hij op 1 november de pastoor-deken van Duinkerke, die sinds 1576 zijn ambt bekleedde. De geestelijkheid en de nonnen verlieten dan ook de stad. Een predikant werd in de plaats en in de prebenden van de verdreven pastoor benoemd en nog andere predikanten, onder wie de magistratuur er een uit Nieuwpoort had laten komen, kwamen mede de nieuwe leer verkondigen¹¹⁰.

109. Zie GARA, *Regeringsarchieven Geünierde Provinciën*, nr V-10 (= oud : *Staten-Generaal*, nr 4865¹). Cfr. R. BIJLSMA †, herzien door C.H. VAN MARLE, *De Regeringsarchieven van de Geünierde en van de Nader-Geünierde Nederlandse Provinciën (1576, september - 1588, mei)*. 's-Gravenhage 1976, 58. Het is een bundeltje losse stukken, met een touwtje aan elkaar gebonden, waartussen het document van Brugge ; dit is een copie getekend door de griffier van Brugge, F(rans) de Groote. De andere gegevens in JRSB, II, 706-707 ; 709-710. KDDH, II, 36-39. FAULCONNIER, *Histoire*, 78. LEMAIRE, *Histoire*, 106. J.C.H. DE PATER, *De Raad van State nevens Matthias (1578-1581)*. 's-Gravenhage 1917, 135.

110. LEMAIRE, *Histoire*, 106, waar ook namen worden genoemd. FAULCONNIER, *Histoire*, 78. Al in 1578 was het calvinisme in Duinkerke en omgeving geïntroduceerd vanuit Gent (*BRUGGE IN DE GEUZENTIJD* [nt 35], 23-26.

Op 25 mei 1580 namen de Staten van Vlaanderen, na vernomen te hebben dat de commissarissen van «den hertoghe van Vendosme» op weg waren naar Duinkerke om daar «de wet te vermaecken», het besluit het stadsbestuur van Brugge met de burgemeesters en schepenen «sLants van Ypren als onder wien die stede van Dunkercke ende tQuartier van dien sorterende is» te machtigen om namens hen een of twee bekwame personen aan te wijzen om samen met de commissie van de hertog de wet te Duinkerke te vernieuwen «daertoe kiesende goede lieden ende landtzaeten» (GRA, SV, nr 537 : *Resolutieboek, 9 april 1580 - 27 januari 1581*, fol. 32r).

Het jaar 1580 gaf voortdurend grote en kleine geschillen te zien tussen de ongeduldige Treslong en zijn lastgevers, de Staten van Vlaanderen. Oranje poogde daarbij zijn beschermeling de hand boven het hoofd te houden en ook de Staten tevreden te stellen. Het gouverneurschap van Vlaanderen was voor hem dus bepaald geen sinecure ! Feitelijk was de luitenant-admiraal van Zeeland een door Vlaanderen in dienst genomen huursoldaat, zoals er zoveel in Duitsland en Italië bestonden. En als zo'n soort condottiere gedroeg hij zich min of meer, steunend op zijn niets en niemand ontziende soldateska, waarvoor de verantwoordelijke stedelijke en gewestelijke regenten het nodige ontzag hadden. Maar méér angst hadden zij voor een overwinning van de Spanjaard onder wiens bewind zij niet wilden terugkeren.

Zo klaagde Treslong in het begin van 1580 bij Oranje over de weinige voortgang in het versterken van de steden in het Westkwartier wegens het ontbreken van de nodige middelen. De prins antwoordde op 4 februari uit Den Haag. Hij vroeg de Vier Leden aandacht voor de klacht, onderstreepte nog eens het belang van die versterkingen en riep ze daarom op troepen naar het zuiden te zenden¹¹¹.

Treslong ging overigens nogal eigenmachtig te werk en zeker niet altijd volgens de bedoelingen der Vier Leden en van Oranje. Er moeten in de loop van 1580 nogal wat klachten over hem en zijn manschappen zijn binnengekomen. Een weerklink daarvan vindt men in een instructie voor hem, die op 6 september door de Vier Leden en Oranje te Gent werd opgesteld. Daarin is sprake van een verplaatsen van garnizoenen zonder hun medeweten, van het be-rechten van gevangen genomen personen buiten de bestaande wetten en gebruiken om, van molesteren van bewoners van Casselambacht en Broekburgambacht — wel het gevolg van de bovengenoem-

111. GSA, *Ontvangen brieven*, reeks S 2, 2, fol. 211r-v. Op 11 febr. kwam de brief te Brugge aan, werd de 12e naar Gent doorgezonden en arriveerde daar de 14e. Gedrukt uit het stadsarchief van Ieper in KDDH, II, 64-65 met aantekening van ontvangst op 22 febr., maar met de foutieve afzendingsdatum: «ce *xiii* jour de febvrier 1580» (copie).

Over een voorstel van La Motte aan Treslong tot een ruil van krijgsgevangenen, zie DIEGERICK, *Correspondance* [nt 62], 268-269, dd. 16 juli 1580.

de opdracht van 18 november 1579 — ongeoorloofde dwang op niet-betalende contribuanten, enz. De admiraal wordt vermaand ernstig erop toe te zien dat zulks niet meer zal gebeuren¹¹². Maar wat wil of kan men wanneer er te weinig of zelfs helemaal geen geld is voor een oorlog die altijd te duur uitvalt? Enige dagen later, op 10 september, moesten de Vier Leden zich dan ook bezighouden met een verzoek van de admiraal om betaling van zijn eigen traktement, de soldij van 150 soldaten «ende die scepen noodich tot bevrijdinghe vanden coste van Vlaandren, passage vanden coopluyden ende andere, metgaders tot versekerthede van de visscherie», die immers zo belangrijk was voor de burgers van Duinkerke. De tresaurier Filips Baudeloot, commies in het Westkwartier, en Matthias Laurin, tresaurier-generaal van Vlaanderen, werden gelast dit alles te betalen volgens een bijgevoegde lijst van de afzonderlijke posten. Daaronder vindt men voor «t Scip van oorloghen tot Duinkercke metgaders de jacht metter reparatien ende amonitien metgaders die hueren vander jacht» 2.218 £ tournoois. De huur van het jacht kostte 1.544 £ ts. en aan achterstallig loon voor de kapiteins der oorlogschepen stond nog 5.570 £ 15 st. Het totale bedrag moest in zeven maandelijke termijnen worden verrekend. Interessant is het ook bijzonderheden te vernemen over het traktement van de admiraal, «verachtert sedert den eersten augusti 79 totten eersten septembris 80, maecken tsamen 13 maenden ten advenante van 400 guldenen ter maent», dus 5200 gld., waarvan Baudeloot maar 1500 gld. had uitgekeerd, zodat nog 3700 gld. schuld aan Treslong te voldoen was. Tevens werd een lijst van de quoten opgemaakt van steden, ambachten en kasselrijen, op te brengen voor de diverse garnizoenen in het Westkwartier. Ten aanzien van de superintendent vond Oranje goed dat hem zou worden uitgekeerd 600 gld. per maand, waarvan «de generaliteyt vanden lande draghen zoude de vierhondert recommanerende de steden ende casselrien vanden zelven superintendencia ten upsiene van vele particuliere diensten daervan zij ghenieten, te

112. Het stuk met originele handtekeningen te GARA, *Regeringsarchieven*, nr V-10 [cfr nt 109]. Deze instructie ook in GRA, SV, nr 537 [cfr nt 110], fol. 127r-128r, dd. 7 sept. 1580, uiteraard in enigszins afwijkende spelling. Zie hierachter BIJLAGE I.

betaelne de resterende tweehondert guldenen»¹¹³. Daarmee was voor het moment alles weer mooi geregeld, zij het op papier.

Maar... reeds goed een maand later protesteerden de steden en kasselrijen tegen de quotisatie bij de besturen van Brugge en van Het Vrije. Het was onmogelijk er aan te voldoen, zeiden zij, omdat de admiraal al in april 1580 ze had bijeengeroepen om vermeerdering van de quoten te vragen «overmits het vermeerren ende verstercken» van zijn garnizoenen en ter betaling van zijn ruiters en het onderhoud van de oorlogsschepen. In vijf maanden tijds hadden zij de som opgebracht, zijnde 20.800 gld... En nu zou daarbovenop de nieuwe quotisatie komen ! Zij moeten bovendien grote kosten dragen, o.a. «int betaelen vande brantschatten, vrijbuterien ende andere groote onredelicke costen» voor de plattelandbewoners. Daarom vochten zij de quotisatie aan, die trouwens buiten hen om was vastgesteld. Ondanks hun armoede boden zij aan om «den vaderlande in alle devotie (boven huerlieder vermoghen) bystant te doene» en daarom voor twee maanden 12.160 gld. op te brengen, ingaande op 1 oktober 1580, onder voorwaarde dat de Vier Leden de goede discipline onder de soldaten zouden onderhouden en de justitie handhaven. Ook was er een brief van de admiraal aan hen geschreven om binnen veertien dagen in de steden samen te brengen alle levensmiddelen «ende alderley vruchten up peyne van by brande de diffaillanten in ghebreke zijnde te ruyneren». Dit nu was onmogelijk en de steden waren niet in staat om alles op te slaan. Men wenste dat hierin zou worden voorzien en tevens dat de hand zou worden gehouden aan een plakkaat van Matthias, Oranje en de Raad (van Oorlog ?) betreffende het gedrag van de kapiteins en hun volk¹¹⁴.

113. BSA, RSV, fol. 40r - 44v (copie 16e eeuw) ; GRA, SV, nr 537, fol. 133v - 136r. Eveneens in authentieke copie aanwezig in GARA, *Regeringsarchieven*, nr V-10 [cfr nt 109].

De desolate toestand der financiën had niet alleen gevolgen voor Treslong. Ook aartshertog Matthias kreeg van de Generaliteit zijn traktement nog steeds niet. De heer van Froidmont, lid van de Raad van State, vroeg daarom op 10 oktober snelle steun voor hem «opdat zijn dienaren niet van honger zouden omkomen» (JRSG, III, 151).

114. BSA, RSV, fol. 51r - 55v (copie) ; niet gedateerd. Het request is van 22 oktober 1580. Dit blijkt uit de Resolutie van 4 nov. 1580, waar het op die datum wordt genoemd. Plakkaten op de militaire discipline worden genoemd op 5 sept. 1580 (dan bestaan ze al : JRSG, III, 95, dd. 27 aug. 1580) en 16 juli (JRSG, III, 91) en op 23 juli (de twee laatsten genoemd op 4 nov. 1580).

De Vier Leden wilden echter het *audi et alteram partem* toepassen. Zij riepen daarom Treslong op om in hun vergadering zijn financiële eisen te komen toelichten en zijn gedrag te rechtvaardigen. Hij verscheen op 2 november. Allereerst somde hij het aantal vendels te Duinkerke en elders op met het daarbij benodigde bedrag, inclusief het oorlogsschip en jacht alsmede zijn eigen traktement van 400 £ ts. Vervolgens verklaarde hij dat, aangezien de Vier Leden «gheen middele en hebben omme den admirael van hier eenich ghelt toe te schickene ende den brantschat of maentghelt vanden casselrie van Cassele ende Burburch luttel meer bedraghen can dan drye duust guldenen» de steden en kasselrijen zouden moeten voortgaan de 20.800 gld. op te brengen op dezelfde of andere redelijke voet. Inzake zijn gebod alle levensmiddelen binnen de steden te brengen : dit had hij niet uitgevaardigd om de steden te voorzien en de landman te ontrieven, «maer inckelick omme den vyant te weiren ende benemen d'oirzaecke van int quartier te commen winteren». Dat hij bedreigd had de «prochies» (= kerkdorpen) af te branden : dat was gebeurd opdat zij zich voor gewaarschuwd zouden houden «ende hem voor gheexecuseert». Aangaande de militaire discipline zouden de kapiteins nog rapport uitbrengen waarom zij die niet konden onderhouden, naar zij hem reeds hadden verklaard¹¹⁵. Dat was dan het in onze ogen wat magere verweer van Treslong betreffende zijn eigenmachtige afpersingen buiten zijn opdrachtgevers om.

Op 4 november namen de Vier Leden hun besluit. Daarin werd kort het bovengenoemde bezwaarschrift van 22 oktober herhaald, ook het verweer van Treslong en ten slotte vastgesteld dat de klagers hun 20.800 gld. zouden moeten betalen volgens een opgenomen lijst. In verband met het dreigement van de vlootvoogd moesten de boeren hun granen ten spoedigste dorsen. En op het handhaven van de discipline zou men t.z.t. breder ingaan na ontvangst van de te verwachten bezwaarschriften der kapiteins ; de admiraal had beloofd intussen, «mits den capitainen doende redelicken betalinghe», overal in zijn superintendentie de kriegsregels te doen onderhouden, zodat de klagers voldoening zouden krijgen, vooral wanneer hem klachten

115. BSA, RSV, fol. 49r - 50r (copie).

zouden bereiken¹¹⁶. M.a.w. : de boeren moesten het geld maar opbrengen ; men ontzag Treslong, er viel geen kwaad woord over zijn hardhandig optreden.

In feite had men de zeeuwse bevelhebber immers hard nodig. In september hadden de Staten-Generaal gewenst dat Vlaanderen oorlogsbodems in zee zou brengen om te voorkomen dat schepen naar Calais en Grevelingen zouden gaan : deze konden dan gedwongen worden Duinkerke aan te doen om beter de handelslicenten te betalen. Bovendien kon men voorkomen dat de vijand ten nadele van het land geholpen zou worden met levensmiddelen en andere waren¹¹⁷. Dientengevolge besloten de Staten van Vlaanderen op 1 november om in overleg met Zeeland Treslong te gelasten de handel op Duinkerke te beveiligen met de schepen die reeds daar waren¹¹⁸.

Niettemin, er bleven klachten over Blois van Treslong ! Deze moeten niet gering zijn geweest, ja, bij de Vier Leden het verlangen hebben doen opkomen van hem af te raken. Daarvan blijkt een en ander uit een antwoord van Oranje op 7 januari 1581 aan afgezanten van de Staten van Vlaanderen, die hem te Delft waren komen bezoeken. Na gesproken te hebben over de financiën voor de oorlog en een eventuele vermindering van het aantal troepen, antwoordde de prins aangaande het Westkwartier dat hij «pour eviter toute ulterieure contestation desia suscitee et meue entre les membres et l'admiral Treslong, insistans lesdits deputez que Son Ex^{ce} y pourveroit, en donnant la place a ung aultre», de vlootvoogd zou ontbieden en dan na een laatste advies van de Vier Leden en de Raad van Oorlog, hen zijn zienswijze zou mededelen¹¹⁹. Dit besluit moet

116. BAS, RSV, fol. 45v - 48v (copie). Op 20 mei 1581 kwam een klacht van Brugge ter sprake over het wegvoeren van de oogst. Tevens werd besloten dat Boudeloot en Bogaert geen betalingen meer mochten doen dan op bevel van de Vier Leden ; ook andere financiële kwesties over betaling van de garnizoenen en oorlogsschepen werden behandeld (GRA, SV, nr 538 : *Resolutieboek, 28 januari 1581 - 22 november 1581*, fol. 58r - 86r).

117. JRSG, III, 179, dd. 15 sept. 1580.

118. GRA, SV, nr 537, fol. 164r. Zie over de handelspolitiek in 1580 J.H. KERNKAMP, *De handel op den vijand 1572-1609*. I : 1572-1588. Utrecht 1931, 113-114.

119. KDDH, II, 212-214 (uit Delft).

hebben ingehouden dat Oranje Treslong handhaafde, want deze bleef zijn post nog lang bekleden. Zelfs schijnt de gouverneur van Duinkerke gedaan te hebben gekregen dat de licenten werden verhoogd¹²⁰. Want op 7 maart 1581 stelden de Vier Leden de instructies vast voor «den ghonen die als controlleur ghecommittert zal worden te Dunckerke upde verhooginghe van de lyste van recrue (= aanvulling) aldaer te lichten met hetghene daerancleeft wanof de minuten van dien zyn ande liache» (= liasse)¹²¹. Ook in de andere zeesteden zou dit gebeuren. Het gevolg van deze en andere belastingverhogingen was natuurlijk dat protesten niet uitbleven. Vooral Duinkerke verzette zich tegen een extra-belasting van één daalder op een ton bier. De Vier Leden besloten daarop iemand naar de stad af te vaardigen om zowel haarzelf «midtsgaders den Admiraal» op alle mogelijke manieren te bewegen tot het aanvaarden van die belasting met de voorwaarde dat zij, gezien hun grote lasten, voor zichzelf een derde of uiterlijk de helft van de opbrengst zouden mogen gebruiken tot betaling van het garnizoen, de oorlogsschepen, het traktement van de admiraal en andere oorlogskosten, mits zij daarvan een behoorlijke afrekening zouden inleveren. Bovendien moesten de twee inspecteurs voor de zaken van de admiraliteit en de verhoging der licenten hun rekeningen bij de gewone vergadering der Vier Leden te Gent indienen om zo spoedig mogelijk gehoord en afgesloten te worden¹²². Een poging dus tot wat meer contrôle.

De verhoging der licenten droeg bepaald niet de goedkeuring weg van de Staten-Generaal. Drie maanden later besloten deze de Vier Leden te schrijven «belangende de recrue, aldaer opgesteld met onwete van de Generaliteyt ende tegens het verbondt van de provinciën, die daerover hun grootelicx hebben gedoleert». Zij zouden over de verhoging der licenten «die sommige steden, den viandt naegelegen, pretenderen te doene uut hun eyge auctoriteyt naer de gesteltenisse van de saecken, om met sulke een middel den viandt te meer mogen crinken» met Oranje in contact treden. De

120. Licenten : verlofgeld om handel op de vijand te drijven ; ook : de brief waarbij die handel wordt toegestaan.

121. GRA, SV, nr 538 [cfr nt 116], fol. 35v.

122. GSA, SV, nr 538, fol. 56r - v. (dd. 18 april 1581).

17e juni schreven de Staten-Generaal aan de Vier Leden daarom alvast een brief die aan duidelijkheid niets te wensen overlaat. Men leest daarin hoe te Duinkerke de oorlogsbodems opereerden om maar aan geld te komen, geld dat dus aan de Generaliteit niet ten goede kwam. Met het oog op de gewenste eenheid van tarieven in de convooi- en licentgelden, was verhoging een zaak van de Algemene Staten. Vlaanderen moest zich dus houden aan de vastgestelde tarieven voor de licenten. En het confisqueren en visiteren van schepen uit het Westen was een zaak van «veel meerdere importantie ende ten deele 't stuck van de admiraliteyt van der zee raeckende», hetgeen de prins toekwam als gouverneur van Holland en Zeeland en ook volgens de Pacificatie van Gent hem alleen was opgedragen. Daarom moest Vlaanderen de handen hiervan aftrekken¹²³. Zo veroorzaakte dus het optreden van Treslong zelfs een zekere onenigheid tussen Vlaanderen en de Staten-Generaal betreffende de financiën.

Op 11 mei 1581 verscheen Treslong weer eens in de vergadering der Vier Leden. Hij kwam op tegen het voorgenomen ontslag van een kapitein, omdat daardoor diens eer zou worden aangetast ; om die eer te redden moest men desnoods zijn hele vendel maar casseren. Een reden om de kapitein niet te ontslaan was ook, zoals Treslong zelf in verschillende brieven had uiteengezet, dat de overgebleven garnizoenen — na het verplaatsen van vier vendels plus ruitertij naar het leger — zwaar belast zouden worden met wachtdiensten, zodat de soldaten misschien zouden weglopen naar het dichtbij zijnde leger in Veurne-ambacht ; daarbij moest men bedenken dat het vendel van de genoemde kapitein van Zeeland was en grotendeels op de

123. JRSG, III, 251-252, dd. 16 en 17 juni. Zie ook KERNKAMP, *Handel*, 117 vlg., vooral ook 121. Het schijnt dat men te Duinkerke niet toefag. Belanghebbende kooplieden te Antwerpen richtten vermoedelijk in verband hiermee een verzoekschrift aan de Staten-Generaal die op 2 febr. 1582 besloten aan de admiraal en de Admiraliteit te Duinkerke te schrijven «ten eynde in desen vermeldt, nisi causam, binnen veerthien daghen naer de insinuatie» (te antwoorden ?). Aldus wat onduidelijk JRSG, III, 485. En op 16 april verklaren de Staten-Generaal op een request van de admiraal en de Admiraliteit van Vlaanderen te Duinkerke dat op de hierin genoemde goederen, ontladen op de rivier van Grevelingen, het recht der licenten ten behoeve van de Generaliteit moet betaald worden, nadat de rechten van de admiraal en scheepskapiteins zouden zijn voldaan.

oorlogsschepen diende. Als tweede punt verzocht Treslong de rekeningen af te sluiten van de reparaties en andere onkosten, die door hemzelf en de schipper waren voorgeschoten voor zijn jacht in Duinkerke. Treslong stelde voor dat de Vier Leden het jacht zouden kopen omdat de huur ervan reeds grote sommen had gekost, en wel «tot zulcken pryse als die zoude worden ghepresen oft anders bevonden weirdich te zyne». Tevens had hij van de Staten van Zeeland te verstaan gekregen dat zij met die van Vlaanderen wilden overleggen om op gemeenschappelijke kosten ieder één schip en één jacht te onderhouden ; deze schepen zouden voldoende zijn om de havens van Calais en Grevelingen te beschermen en de visserij en koopvaart te bevrijden van de macht van de vijand. Ten slotte verzocht hij toestemming om voor zijn (particuliere) aangelegenheden enige tijd naar Holland te mogen gaan. Hiertoe zou de mogelijkheid bestaan omdat de heer van Lokeren (Locres)¹²⁴ met de vendels van zijn regiment te Veurne lag ; deze zou als kolonel gemakkelijk toezicht op de garnizoenen kunnen houden, want wanneer de Leden «zouden believen hem [Treslong] te ontlastene van zijnen dienst ende ghevene zyn oirloff», waardoor zij hem zijn traktement niet zouden behoeven te betalen, zou de kolonel hetzelfde salaris kunnen krijgen als de superintendent had.

De Vier Leden besloten nog dezelfde dag de opheffing van het vendel van de kapitein te laten doorgaan en met hem af te rekenen ; hij zou weer in dienst kunnen komen «onder eenich regiment» en dan behandeld worden «als andere ghereduceerde capitainen». Inzake de zwakke garnizoenen werd opgemerkt dat de steden van de superintendentie redelijk goed beveiligd waren met de twaalf overblijvende vendels, zeker wanneer men ook de burgerwachten tot hun assistentie zou gebruiken. De Leden zouden ook de gemaakte onkosten voor het jacht afrekenen en dit schip overnemen «ter estimacie van goede lieden des verstandt hebbende, die men daertoe zoude verkiesen ten oirdelen». Het samengaan met Zeeland zou men nader uitwerken¹²⁵. En wat betreft het verlof om naar Holland te

124. Maximiliaan van Horn, gouverneur van 's Gravenbosch.

125. Op 26 juli 1581 staat in de Resolutiën van Vlaanderen, hierover het volgende, dat wij hier vanwege de gegevens letterlijk laten volgen :

gaan : ofschoon de Leden «danckelick hadden gheweest» als hij in het Westkwartier zou zijn gebleven, vooral ten voordele van het leger en van de tocht van de heer van Villers (Josse Zoete)¹²⁶, wilden zij hem niet beletten «zyne eyghene affairen ende proufyct¹²⁷» en stonden het hem gaarne toe «dynckende dat hy de garnisoenen voor zyn vertrecken zo hadde gheordonneert dat de steden redelick wel bewaert bleven». Over de rest van het vertoog van Treslong zou men te zijner tijd denken¹²⁸.

«Aldus waren ghesloten de rekeninghen van de capitainen Cornelis Hermans^c ghesleit Calis, dienende up tgroote schip ghenaeamt «De Dune», ende Querin Querinss^c, dienende up den jacht van den Admirael ghenaeamt «De Smaerle» [= dwergvalk, leewerikvalk], beede vuytvarende tot Dunckercke, te wetene van de gaigen van de capitainen, officiers ende bootdsghezellen totten laetsten dach van april ende van de montkosten totten laetsten dach van meye beede laetstleden ende mits de groote clachte ende noot gheresolveirt de zelve capitainen, officiers ende bootdsghesellen thende maent te betalene.

Nemaer aengaende de rekeninghe van den capitain De Loy zo van den grooten schepe ghenaeamt «Non Pareille» als van der jacht daerup dient voor capitain Eustacen van Iselsteyn, toebehoirende den zelve Jan de Loy : alzo die zijn bevonden groot ende extraordinaris byzondere degene van den schepe «Non Pareille» ende men verstaet zo wel van den Admirael Treslong ende den commissaris Martin Corneliss^c Droghe als van die van Dunckercke ende ooc van den capitain Jan de Loy, zelve, dat tzelve schip es voortan noodeloos,

zo was gheresolveirt up twelbehaghen van myn heeren van Ghendt ende Ypre tzelve groot schip aff te danckene ende tot dien hende dat metgaders den voorn. cleenen jacht beede te doen commen tot Vlissinghe den laetsten dach van deser maent van Julius omme daer besloten te wordene de voors. rekeninghen ende den officiers ende bootdsghezellen te doene prompte betalinghe van hueren gaigen ende voirts de capitainen ghegheven te wordene zulck contentement als de Leden dan wordt gheleghen, tot welken hende was ghezeyt jeghens den zelve laetsten desselver maent daer te zendene twee commissarissen tot assistencie van voirn. Martin Corneliss^c Droghe.

Eadem was gheproponeirt oft niet gheraden en wort voirtan up te stellene tvoors. schip «De Dune» ende in stede van dien te coopene ende vuyt te reedene een of twee jachten, ene daertoe souffissant worden, houdende nietmin tvoors. schip «De Dune» in dhavene al ghereet ende bewaert met 2 mannen omme t'allen tyden vuyt te moghen varene ende dienst te doene dies noot zynde» (GRA, SV, nr 538, fol. 113v - 114v).

126. Over hem KDDH, II, 55-56 ; hij verving De la Noue. Zie ook boven, nt 101.

127. Misschien is een (onbekend) request van hem aan de Staten-Generaal inzake zulke affaires betreffende Emden hiermee in verband te brengen (JRSG, III, 225, dd. 14 juli 1581).

128. GRA, SV, nr 538, fol. 80r - 82r. Op 12 mei de rekeningen van hetgeen de Staten schuldig zijn betreffende het jacht, samen 207 £ 19 st. (fol. 82r). Ook in GSA, S 92, nr 9, map 11.

Wij moeten dus aannemen dat de gouverneur van Duinkerke nog in mei naar het Noorden is gegaan. Zijn afwezigheid uit het Westkwartier gaf opnieuw aanleiding tot ernstige klachten over uitspattingen van het krijgsvolk. Deze klachten, die niet gering waren, werden duidelijk omschreven in de Resoluties van Vlaanderen op 11 augustus 1581. Daarin beklaagt Ieper zich over de zware lasten van de oorlog die de inwoners hadden moeten opbrengen ; zij waren bovendien twee jaar lang belegerd geweest. En dat was nog niet alles. Door de impertinentie van de admiraal was ook nog van «een goeden nombre van de prochies van haerlieder resorte in Casselambacht» niet alleen de gewone contributie [aan het graafschap] aangewend ten behoeve van de garnizoenen in het Westkwartier, maar was bovendien de meeste kapiteins last gegeven «de ingesetene van de zelve prochien te vanghen, te spannen (= knevelen), in yser te werpen ende groote execrable ranchoenen van 200 kg (karolusgulden) meer ende min af te drynghen als van openbare branden» onder voorwendsel dat zij op hun normale contributies ten achter waren¹²⁹.

Pas in september keerde Treslong naar zijn post terug : op de 8ste van die maand deelde hij uit Vlissingen aan Oranje mee dat hij op die dag naar Duinkerke vertrok¹³⁰. Het toeval wilde dat drie dagen later de Vier Leden besloten hem om redenen van bezuiniging te ontslaan¹³¹. Daarop volgde pas op 7 oktober het besluit een voor-

129. GRA, SV, nr 538, fol. 126v - 127r.

130. GCGT, IV, 308-309.

131. BSA, *Resolutiën Rebellen*, fol. 108r-v : «Actum den 11den septembre 1581. Alzo heere Wilhelm van Bloys ende Treslong, vice admiraal van Zeelandt ende superintendent van Westvlaenderen, heiff alreedy vuten quartieren absent gheweist den tyt van ontrent drie zo vier maenden, ende daer te vooren dickmael verzocht zijn oirlof zo by monde als by briefven dat voirts tzelve Westvlaendren ghenouch bewaert es metten continuelen dienst ende presentie vanden heeren van Locre ende zynen regimente houdende bestelt alle de steden, ende daeromme de voors. extraordinarisse superintendentie voortan ghenouch es noodeloos ende den staet vande lande vermaent tot besnijden van alle overtollighe traicementen,

zo es gheresolveirt den voornoomden heere admiraal met brieven te bedanckene van zynen dienst metgaders vande moyte ende aerbeit by hem slandts bewaernisse ghenomen ende daervan successivelick te adverterene zyne Excellencie ; laetende voirts den voornoomden heeren van Locre in alle de steden ghebieden over de garnisoene ten title alleenlick van couronnel ende up zyn ordineren traicement ende zonder tlandt te diere cause te lastene met eenich traicement extraordinieren».

dracht in deze zin aan de prins te doen en hem om goedkeuring van het ontslag te vragen¹³². Men had duidelijk genoeg van het eigengeide, lastige en onbeleeftde heerschappij dat met iedereen overhoop lag en te weinig op zijn post was. Bij dit besluit kon men trouwens aansluiten bij het eigen verzoek van Treslong, dat hij op 11 mei had gedaan. Maar de prins heeft zijn goedkeuring niet willen geven ; hij handhaafde de Briellenaar. Dit blijkt uit het feit dat hij protesteerde tegen de zending van minder buskruit uit Gent naar Duinkerke en het sturen van twee vertrouwelingen naar Treslong om hem schepen te doen uitrusten voor een voorgenomen aanslag op Grevelingen. De aanslag ging evenwel niet door¹³³.

In december zag Blois van Treslong de toestand van Duinkerke somber in. Om de nodige maatregelen bij de Vier Leden gedaan te krijgen, wendde hij zich in zijn nood tot Oranje. Deze was hem in alles terwille en haastte zich op zijn beurt de Leden te overtuigen van het grote belang van Duinkerke en daarom het nodige ter versterking te zenden, zowel aan soldaten als aan materiaal voor de fortificaties, geheel overeenkomstig de verlangens van de gouverneur¹³⁴. Een schrijven van Treslong zelf aan de Raad van State te Gent gaat nogal wijdlopieg in op de troepen die hem ter beschikking staan. De schrijver beklagt zich over allerlei door elkaar beslissingen daarover van hogerhand, die buiten hem om zijn genomen. Bovendien gaan twee beloofde compagnieën de vijftig koppen niet te boven en de ruitery telt niet meer dan dertig man ! Duinkerke wil echter twee of drie goede compagnieën innemen, zelfs méér, «midz dat se commen gheprovideert van ghelde, ende middel van betalinghe soo dat behoort»¹³⁵. De prins steunde dit met een schrijven zijnerzijds waarin hij zei dat de Raad ogenblikkelijk 1.000 of 1.200 man naar Duinkerke moest sturen¹³⁶. Oranje stond dus wel krachtig achter de door hem benoemde superintendent.

132. BAS, *Resolutiën Rebellen*, fol. 118r-v. Ook GRA, SV, nr 538, fol. 149v - 150r (afgedrukt hierachter in BIJLAGE II).

133. BAS, RSV, fol. 630r - 633r. FAULCONNIER, *Histoire*, 79.

134. Brieven met tal van details over Duinkerke in GCGT, IV, 373-374 (zie hierbij ook Oranje aan Ieper, 4 dec. 1581, in KDDH, II, 314-315), 378-380, 387-388, 394-395.

135. BARA, *Audiëntie*, nr 556, fol. 104r-v (op micro-foto weggevalen).

136. GCGT, IV, 405-406, 407-408, 414-415 (dd. 14 dec. 1581).

Intussen poogde Blois van Treslong op de hem eigen hardhandige wijze aan geld te komen. Zo moesten baljuw en schepenen van Elverdinge (7 km ten noordenwesten van Ieper) spoedig over de brug komen met de betaling der achterstallige quoten en contributies van het Land van Veurnambacht : bij gebreke daarvan zouden rigoreuse maatregelen volgen, die hen zeker niet zouden bevallen¹³⁷. Niet onwaarschijnlijk zond de geweldlievende superintendent soortgelijke brieven naar elders. Ook tot de Raad van State richtte hij zich opnieuw om zijn ontstemming te luchten over de genoemde troepenverplaatsingen en de daarmee in verband staande tegen elkaar indruisende bevelen. Er waren nu ook enige compagnieën plus de ruiters van kapitein Landas binnen Duinkerke, maar de burgerij had geen geld om deze manschappen te betalen. Terwille van de rust tussen het reeds gelegeerde garnizoen en de nieuwkomers wenste Blois zo spoedig mogelijk geld te zien om de laatstgenoemden te kunnen betalen. Verder had hij bericht gehad dat Anjou — op dit moment in Engeland — [weer naar de Nederlanden] zou komen¹³⁸.

Het jaar 1582 stond hoofdzakelijk in het teken van de gebeurtenissen rond Anjou en Oranje. Uiteraard was ook Blois van Treslong er in

137. BRA, *Acht Parochies* (van Veurnambacht ; nr 4 *los stuk*). De brief volgt hier om duidelijk inzicht te krijgen in de wijze van optreden van Treslong.

«Eersame ende discrete. Alsoo ick ben geïnformeert dat ghyl(ieden) nyet en doet sulcke debvoiren inde quoten, contributien ende lasten vanden Lande van Veurnambacht ende nyet en houdt sulcke correspondentie met die vandē selven Lande als ghyl. volghende den plicht van goede vassalen schuldich syt te doene, nyet jegenstaende dat ick Ul. eens hebbe daertoe vermaendt, soo dienen dese om U.L. voor de tweede mael te versoucken ende amptshalven wege expresselick ter erinneren dat ghyl. U.L. pooght anderss(in)s in tgheen voors. te quiten ende de voors. van Veurnambacht in aller lasten naer U.L. advenant te seconderen, updat ick voor de derde vermaninghe nyet genoitsaect en sy by rigoreusen middelen daerinne te versiene ende sulcx dattet U.L. nyet wel en bevalle, (d)us wilt U.L. debvoir doen, promptelick U.L. schult opbrengen ende daerinne continueren, ende sonderlinghen en sult nyet laeten up den voet te beschicken die wercluyden daerover Ulieden die van Veurnambacht gescreven hebben, hiermede, Eersame ende discrete, God zy met U.L. Uuyt Duynkercken desen 21^{em} decembris 1581. U.L. goeden vriendt Wilhelm van Bloys ende (*eigenhandig* :) Treslong. (*Adreszijde* :) Eersame ende discrete Bailliu ende Scepenen van Elverdinghe».

138. BARA, *Audiëntie*, nr 556, fol. 203v - 204r (dd. 27 dec. 1581). Zie ook JRSG, III, 438, dd. 2 febr. 1582.

betrokken omdat Duinkerke een niet onbelangrijke rol op de achtergrond speelde¹³⁹.

Hoe vreemd het ook moge klinken, Treslong raakte te Antwerpen in opspraak omdat het leek alsof hij min of meer medeplichtig was aan de mislukte moordaanslag van Jean Jaureguy op de prins (18 maart 1582), waarbij de dader ter plekke werd gedood¹⁴⁰. De opschudding was groot, temeer omdat de gebeurtenis plaats greep tijdens de nog steeds voortdurende feestelijkheden ter gelegenheid van Anjou's aankomst. Jaureguy was een dienaar van de spaanse koopman Gaspard Anastro. Deze had hem tot zijn daad weten te brengen omdat hij, Anastro, de beloning wild incasseren die Filips II in 1580 op het hoofd van de prins had gesteld. Hij was nl. failliet gegaan ten gevolge van het verlies van drie schepen én het bankroet van enige debiteurs ; nu wilde hij door die beloning zijn verloren vermogen terugwinnen¹⁴¹. Toen op dinsdag 13 maart Anastro te Antwerpen uit Londen bericht ontving dat een der debiteuren te Calais was aangekomen, begaf hij zich de volgende morgen onmiddellijk over Brugge daarheen op weg, voorzien van een paspoort van de prins. Jaureguy moest dan een dag of vier, vijf later zijn daad voltrekken. De 16e kwam Anastro te Duinkerke aan. Omdat hij wegens het slechte weer niet per schip naar Calais kon reizen, ried — naar zijn eigen woorden — de gouverneur van Duinkerke hem aan de weg over land te nemen. Met enig geluk ontliep hij de Fransen die op de weg naar Calais de voorbijgangers uitplunderden en kwam zo de 17e

139. Een brief uit januari van Oranje aan Treslong : wat te doen om Anjou passend te Duinkerke te ontvangen ; de stad te versterken in verband met een dreigende aanval der Spanjaarden (FAULCONNIER, *Histoire*, 79, ongedateerd ; datum van aankomst was 2 febr. 1582). De hertog kwam echter op 19 febr. te Antwerpen aan ; zie JRSG, 439-440, dd. 19, 21 en 22 febr. ; vgl. ook 485, dd. 2 febr. 1582. Pas op 14 maart beraadslaagden de Staten-Generaal over een verzoek van Duinkerke om hulp (JRSG, III, 346).

140. Over het proces tegen zijn medeplichtige, de boekhouder Antonio de Venero en tegen de dominicaan Antoon Temmerman, met wie Jaureguy in de biecht over het plan zou hebben gesproken, zie men A. DE MEYER, *Le procès de l'attentat commis contre Guillaume le Taciturne, Prince d'Orange, 18 mars 1582*. Bruxelles 1933. P.L. LOTAR, *Mémoire sur l'Affaire Jauregui. Anvers, mars 1582. Le cas du P. Antoine Temmerman*. Bruxelles 1937.

141. JRSG, III, 451, dd. 18 maart.

te Grevelingen aan¹⁴². Volgens Faulconnier had Anastro Treslong reeds te Antwerpen ontmoet. Deze geloofde het verhaal van Anastro betreffende het doel van zijn komst te Duinkerke. Zodoende zocht de spraakmakende gemeente medeplichtigheid van Treslong aan de aanslag¹⁴³. Ondanks de jacht die op Anastro aanstonds werd geopend en ondanks de verspreiding van zijn signalement¹⁴⁴, ontsnapte deze : hij was al naar Calais gegaan en bereikte van daar uit op de 20e het kamp van Parma te Doornik. Hij ging naar Spanje en keerde niet meer naar de Nederlanden terug¹⁴⁵. Enkele dagen later, op de 25e maart, benaderde Farnese Duinkerke met een vredesaanbod¹⁴⁶, dat echter werd afgewezen.

Treslong voelde zich immers sterk genoeg omdat er aan de fortificaties werd gewerkt. Daartoe moest Veurnambacht 100 pioniers leveren en werden de onkosten daarvoor over de Acht Parochies verdeeld. Elverding moest niet minder dan 660 £ per maand opbrengen. Het bleef weer in gebreke, zodat de admiraal zich genoopt voelde aan te dringen op betaling binnen zeven dagen «sonder des eenichssins te wesen in gebreke oft anderssins waere genootsaecht daerinne by andere middelen t U.L. grooter schade te versien. Dus omme tzelfen te verhouden en wilt nyet laeten tgunndt voorz. is te volcommen»¹⁴⁷.

Daar de gegevens over het jaar 1582 vrij spaarzaam zijn, verneemt men pas in augustus van dat jaar weer een en ander over Treslong. In die maand ontstonden er moeilijkheden in Duinkerke door het eigenmachtig optreden van de bevelhebber der franse troepen, de

142. LOTAR, *Mémoire*, 9-12, 28 nt 1, 40-42.

143. FAULCONNIER, *Histoire*, 79-80. Hij zegt ook dat vier uren na het vertrek van Anastro uit Duinkerke de luitenant van Treslong, ene Swevesel, het bericht van de aanslag ontving en dat hij Anastro vergeefs liet achtervolgen door de ruitery van Landas ; de gezochte was de dag vóór de moordaanslag al te Grevelingen.

144. KDDH, II, 332-340.

145. LOTAR, *Mémoire*, 134.

146. FAULCONNIER, *Histoire*, 80-81. In KDDH, II, 349-350 eenzelfde brief aan leper en andere steden, eveneens van 25 maart.

147. BRA, *Acht Parochies* [vgl. nt 137], dd. 26 maart 1582, uit Duinkerke.

heer van Chamoy (Chamois)¹⁴⁸. Deze «kamerheer» van Anjou, een trouw en verknocht aanhanger van zijn heer, had als kolonel vijf regimenten onder zijn bevel en waande zich min of meer de man die het voor het zeggen had. Daardoor kwam hij natuurlijk in botsing met de officiële gouverneur Treslong, die er de man niet naar was om zich opzij te laten schuiven. In genoemde maand had Chamoy de franse leveranciers van levensmiddelen, die waren vrijgesteld van invoerrechten, binnen de stad laten komen en hen toegestaan hun waren niet alleen aan de soldaten, maar ook aan burgers te verkopen beneden de door het stadsbestuur vastgesteld prijs ; het gevolg was geweest dat de normale kooplieden door deze handelwijze aanmerkelijke schade hadden geleden. Bovendien poogde Chamoy de Schotten en Walen uit hun logies te verwijderen en in hun plaats zijn Fransen onderdak te brengen. Daar zijn compagnieën niet op volle sterkte waren, vulde hij ze dagelijks aan met manschappen uit het kamp om zich tegen de stad sterk te maken. Treslong had dit echter uitdrukkelijk verboden en weigerde de nieuwkomers toe te laten. Het stadsbestuur diende dan ook een klacht tegen de kolonel in bij Anjou en de Raad van State met het verzoek passende maatregelen te nemen. Zonder toestemming van de Staten van Vlaanderen mocht Chamoy immers geen garnizoen binnen de stad brengen. De klagers wensten dan ook dat Chamoy deze afspraak zou nakomen¹⁴⁹.

Hoe deze kwestie is afgelopen, vernemen wij niet, maar het heeft er alle schijn van dat Anjou zijn kolonel de hand boven het hoofd heeft gehouden. Duinkerke was voor hem immers een begerenswaard bezit als steunpunt voor zijn streven naar reële macht. Een bericht van Th. Stokes, een engels koopman, correspondent voor de regering te London, geeft enig inzicht in de situatie. Op 14 oktober weet hij mede te delen dat de schotse compagnieën, die op bevel van Anjou te Duinkerke waren gelegerd, verplaatst waren naar Brabant ; de Vier Leden waren daarover allesbehalve te spreken, want

148. François de la Rovère, heer van Chamoy († 1589), maakte zijn carrière in het franse leger, was al in 1580 in de Nederlanden (DICTIONNAIRE DE BIOGRAPHIE FRANÇAISE, VIII, 295 ; KDDH, II, 206).

149. CSP, *Foreign Series, Elizabeth, May-December 1582* (London 1909), dd. 6 aug. 1582, 228 (een mij onbekende Audley Danett aan F. Walsingham).

zij zagen de Schotten liever dan de Fransen in hun stad. Ongeveer hetzelfde schreef een zekere Audley Danett aan staatssecretaris Francis Walsingham, eveneens op 14 oktober, met de toevoeging dat Duinkerke nu bezet was met Fransen en Walen. Chamoy had nu zoveel in te brengen dat «Turlon» (= Treslong), de gouverneur, geen zin had daarheen terug te keren, maar de prins van Oranje volgde en dus te Antwerpen bleef¹⁵⁰.

De afwezigheid van Blois van Treslong uit Duinkerke, welke ook volgende maanden voortduurde, is van het grootste belang geweest. Zij gaf Chamoy ten laatste de kans zich van de stad meester te maken. Volgens de inlichtingen van de Staten-Generaal waren de legerbenden van Anjou die uit Frankrijk kwamen, in november «te Duinkercke ende daeromtrent» gearriveerd¹⁵¹. Op 23 december kon Chamoy daarom tonen dat hij de meester was in de stad. Volgens het verslag van het stadsbestuur aan Anjou over de gebeurtenissen van die dag lag de oorzaak van de toen onstane vechtpartijen tussen de burgers en de Fransen in het feit dat laatstgenoemden zich wederrechtelijk in het bezit hadden gesteld van granen en andere levensmiddelen welke de dorpingen van Broekburgambacht naar Duinkerke brachten. Enige matrozen, die zagen dat de plundersaars hun buit in de avond met bootjes aanvoerden, namen daarvan vijf of zes zakken graan zonder dat de Fransen daartegen iets deden «sentans leur propre tort» ! De volgende dag, een zondag, wilde een compagnie van Treslong in de stad toegelaten worden, maar Chamoy wees haar op hoge toon af. Hij wenste eerst een brief te zien van Anjou. Tevens moest dan nog een compagnie onder bevel van kapitein Egmont, de zwager van Treslong, de stad verlaten. In de avond ontstond een lichte schermutseling tussen vier à vijf matrozen en wat Fransen ; dezen bleven aan de winnende hand. Daarop vielen zij aan op ieder die de stad in- of uitging, en ook op onschuldige burgers die zich op de oproep van de magistraat naar het stadhuis begaven om zich bij de wacht te voegen. Het gevolg was dat in totaal negen doden vielen en zes-en-dertig dodelijk gewonden. De leden van het stadsbestuur eisten dan ook van Anjou een krachtig optreden tegen

150. *T.a.p.*, 384-385.

151. JRSG, III, 428, dd. 27 nov. 1582.

Chamoy. Men was ervan overtuigd dat hij de schuld op de burgerij zou schuiven, omdat die zou geroepen hebben : «Bourgoigne, Bourgoigne», maar, zeiden de magistraten, dat zou hij niet kunnen bewijzen. En dit te meer omdat de burgerij deze uitroep haatte, daar Chamoy in haar naam de koning van Spanje had afgezworen («abjuree») en dus het huis van Bourgondië. Chamoy hield de volgende dagen het stadhuis ingesloten, zodat de burgerwacht niet kon uitrukken en als gevangene in een hoek van de markt werd gehouden ; ook stelde hij op de hoeken der hoofdstraten nieuwe wachten op. Zich gouverneur noemende, dreigde hij zelfs de stad in brand te steken wanneer zijn mannen iets zou overkomen. Het stadsbestuur verzocht dan ook met nadruk aan deze troebelen een eind te maken vóórdát een grotere ramp zou geschieden, waarvan de vijand ongetwijfeld misbruik zou maken : er zou een ander garnizoen moeten komen omdat de verhouding tussen de burgerij en Chamoy nooit meer goed zou worden.

Van zijn kant zond Chamoy een soldaat naar Antwerpen om eveneens verslag uit te brengen. Ook hij gaf zijn lezing van het gebeurde met de compagnie van Treslong, maar schoof de schuld van zijn optreden op de inwoners, omdat men één zijner soldaten had vermoord en gewapend verzet had gepleegd : men had zelfs op Chamoy geschoten wiens hoed werd doorboord. Kortom : de Fransen hadden zich moeten verdedigen¹⁵².

Op 30 december 1582, d.w.z. 9 januari 1583 schreven drie Engelsen onafhankelijk van elkaar aan Walsingham over de opzienbarende gebeurtenis, nl. de reeds genoemde Stokes, dan Georges Fremyn, een kapitein in het staatse leger en John Norris, de commandant der engelse hulptroepen. Hun berichten zijn in overeenstemming met het bovenstaande. Stokes weet nog te melden dat Chamoy is «a great Catholic» en Fremyn zegt dat Anjou de admiraal Treslong «Governor of Dunkirk» een compagnie infanterie had doen lichten. Deze compagnie was evenwel door Chamoy niet binnengelaten, ofschoon

152. Zie J. DIEGERICK, *Analectes historiques concernant la ville de Dunkerque. I : Le vicomte de Chamoy s'empare de la ville de Dunkerque au nom du duc d'Anjou (1582-1583)*, in : Mémoires de la Société Dunkerquoise 2 (1853-1854), 359-373, vooral 362-368.

zij een brief van Treslong had getoond. En Norris, klaarblijkelijk goed ingelicht, weet dat Anjou met de affaire zeer verlegen was en bevel zou geven tot beschraffing van de aanvallers. «De heer Treslon, gouverneur van de stad, die geruime tijd daar afwezig is geweest en meestal aan het hof verbleef, zal op staande voet weer daarheen gestuurd worden»¹⁵³.

Inmiddels was op 18/28 december, dus enkele dagen vóór de aanslag van Chamoy, door Anjou een nieuwe tekst van de instructie voor Blois van Treslong als superintendent opgesteld. In hoofdzaak was deze tekst een herhaling van de instructie van 6 september 1580, zoals in zulk soort documenten wel meer het geval is. Van de nieuwe instructie bestaan twee minuten met dezelfde datum, die enige kleine problemen opwerpen¹⁵⁴. De superintendent wordt, wat wel haast te verwachten is, stelselmatig «vice-admiraal» genoemd en niet meer «admiraal», afgezien dan van enkele copiïstenslordigheden. Vervolgens worden Oranje en de Vier Leden telkens vervangen door de woorden «Zijne Hoogheid» en blijkens de datering wordt dus de plaats van Anjou nog geaccentueerd. Met name de Staten van Vlaanderen worden derhalve terzijde geschoven! Dit moet in verband staan met Anjou's streven méér macht te bezitten dan slechts een gezag in naam, welk streven zijn hoogtepunt vond in de gedeeltelijke bezetting van een aantal steden in Vlaanderen — Oostende en Brugge bv. mislukten — en tevens in de aanslag op Antwerpen, die uitliep op een zwaar verlies voor de Fransen, de zgn.

153. CSP [nt 149], 518, 520, 523. Zie ook DIEGERICK, *Analectes*, 368-369. De drie hier genoemde brieven zijn door de schrijvers gedateerd op 9 januari 1583. Dit is de zgn. «nieuwe stijl», zo geheten omdat paus Gregorius XIII in de nacht volgend op 4 oktober 1582 tien dagen liet wegvallen, zodat na de 4e de 15e volgde. Deze kalender-hervorming was nodig vanwege het verschil tussen de tijdrekening en de zonnestand. Daarom worden bij documenten de beide data opgegeven. Bij plakkaat van 10 december 1582 werd de Gregoriaanse kalender in de nacht van 14/25 dec. 1582 ingevoerd, zodat 15 = 25 december. De Staten-Generaal, Brabant en Zeeland hielden zich hieraan (I. STRUBBE - L. VOET, *De chronologie van de Middeleeuwen en de Moderne Tijden in de Nederlanden*. Antwerpen-Amsterdam 1960, 48). Een zekere Nicolaas Coenen schrijft uit Rijsel aan Parma op 10 jan. 1583 eveneens over dit feit, er ten onrechte bijvoegend dat de admiraal van Zeeland was gevangen genomen en in strenge wacht gezet (E. POULLET et Ch. PIOT, *Correspondance du cardinal de Granvelle, 1585-1586*. t. X, Bruxelles 1893, 425).

154. Zie BIJLAGE III.

Franse Furie. Bovendien waren twee nieuwe artikelen ingelast over een verbod op het binnenhalen van buit en het verhandelen daarvan. Het laatste artikel van 6 september 1580 was doorgehaald omdat daarin werd voorzien in een beroep op de Vier Leden van Vlaanderen in geval van oneenigheden betreffende de instructie. Omdat Ieper, Veurnambacht en Broekburgambacht ook nogal eens geklaagd hadden, werd de mogelijkheid om de kerkdorpen waarover het ging, lastig te vallen, nogmaals krachtig ingeperkt : de betrokken artikelen 9, 10 en 11 bleven ongewijzigd. Over Duinkerke werd niets gezegd, ofschoon daar toch voldoende spanningen tussen Treslong en Chamoy aanwezig waren. Hierop komen wij nog terug.

Ter aanvulling op deze benoeming werd op 5 januari 1583 door de hertog opnieuw het salaris van Treslong vastgesteld : het bleef bij het oude, d.w.z. maandelijks 600 gld. totaal ; de Generaliteit moest hiervan 400 gld. tot haar last nemen en 200 gld. zouden komen ten laste van de steden en kasselrijen van de superintendentie «ten opsiene van veele particulieren diensten daervan zy genyeten», alles ingaande op 1 april 1582, «dit by maniere van provisie alsboven ende sonder dat tselve sal worden getrocken in consequenties»¹⁵⁵.

Na al deze voorbereidingen werd op 31 januari 1583 Treslong op voordracht van Anjou door de Staten van Vlaanderen opnieuw geaccepteerd als superintendent van het Westkwartier en met name van Duinkerke, zij het «by maniere van provisie ende tot by zyne Excellentie (= Oranje) ende Rade van Staten daerup anders zy gheordonneert». Dit besluit was lang onderweg geweest, want de benoeming zelf door Anjou was gedateerd op 19 november 1582¹⁵⁶. Men kan met grote waarschijnlijkheid aannemen dat ook dit document, mutatis mutandis, een ambtelijke herhaling vormt van de eerste aanstelling door Willem van Oranje in 1579, waarvan immers geen voorbeeld voorhanden is.

Doch laat ons terugkeren naar Duinkerke. Dank zij het voorwerk van Chamoy ging de stad op 17 januari 1583 zonder slag of stoot naar

155. Zie BIJLAGE IV.

156. Zie BIJLAGE V.

Anjou over¹⁵⁷. Voor de officiële gouverneur Treslong was dat natuurlijk geen prettige zaak, want nu begon Chamoy zich helemaal als zodanig te gedragen, hetgeen hem vergemakkelijkt werd door de afwezigheid van Treslong. Toen Chamoy op de 18de zich bij de Vier Leden als het ware verontschuldigd had, kreeg hij tegen verwachting duidelijk gezegd hoe de Leden over zijn manier van doen dachten. Zij moeten achter Chamoy Anjou hebben zien staan. De kolonel op zijn beurt liet het er niet bij zitten. In een kort en krachtig antwoord van de 31e verwierp hij de schuld van Anjou voor het gebeurde te Antwerpen. En de toestand te Duinkerke was de schuld van de Leden zelf omdat zij door de soldaten te betalen gemakkelijk een eind aan de situatie kunnen maken. Wat hemzelf, Chamoy dus, betreft : hij wilde slechts opmerken dat alle mensen van goed wil in deze streek slechts rust wensten en de dienst van Zijne Hoogheid¹⁵⁸.

Niettemin legde Treslong zich niet bij de nieuwe stand van zaken neer. Ten slotte was hij de man die het in het Westkwartier en Duinkerke voor het zeggen had, zeker sinds de verlenging van zijn benoeming ! Toen de situatie daar zich tot zijn nadeel leek te hebben geconsolideerd, begon hij eigenmachtig zijn recht te zoeken. Door zijn optreden veroorzaakte hij zelfs bijna een nieuwe scheuring tussen Anjou en diens tegenspelers. Want wat gebeurde ?

Op 18 maart 1583 was Oranje er in geslaagd de breuk tussen de opstandspartij en Anjou min of meer te helen. Een nieuwe overeenkomst met de hertog werd toen vastgelegd te Dendermonde, de

157. Intussen hadden de Spanjaarden van de situatie gebruik pogen te maken. Op 30 december 1582 (= 9 januari 1583) had de reeds meer genoemde koopman Stokes uit Brugge aan Walsingham bericht dat 300 man voetvolk en 10 vanen ruitery oprukten in de richting van Grevelingen. En op 12 januari 1583 had Frans van Halewyn, heer van Sweveghem, gouverneur van Kortrijk, zich tot Treslong gericht om hem uit te nodigen zich met de koning te verzoenen en dan op te treden als bemiddelaar voor allen, die zulks ook zouden wensen te doen. Dan zou hij, Treslong, de gelegenheid hebben om dit zozeer verwoeste land, vooral ook Brugge, weer tot bloei te brengen. Hij had de superintendent daarom uitgenodigd met hem in het geheim in relatie te treden. Een gelijksoortig schrijven had ook La Motte hem «als goede vriend» op 23 januari gezonden (Stokes en Sweveghem in *CSP, Foreign Series, Elizabeth, January-June 1583 and Addenda*, London 1913, 3 en 39-40. De brief van La Motte, dd. 13/23 jan. 1583, genoemd door GCGT, V, 102-103).

158. MDA, IV, 307-308 ; DIEGERICK, *Analectes* [nt. 152], 370-373, dd. 18 jan. en 31 jan. 1583 (de laatste brief niet in MDA).

verblijfplaats van Anjou¹⁵⁹. In dit verdrag werd bepaald dat hij zich te Duinkerke zou vestigen. Betreffende deze stad werd o.m. gezegd dat voor de hertog vrijheid van godsdienst werd toegestaan in een kerk naar zijn keuze ; dat hij 200 à 300 ruiters en 400 à 500 man infanterie zou mogen meenemen en dat allen die hem zouden willen bezoeken vrij verblijf zouden kunnen houden «comme aussi tous les marchands etc.». Op 10 april kwam de hertog in de namiddag aan¹⁶⁰. Op dat moment waren er al schepen, die van Vlissingen naar Duinkerke voeren, geplunderd door lieden uit Oostende en Zeeland. Aldus Anjou op 4 april aan zijn afgezant Roche de Sorbies, heer van Pruneaux. Naar zijn mening zouden enkele oorlogsschepen uitgezonden moeten worden om de zee veilig te houden¹⁶¹. Het is niet zeker dat Treslong de hand had gehad in de affaire, maar waarschijnlijk is het wel naar blijkt uit wat er aan was voorafgegaan en nog op volgde. Zoals zo dikwijls het geval is bij op zich betrekkelijk onbelangrijke gebeurtenissen, waren rancunes van persoonlijke aard de oorzaak. Deze rancunes lagen tussen Chamoy en Treslong en vonden hun hoofaanleiding in de reeds vermelde coup van 17 januari.

Daaraan weet Falconnier aan het ons reeds bekende toe te voegen dat Chamoy op die 17e januari de staatse troepen verjoeg. Daarop nam hij de woning van Treslong in bezit en haalde het beste er uit. Van de staatse soldaten bleef alleen kapitein Grysper tot de volgende morgen in de stad. Chamoy gaf hem daarop de «équipe» en meubels van Treslong mee. Grysper wilde dit alles niet aan de eigenaar teruggeven omdat er voor een waarde van meer dan 3.000 livres ontbrak, maar Chamoy wilde behouden wat hij al had. Daarop gaf de kapitein een blanco getekend blad papier, zeggend dat Chamoy daarop kon schrijven wat hij wilde, omdat hij door geweld zich meester van de voorwerpen had gemaakt. Chamoy liet zich vervolgens de sleutels van de stad overreiken en door de burgerij de wapens inleveren, zodat hij nu totaal meester geworden was van de

159. De tekst in MDA, IV, 506-510 ; 523-524.

160. MDA, V, 31 nt.

161. MDA, V, 11 ; over de heer van Pruneaux : 220 en 237 nt. ; hij was een hugenoot.

stad¹⁶². Het was dit optreden van Chamoy, die zich als een overwinnaar op de vijand gedroeg, dat men voor het vervolg in het oog dient te houden. Want ondernemingen van Treslong tegen Duinkerke werden nu voor een tegenaanval op Chamoy aangezien.

De aanval op de schepen naar Duinkerke was evenwel met enig schijn van recht ondernomen ! Want op dat moment bestond een verbod van vervoer van levensmiddelen naar de vijand, waaronder ook franse schepen en kooplieden werden gerekend, omdat na de Franse Furie nederlandse schepen en ingezetenen te Frankrijk waren gearresteerd. Om de handel «naer de vyanden ende Cales» zoveel mogelijk te hinderen, besloot men een vroeger plakkaat te hernieuwen en aan Oranje te verzoeken «als admiral van der zee» twee of drie oorlogsbodems uit te rusten om de toevoer van levensmiddelen en granen naar de vijand, i.c. toch in hoofdzaak de Spanjaarden, en naar Calais te beletten, «daertoe committerende ende ordonnerende andere capiteynen, commissarissen ende schippers dan de voorghande, dewelcke in faulte zijn bevonden». Ook zou men de admiraal Treslong anschrijven om «het deurvaren van de vivers naer de vyanden» te beletten. Hij had immers «zekeer schepen laten passeren tot grooten achterdeel van den lande» ; het waren er zes of zeven geweest die op weg waren naar de Malcontenten. In de Staten-Generaal verlangde Gelderland zelfs «dat men daarvan justicie doe oft dat men het op hem sal verhalen». Zo was op 14 februari het nieuwe plakkaat vastgesteld¹⁶³.

Daarbij kwam nog een andere reden van irritatie voor Treslong tegen de Fransen. Oranje had hem last gegeven met zijn mannen naar Nieuwpoort te gaan. Maar omdat hij slechts commissies van Anjou had, vreesde hij dat men daarvoor weinig respect zou opbrengen. Hij had zich derhalve naar Brugge begeven om de instemming van de Vier Leden te verkrijgen, waarin hij was geslaagd. Maar bij zijn komst te Nieuwpoort weigerde het stadsbestuur

162. FAULCONNIER, *Histoire*, 82-83.

163. JRSRG, IV, 335-337, dd. 28 januari 1583, 8 en 9 februari, 14 februari. Op 10 maart werd geresolveerd aan Holland en de Vier Leden van Vlaanderen te schrijven om het plakkaat te publiceren (338). Zie ook KERNKAMP, *Handel*, [nt 118], 133-137.

kortweg méér garnizoen in te nemen, daar de twee compagnieën die er reeds lagen, voldoende werden geacht. Hetzelfde was het geval te Oostende. Treslong was dus maar teruggekeerd en wachtte in deze zaak nu de andere beslissing van de prins af. Aldus schreef Treslong op 22 februari uit Brugge naar Oranje. Ook over Duinkerke lichtte hij de prins in. Daar had men bijna de uitrusting der drie oorlogsschepen voltooid. Het zou goed zijn de équipage in orde te brengen, want hij durfde deze schepen «die hier in dienst zijn» niet laten uitloopen, omdat hij enige wanorde vreesde, daar immers de gage van het ene schip tien maanden en die van het andere dertien maanden ten achter was. Hij vroeg derhalve «quelque payement pour lesdites navires, mais avecq bien peu d'avancement»¹⁶⁴.

En Treslong moet het allesbehalve pretti aangedaan dat de Staten-Generaal het laten passeren der schepen naar de Malcontenten vrij onverwacht hoog opnamen. Hij was er van overtuigd in de voorafge-gane jaren nogal zijn best te hebben gedaan. Zijn eigenliefde moet een gevoelige klap hebben opgelopen toen Vlaanderen bij de Staten-Generaal had geklaagd over gewelddadigheden die de soldaten van zijn plaatsvervanger Maximiliaan van Horn, heer van Lokeren, tegen de burgers van Veurne hadden bedreven ; tegelijk had het gewest aanmerkingen betreffende de oorlogsschepen van hem gemaakt. Besloten werd Lokeren met zijn vendel te verplaatsen en hemzelf te ontbieden om zich te verantwoorden «indyn hy zyne eere lief heeft» ; eenzelfde besluit viel ten aanzien van Treslong. Deze verscheen dan ook op 14 maart «presenterende hem te purgeren van tghene men ghesijt heeft, dat hy by oochluykinghe soude eenighe schepen hebben laten passeren naer de malcontenten ende naer Cales teghens het verbot». Tegelijk verzocht hij een maand gage te betalen voor zijn compagnie «inghegaen den XIIIen Februarij»¹⁶⁵. Men besloot bij Brugge en Het Vrije te informeren

164. GSA, S 2, nr 8 : *Ontvangen brieven, januari-februari 1583* (losse stukken). Over het derde schip wordt niet meer gesproken. Vermoedelijk is het deze brief die op 26 februari aan de Staten-Generaal werd overgelegd. Op 3 maart kwam er nog een met «onbekende inhoud» van hem binnen (JRSG, IV, 132).

165. Dit betreft o.i. de compagnie waarmee hij in opdracht van Oranje naar Nieuwpoort had moeten gaan.

naar de ten laste gelegde feiten «tzy te belastinge oft ontlastinghe» en het verslag daarvan zowel aan hem als aan de Staten-Generaal te doen toekomen. De gevraagde betaling moest door de thesaurier in het reine worden gebracht en verder moesten de betrokkenen enig geduld oefenen. Ook Holland moest geïnformeerd worden¹⁶⁶.

Het is aan te nemen dat Treslong hierdoor wat nauwkeuriger werd. Hij deed mededeling van enkele schepen die te Nieuwpoort waren aangehaald. Zoals men aanstonds zal zien, betreft het hier de schepen waarover Anjou kort daarna zijn beklag deed, naar wij reeds vernamen. Daardoor wordt begrijpelijk dat op de dag van de binnenkomst van het bericht van Treslong bij de Staten-Generaal direct overleg met Oranje moest worden gepleegd. Op dezelfde dag, 27 maart, viel het besluit met advies van de prins om aan Brugge en Het Vrije voor te stellen de compagnie van Treslong naar Diksmuide te verplaatsen¹⁶⁷. Zijn vendel dat bij Nieuwpoort lag en klaarblijkelijk overlast veroorzaakte, zou tot ontzet van Eindhoven worden gebruikt mits men het enige betaling zou doen¹⁶⁸.

Laat ons echter nu de aandacht weer wenden tussen de op zich wat onbenullige, maar in de gevolgen niet onbelangrijke twist tussen de hebzuchtige en van machtsgevoel vervulde Chamoy en de heetgebakerde Treslong die zich niet zonder meer opzij wilde laten drukken. Was bovendien de eerste een gunsteling van Anjou¹⁶⁹, de tweede was een gunsteling van Oranje. Daarvandaan het belang van beider optreden in het raam van de toch al zo moeizame verhoudingen tussen Anjou en de Generaliteit !

166. JRSG, IV, 135-137, dd. 12 en 14 maart.

167. JRSG, IV, 338 en 142.

168. JRSG, IV, 144, dd. 31 maart 1583 ; zie ook 53-54, dd. 5 april 1583. Eindhoven was belangrijk als verbindingsschakel tussen noord en zuid. In januari was het door de troepen van Anjou overvallen, doch reeds in de eerste dagen van februari hadden afdelingen van het leger van Parma het beleg er voor geslagen. Op 23 april moest het zich aan Karel van Mansfeld overgeven.

169. Op 9 februari had Anjou hem aanbevolen aan de gouverneur van Calais : «Je vous recommande Chamoy, que vous pouvez beaucoup favoriser. La place qu'il tient, m'importe de tout» (MDA, IV, 405).

Er ontwikkelde zich al in het begin een niets-welless-spelletje, dat degenen die er in werden betrokken, al spoedig verveelde.

Men (Treslong ?) deed bij Anjou zijn beklag over drie schepen die door die van Duinkerke zouden zijn genomen, maar de verantwoordelijke personen, onder wie Chamoy, ontkenden eenstemmig dat er enige buit was gemaakt op «ceulx de ces pais n'y aultre»: zij zouden de namen van de betrokken schepen en schippers willen weten. Integendeel, men zou zien dat zijzelf de schade hadden geleden. Chamoy had het bevel gekregen tot zijn rechtvaardiging er over aan de Staten-Generaal te schrijven. Anjou verzekerde dat hij niet zou toestaan dat dergelijke dingen gebeurden en als er inderdaad iets was buitgemaakt, zou alles aanstonds gerestitueerd worden. Maar... hij had vernomen dat Treslong franse schepen naar Nieuwpoort had opgebracht en hun koopwaar laten verkopen tegen een door hem vastgestelde prijs, zodat zij meer dan 500 of 600 écus hadden verloren. Dáárop moest men dus orde stellen, want de anderen klaagden met voorbedachten rade¹⁷⁰. Ongetwijfeld in verband met deze gebeurtenissen, verzocht Treslong de Staten-Generaal «enige zaken» te mogen aandienen. Vijf gedeputeerden stonden hem te woord en namen vermoedelijk zijn verbaal in ontvangst. Later op de dag werd bepaald de kapiteins van de oorlogsschepen tussen Vlissingen en Duinkerke in te prenten zich «te reguleren volghende d'instructie op 't stuck van de admiraliteyt». Bij hun instructie zou men nog geven «brieven van attache» van de prins en diens vice-admiraal Treslong, terwijl zij ook nog de eed aan Treslong zelf moesten afleggen¹⁷¹. Daarmee leek de kwestie ten genoegen van Anjou geregeld en was zijdelings Treslong op zijn plicht geweest.

Voor Chamoy pakte de zaak evenwel anders uit. De onderhandelaars der Staten-Generaal die te Duinkerke waren om over een definitieve tekst van de overeenkomst van Dendermonde te spreken, brachten kort daarop verslag uit van hun onderhandelingen. Zij hadden ook een onderzoek gedaan naar het optreden van Champy.

170. Aldus Anjou aan Des Pruniaux (MDA, V, 30, dd. 11 april 1583, een dag na zijn aankomst te Calais).

171. JRSG, IV, 152, dd. 19 april.

Hun bevinding was «dat den heere van Chamoy aldaer qualijck gheleeft heeft ende diversche goeden heeft aen[ge]slagen»¹⁷².

Anjou meende de goede oplossing uit deze moeilijkheden gevonden te hebben. Op 25 april stelde hij de Staten-Generaal voor het opperbevel over de schepen aan één der zijnen te geven voor de tijd van zijn verblijf te Duinkerke. De toestemming van Oranje als admiraal van deze landen en diens commissie zou dan moeten worden verkregen. Hij droeg voor de heer van Basqueville «qui s'en saura bien et dignement acquiter». In twee gelijktijdige opdrachten aan Pruneaux ter ondersteuning van het verzoek aan de Staten wordt dan gezegd dat hij dit verzoek doet uit vrees dat er tussen Treslong en de aanstaande commandanten der aanwezige oorlogsbodems jalouzie of twist zal ontstaan over diens machtsbevoegdheid. Anjou had nog een aparte brief voor Oranje opgesteld over Basqueville. De voorgestelde stap zou het ware geneesmiddel zijn tegen de inconvenniënten, wanneer hij, Oranje, aan Basqueville «qui est très advisé et sage gentilhomme» zou verlenen «la commission de lieutenant de l'admirauté en ceste ville»; in deze post zal hij de prins weten te eerbiedigen zoals zijn plicht het hem oplegt en Anjou uitdrukkelijk wenst¹⁷⁴.

Al deze brieven gingen in één zending mee met andere stukken die op de 18e waren opgesteld: dat waren er niet minder dan drie over deze zaak. Eerstens aan de Generale Staten over Treslong. Deze pretendeert, zegt Anjou, enige meubels in Duinkerke te hebben achtergelaten en omdat hij ze niet alsnog gekregen heeft, is hij van plan van Chamoy terug te nemen, en wel met geweld, zelfs op zee, wat hij beweert verloren te hebben. Op deze wijze dreigt hun particuliere twist grote gevolgen te gaan hebben, zoals reeds gebeurt door de vrijheid die degenen zich permitteren die het bevel voeren over de schepen uit Vlissingen die voor Grevelingen liggen. Onder het voorwendsel een visserspink van Chamoy op te wachten om represailles toe te passen, bestellen zij zonder onderscheid alle

172. JRSG, IV, 292 nt 2 op 293, dd. 22 april.

173. MDA, V, 56-57. Basqueville is mij onbekend gebleven.

174. MDA, V, 63-67.

kooplui en levensmiddelenhandelaars die uit Frankrijk naar Duinkerke komen en gaan aldus ver buiten hun plicht en overtreden zij de veiligheid die zij al de mijnen moeten verschaffen. Anjou kondigt aan binnen drie dagen een depesche te zullen sturen om de Staten te verzoeken deze schepen terug te nemen in afwachting van een voorziening inzake het geschil. Dat is de reden waarom hij nogmaals schrijft. Anjou richt zich ook tot Treslong om een lijst te sturen van wat hij vraagt en pretendeert van hem te zijn. Hij zal daarop een algehele redelijke genoegdoening geven, zó dat Treslong reden tot tevredenheid zal hebben. Hij verzoekt de Staten hunnerzijds het geweld te verbieden en de genoemde schepen terug te trekken totdat hij, Anjou, het geschil uit de weg heeft geruimd waaronder de kooplui toch niet moeten lijden. Dit is iets wat hij niet veel langer zou kunnen verdragen¹⁷⁵. De tweede brief was gericht aan Pruneaux. Hierin zei hij ongeveer hetzelfde. De zaakwaarnemer moet er op aandringen dat de Staten de schepen terughalen — indien zij met hem willen leven zoals het behoort en hem willen erkennen — totdat beide partijen een goede gedragslijn ter zee zullen hebben vastgesteld. In een postscriptum zoekt Anjou de oorzaak van de wanordelijkheden in de particuliere ruzie tussen Treslong en Chamoy. En er van uitgaande dat algemene zaken niet met particuliere moeten worden vermengd, verzoekt hij Treslong conform zijn voorstellen te schrijven¹⁷⁶. In de brief aan Oranje beklagde Anjou zich er over dat de staatse schepelingen tussen Grevelingen en Duinkerke dagelijks beledingen schreeuwden tegen de binnenkomende franse kooplieden, hen losgeld afpersten en meermalen het beste van de waren plunderden. Anjou verzocht daaraan een einde te maken door Basqueville de plaats van Treslong te laten innemen, die meende door Chamoy te zijn beledigd en daarom zich door die roverijen zocht te wreken¹⁷⁷.

Reeds op 2 mei verscheen Pruneaux in de Staten-Generaal. Besloten werd inzake Basqueville met Oranje te overleggen en betreffende het gedrag der staatse oorlogsbodems orde op zaken te stellen maar

175. MDA, V, 79-81.

176. MDA, V, 83-85.

177. FAULCONNIER, *Histoire*, 84 (niet in MDA, V).

niettemin ze daar te laten¹⁷⁸. En omdat Treslong op 19 april de Staten had verzocht enige zaken aan te dienen, konden ook deze tegelijk met zijn rancunes tegen Chamoy worden behandeld. Nu verneemt men min of meer waarover de vice-admiraal op die dag had gesproken. Brugge deelde nl. mee dat Treslong «pretendeert eenighe superintendentie in de steden van den Westquartiere van Vlaenderen, mitsgaders andere pointen, by hem overghegheven by geschrifte»; de gedeputeerden van Brugge «by principaelen laste van heure principalen versoecht», verzochten nu de Staten, op dit alles niet te disponeren tenzij na hen gehoord te hebben¹⁷⁹. De Staten-Generaal wilden duidelijk aan de affaires met Treslong een einde maken. Daarom hielden zij zich reeds op 4 mei opnieuw daarmee bezig. Uit deze haast blijkt wel dat zij de wankel verhouding met Anjou niet verstoord wensten te zien. Het verzoek van Brugge werd ingewilligd: de stukken betreffende Treslong zouden worden opgezonden «by besloten brieven»; binnen drie weken na ontvangst moest de stad antwoorden samen met een advies van Nieuwpoort¹⁸⁰. Gezien de boven reeds vernomen telkens weerkerende klachten over plunderingen, kan men er welhaast zeker van zijn dat dat onderzoek daarover ging. Tevens werd aan Treslong geschreven om een eind te maken aan de overlast voor de schepen uit Frankrijk; want dat was niet de bedoeling van de Staten noch van Oranje; integendeel, hij moest die schepen assistentie verlenen «als onse vrienden ende geallieerde toebehoert». Bovendien zou hij wel kunnen begrijpen dat hij «in deze gelegentheynt des tijts» zijn particuliere zaken met die van Chamoy niet kon vermengen met de «ghemeynen zake»¹⁸¹. Dus de argumentatie van Anjou; toegeeflijker kon het wel niet. Tevens werd het antwoord aan Anjou vastgesteld. Het was geheel in overeenstemming met wat er reeds van bekend is; ook de brief aan Treslong werd vermeld¹⁸².

178. MDA, V, 84. JRSRG, IV, 295-296.

179. JRSRG, IV, 155, dd. 2 mei 1583; 152 nt 1, dd. 19 april.

180. JRSRG, IV, 156-157. dd. 4 mei 1583.

181. JRSRG, IV, 196; FAULCONNIER, *Histoire*, 84.

182. MDA, V, 101-103.

Maar Treslong was nu eenmaal een lastig, niet aflatend man. Vermoedelijk als gevolg van zijn in april naar voren gebrachte rechten op de superintendie van het Westkwartier en om althans zijn gevoelige eer te ontzien, besloten de Staten-Generaal de Vier Leden van Vlaanderen te verzoeken hem te continueren in zijn gouverneurschap van Diksmuide «hetwelcke hy beclaecht heeft opgehouden te zijne, oft immers redenen over te senden, waerom zy denselven hebben ghesuspendeert». Ook moesten de Vier Leden de achterstallige gage van achttien maanden aan de twee oorlogsschepen, «ligghende op de coste van Vlanderen» betalen om te voorkomen dat de kapiteins en bootsgezellen «deur desperatie heur niet en begheven onder den vyandt», alsmede alle onkosten, samen 2.300 gld., vergoeden die Treslong voor de uitrusting van een ander oorlogsschip had gemaakt dat nu op wacht lag voor de kust van Vlaanderen¹⁸³.

De beslissing der Vier Leden — ons onbekend — kon Treslong nog niet hebben bereikt, toen zijn woede over de ruzie met Chamoy zich ontladde in een lange uiteenzetting aan zijn beschermer Oranje. Deze had hem een kopij van het schrijven der Staten gestuurd met daarbij het bevel een einde aan de geïncrimineerde feiten tegen de franse schepen te maken en er voor te waken dat zij niet meer zouden voorkomen. Tevens was hem meegedeeld dat men van plan was Basqueville in zijn plaats te stellen¹⁸⁴.

Hierop reageerde Treslong, die op dat moment te Middelburg was, op 15 mei met een krachtige brief, welke duidelijk lucht geeft aan een opgekropt gemoed. Het schrijven valt uiteen in verschillende delen : eerst een verdediging en de feiten inzake het optreden van

183. JRSG, IV, 158, dd. 11 mei ; de brief van de Staten-Generaal werd op 20 mei vastgesteld (159). Diksmuide was op 17 januari tegelijk met de aanslag op Antwerpen door de Fransen bezet ; op 15 april verlieten zij de stad, zoals te Dendermonde was overeengekomen. Treslong beriep zich mogelijk op zijn continuatie van 31 januari (Bijlage IV), want de stad behoorde ook tot het Westkwartier. Overigens is mij niets bekend van een gouverneurschap van Treslong te Diksmuide. Op 27 maart 1583 was zijn compagnie bestemd voor het garnizoen van het stadje (JRSG, IV, 142). Een jaar eerder, op 19 maart 1582, was besloten Diksmuide en andere steden van een behoorlijk garnizoen te voorzien (JRSG, III, 346).

184. Dit en het volgende in FAULCONNIER, *Histoire*, 84-85.

Chamoy ; vervolgens een betuiging van vaderlandsliefde ; ten slotte een aanval op Chamoy met een résumé van door Treslong aan hem bewezen diensten.

Eerst zet Treslong uiteen dat de betrokken kapiteins der staatse schepen in het begin niet precies wisten hoe zij moesten handelen. Zij waren enige zoetelaars en passagiers tegengekomen, die uit Duinkerke op weg naar Frankrijk waren. Deze lieden hadden veel meubels en gebruiksvoorwerpen bij zich, genomen uit de huizen der burgers, waarover hij, Treslong, verder niet goed geïnformeerd was. Zodra hij de bedoeling der Staten en van Oranje had vernomen en eveneens kennis had gekregen van de brieven van 24 april vanwege Anjou aan de kapiteins met het verzoek zich gedurende zes of zeven dagen terug te trekken onder voorwendsel dat zijn leveranciers van levensmiddelen niet meer zouden willen komen, had hij, Treslong, twee kapiteins teruggehaald opdat er niemand meer zou zijn die ook maar iets tegen zijn plicht en eed zou doen of enige wanorde aan zijn bemanning zou toestaan. Treslong sprak zijn buitengewone verbazing uit over het feit dat Anjou alle schuld op hem wierp alsof het zo onredelijk was zich te willen wreken op hetgeen Chamoy «qui n'est qu'un particulier» hem had aangedaan : Treslong had daaraan nooit gedacht ! De voorwerpen die Chamoy hem met geweld had afgenomen, hebben een veel grotere waarde (zoals Oranje kan zien aan de bijgevoegde lijst) dan dat hij zich zou kunnen schadeloos stellen door het nemen van wat kapoenen en andere kleinigheden. Dit is niet de eerste belasting waarmee Chamoy en zijns gelijken mij hebben willen zwart maken om jegens mij de verontwaardiging van Zijne Hoogheid en van Uwe Excellentie gaande te maken en mij de haat van iedereen op de hals te schuiven. Want Chamoy heeft mij niet alleen beledigd door mijn compagnie niet binnen Duinkerke te laten, maar mij er ook vals van beschuldigd dat ik met La Motta in contact stond om hem de stad over te leveren. En toen ik op Uw bevel en dat van de Staten-Generaal naar Nieuwpoort was gegaan, verspreidde Chamoy het gerucht als zou ik hetzelfde met La Motte hebben besproken betreffende Nieuwpoort. Ten slotte hoort Treslong nu dat Chamoy aan dit alles nog een nieuw verzinsel wil toevoegen om te rechtvaardigen wat hij onlangs te Duinkerke heeft gedaan, zelfs dat hij de grote reputatie van Uwe Excellentie wil zwart maken door rond te strooien dat hij in mijn huis tijdens mijn afwezigheid een brief van U gevonden heeft waarin Uwe Excellentie mij beval de garnizoenen onder mijn commando te versterken om zich bij de

eerste gelegenheid de beste van de Fransen te ontdoen, en duizend andere onzinnigheden. Van elders heb ik vernomen dat kapitein Block, gelegen te Duinkerke of St. Winoksbergen^{184a}, openlijk aan de tafel van de graaf van Mansfeld had beweerd, dat, toen hij, Treslong, onlangs nog niet een hele dag te Nieuwpoort was om zijn meubels en «*équipage*» te zoeken, iemand had willen huren om Anjou te doden ofwel dat zelf had willen doen en dat Zijne Hoogheid uit dank voor zijn waarschuwing aan Block 1.000 écus had gegeven^{184b}.

«*Mais ce qui me défend contre toutes ces calomnies, c'est que je suis d'une nation si fidèle et si généreuse, qu'elle ne s'est jamais fouillie par des meurtres, des assassinats ou des trahisons, et qu'ayant le bonheur d'être né Gentil-homme, j'estime plus mon honneur et ma réputation que ma vie, et que tous les biens du monde.*»

Bovendien is het slechte karakter van Chamoy bekend. Zo betuigt Chamoy door zwarte lasterpraatjes zijn dank voor de diensten die ik hem heb bewezen door hem aan te bevelen aan Anjou, aan de Staten-Generaal en aan vele andere heren ; door hem bij te staan in het betalen van zijn rantsoen om hem uit de handen van de vijand te halen ; door hem drie- of viermaal het leven te redden toen ik de opgewonden troepen tot rust bracht die zich op hem en de zijnen wilden werpen, zoals de magistraat van Duinkerke kan getuigen ; door hem een grote som geld te lenen voor zijn levensbehoeften ; en tenslotte door hem te overladen met talloze vriendelijkheden, goede diensten en beleefdheden. Ter beloning maakte hij zich meester van mijn gouverneursplaats (*gouvernement*), joeg al mijn mannen de stad uit en maakte zich meester van mijn huis met al wat daarin was. Daar immers Anjou in de brief aan U belooft dat hij mij voldoening zal geven in de eisen inzake alles wat Chamoy mij heeft ontnomen wanneer hij daarvan een lijst zal hebben niettegenstaande ik er al

184^a. Gijsbert Block. ruiterkapitein, was in 1579 door Treslong ontslagen (boven, blz. 37). Nu lag hij op 5 april te St. Winoksbergen en op 14 april moest hij naar Hoogstraten gaan ; daarna werd hij ingezet voor het ontzet van Eindhoven, dat zich echter op 23 april overgaf (JRSG, IV, 53, 58, 63).

184^b. In juli 1582 was op vermoeden van een aanslag te beramen op Anjou en Oranje een Spanjaard Nicolaas Salcedo (Salzedo) met een Italiaan gevangen genomen. De laatste had zelfmoord gepleegd in de gevangenis en Salcedo was uitgeleverd naar Parijs, waar hij op 25 oktober 1582 werd terechtgesteld (zie GCGT, VI, blz. LXXII, LXXVIII, CLII vlg.).

een heb gestuurd, verzoekt hij, Treslong, aan Oranje zeer nederig ook nog deze hierbij gevoegde lijst te zenden, vergezeld van een aanbeveling opdat ik mij kan verheugen in het effect van zijn beloften tegenover Chamoy inzake datgene wat deze mij onrechtmatig onthoudt en wat deze volgens die lijst verschuldigd is. En ten laatste moge Uwe Excellentie de goedheid willen hebben Zijne Hoogheid in te lichten over alle lasterpraatjes waarmee men haar tegen mijn poogt op te zetten en hem tevens te overtuigen van mijn onschuld, waarvan ook U bent overtuigd.

Overigens had dit allemaal nog weinig zin. In Duinkerke en andere steden heerste in mei een ernstige «contagieuse sieckte, grote infectie», ook wel genoemd «die haesticheyt», waarmee een soort pest met snelle afloop werd bedoeld. Anjou vond hierin een goede gelegenheid om Duinkerke de rug toe te keren, temeer omdat de ziekte tot dicht bij zijn verblijf was gekomen¹⁸⁵. De levensmiddelen waren schaars en erg duur¹⁸⁶. Onder de laatste brieven van Anjou aan de Staten-Generaal vindt men nog een dankbetuiging voor het toestemmen in de benoeming van Basqueville als commandant van de oorlogsschepen «en ce quartier» en de belofte Treslong redelijk tevreden te zullen stellen, indien hij dat wenst¹⁸⁷. Klachten van de Staten-Generaal over ernstige plunderingen van het krijgsvolk in Veurnambacht alsmede de mededeling dat Basqueville nu nog goedkeuring voor zijn benoeming aan Oranje zou moeten vragen¹⁸⁸, waren eigenlijk aan dovemansoren gericht. De toestand werd steeds nijpender ; een verzoek van Anjou om de weinig daadkrachtige bevelhebber Chamoy tegen de opdringende Spanjaarden nog van koren en buskruit te voorzien, was in feite een slag in de lucht. Vooral Gent was tegen Chamoy gekant, die trouwens in het algemeen bij de Vlamingen gehaat was¹⁸⁹. Terecht merkt Muller op dat

185. JRSG, IV, 300, 303, 308-309. MDA, V, 107-108 ; 195.

186. Aldus La Motte aan Parma (MDA, V, 192).

187. MDA, V, 133-135 nt 1, dd. 13 mei ; op dezelfde dag ook aan Des Pruneaux : 136-148.

188. JRSG, IV, 301 ; MDA, V, 113-114 ; 175-176.

189. MDA, V, 240-244.

Parma met de definitieve slag tegen Duinkerke schijnt te hebben gewacht totdat Anjou vertrokken was. Het vertrek had plaats over zee in de nacht van 29 op 30 juni bij slecht weer, zodat de hertog dus geen goede nachtrust genoot¹⁹⁰ !

Parma's bevelhebbers die de stad enige uren eerder aan het omsingelen waren, waren het evenwel onderling niet eens, zodat de hertog van Farnese op 5 juli persoonlijk het opperbevel op zich nam. Na een beschieting van 24 uur wachtte Duinkerke de bestorming niet af, angstig als het was voor de gevolgen : uitmoording van garnizoen en bewoners plus totale plundering. Chamoy, die slechts zwak verzet had geboden, zond een frans kapitein om met La Motte te onderhandelen. Het resultaat van de bespreking was dat men zich op genade aan Farnese zou overgeven. De gouverneur Chamoy mocht met 800 soldaten naar Calais aftrekken, wapens en standaarden moesten zij afgeven, daarentegen degen, dolk en bagage behouden ; de inwoners werden aan hun lot overgelaten : zij werden in de capitulatiebepalingen niet genoemd¹⁹¹.

Hierna volgden binnen enkele weken Nieuwpoort (20 juli), Veurne (25 juli) en Diksmuide (2 aug.) ; Menen kostte geen moeite omdat Oranje het garnizoen reeds naar Brugge had verlegd. Een greep naar

190. MDA, V, 238-240.

191. MDA, V, 272 nt ; 279 nt. Over de toestand binnen Duinkerke bericht La Motte aan Parma uit Grevelingen op 19 mei 1583. Ook de bekende Morillon, de correspondent van kardinaal Granvelle, meent nog bijzonderheden te weten, o.a. dat Anjou aan het kaatsspelen was terwijl de bres werd geschoten. La Motte liet de stad aan de zeezijde aanvallen, waar zij het minst sterk was, omdat hij voordeel had van de wind en «la marée» (= navigatie ?). Hijzelf en Parma klonnen door de bres naar binnen. Het werd tijd dat de stad werd genomen, want het spaanse leger had gebrek aan levensmiddelen ; daarom sneden de soldaten de handelaars direct zonder meer de keel af. La Motte had zich van de sluizen meester gemaakt, waardoor men zijn kamp had kunnen laten onderlopen. De haven was onbeschadigd ; La Motte liet ze met kabels afsluiten (dd. 17 juli uit Doornik). Duinkerke was voor één derde niet ketters, zegt Morillon nog (POULLET-PIOT, *Correspondance X* [nt 153], 504, 301-302, 336). Ook Chamoy had de haven met kabels afgesloten (MDA, V, 337-342). L. VAN DER ESSEN, *Kritische studie over de oorlogsvoering van het spaanse leger in de Nederlanden tijdens de XVIe eeuw. VIII : Tot na de omsingeling van Ieper, Brugge en Gent (1583)*. Brussel 1959, 11-13 (= Mededelingen v.d. Kon. Vlaamse Acad. v. Wetenschappen, Lett. en Schone Kunsten van België. Kl. d. Lett. Jg. XXI, 1959 - nr 2). Zie ook GCGT, V, 155 ; 156 nt 1 ; 171 nt 1 ; over de schrik en wanorde in Vlaanderen door de val van Duinkerke, aldaar 157-166. DELFOS, *Anfänge* [nt 33], 240-241.

Oostende om deze laatste haven van de Westkust in handen te krijgen, mislukte omdat op zee een dertigtal oorlogsschepen kruiste dat Duinkerke en Nieuwpoort had moeten bijstaan. Een aanval van de landzijde achtte Farnese niet goed mogelijk wegens de versterkingen die Oranje had laten aanleggen, zodat de Spanjaarden voorlopig daarvan afzagen, al was de nieuwe omwalling nog niet geheel voltooid¹⁹². Op 22 juli had de prins Antwerpen verlaten om zich te Middelburg te vestigen, waar immers Treslong ook was.

Daarmee was de rol van Blois van Treslong als superintendant vrijwel uitgespeeld. Ook Oranje wenste zijn gouverneurschap van Vlaanderen neer te leggen. In overleg met Anjou was hij reeds in augustus 1582 met plannen in die richting bezig ; hij achtte de prins van Epinoy, Pierre van Melun, die als erfelijk drost van Henegouwen een der hevigste tegenstanders van Spanje was, naar voren te schuiven. Maar in feite had de hertog van Aarschot, die immers indertijd terzijde was geschoven, zijn aanspraken nooit opgegeven en was deze zichzelf steeds als gouverneur van Vlaanderen blijven beschouwen. Daarom lag een elegante oplossing als het ware voor de hand. In augustus 1583 aanvaardden de Staten van Vlaanderen de zoon van Aarschot, Karel van Croy, prins van Chimay, als hun gouverneur¹⁹³. Daarmee was ook aan Oranje's rechtstreekse invloed in Vlaanderen voor goed een einde gemaakt.

Maar de oorlog ging door ! En de rol van Treslong was nog niet uitgespeeld.

192. VAN DER ESSEN, *t.a.p.*, 13-16. Betreffende de overgave van Nieuwpoort interessante bijzonderheden in een brief van Willem van Oranje aan zijn brief Jan van Nassau in GPA, VIII, 344-348. Op 10 december besloten de Staten-Generaal de stukken aangaande «† proces, gheïntenteert teghen de capiteynen, overghelevert hebbende de stede Dyxmude» te laten nazien in tegenwoordigheid van Treslong en de franse maarschalk De Villers (JRSG, IV, 86, 373, 378). Volgens een engelse berichtgever had Diksmuide het wel een jaar kunnen uithouden met het garnizoen van 500 man en de hulp der burgers (DELFOF, *Anfänge* [nt 33], 241).

193. Over Pierre de Melun, prins van Epinoy († 1590) zie BNB, XIV, 332-335 ; zijn echtgenote was een zuster van Emmanuel van Lalaing, baron van Montigny, de aanvoerder der Malcontenten. (GCGT, V, 52-53, 57-58, 65-68.) Over Karel van Croy, prins van Chimay (1560-1612), later de vierde hertog van Aarschot, zie BNB, IV, 544-552 ; KDDH, II, 381 ; LADEMACHER, *Stellung* [nt 6], 110-111.

De winter van 1583 op '84 bracht niets dan vrijwel onvoorstelbare ellende zowel voor de boeren van het platteland als de uitgehongerde en onbetaalde troepen aan beide zijden¹⁹⁴. In verband met Parma's opmars naar het noorden, in de richting van Oostende, werd de hele streek tussen deze stad en Sluis onder water gezet ; daarmee werd de nog niet binnengehaalde oogst totaal vernietigd¹⁹⁵. In maart 1584 ging het garnizoen van Oostende muiten wegens de slechte betaling. Pas in mei moest Treslong met een afgevaardigde van de Staten-Generaal daarover gaan onderhandelen¹⁹⁶. Parma van zijn kant smaakte het genoeg en op 7 april 1584 Ieper naar zijn zijde te zien overgaan ; al lang had hij door een fort de stad van Brugge en Gent geïsoleerd¹⁹⁷. Onderhandelingen met delegaties uit deze twee steden leidden er toe dat de eerste stad zich, gezien de afschuwelijke ellende binnen en buiten de muren, besloot over te geven. De overeenkomst met de spaanse bevelhebber was dan ook zeer vergevingsgezind, ook omdat de calvinisten daar zich niet al te heftig tegenover de katholieken hadden gedragen¹⁹⁸. Op 24 mei lieten de stadsbestuurders de overgave aan Oranje en de Staten-Generaal weten : zij vreesden door Parma totaal afgesloten te worden ; «ende terwylent wij voeren naeme van christelicke magistraten niet hebbende langher moghen lijden d'onsprekelicke droufheit, allende ende calamiteyt van onsen onderdanen ende goede litmaten ... niet willende zijn besloten noch up een ydele hope van hulpe ende onderstande vuyt

194. Over het platteland het request der bewoners aan Parma, waarop zijn apostille van 4 november 1583, welk verzoekschrift ons in woorden tekort doet schieten : KDDH, II, 415-416. Farnese zelf over zijn manschappen in L. VAN DER ESSEN, *Kritische studie...* IX : *De capitulatie van Ieper en Brugge en de grote nood te Gent (1584)*. Brussel 1960, 3-5 (= Mededelingen Kon. Vl. Acad., Jg. XXII, 1960 - nr 2), aan te vullen door de situatie zoals die reeds in 1582 was, in *t.a.p.*, VII : *Het begin van het offensief tegen de Vlaamse provinciën (1582)*. Brussel 1958 (= Mededelingen ... Jg. XX, 1958 - nr 2), 19-25.

195. DELFOS, *Anfänge* [nt 33], 241.

196. JRSG, IV, 388, 402, 403-404 (dd. 23 en 24 mei 1584).

197. VAN DER ESSEN, *Kritische studie*, IX, 5-9.

198. *T.a.p.*, 9-11, ook over Karel van Croy, eerst aanhanger van Oranje, die de stad overgaf. Over de diep-treurige toestand in Brugge worden veel bijzonderheden gegeven door Guill. WEYDTS, *Chronique flamande 1571-1584. Avec introduction et notes par Emile Varenbergh*. Gand-Bruges-La Haye 1869, 88 vlg. Weydts was een ambachtsman te Brugge, geboren in 1547.

ghewesten daer dies en es eenich ghepeyns of ghewach ende bestaende in inckele scriften ende gheloften» verwachtten wij zo'n droevige en ongelukkige afloop als onlangs Ieper heeft ondergaan ; en daarom hebben wij «in quictenisse van onsen eede ende schuldighen plicht over tghemeente, bij ons bezworen ende daerof wij ghestelt zijn als wettelicke zorghers van God, gheacht meer dan noodticke de hooren te leenen tot den paix ons toegheboden». Met het oog op deze gewichtige redenen achten de heren zich «dies als te houdene vuer ontschuldicht van alle onse voorgaende plichten ende verbyntennissen». Men vraagt daarom ook de afgezanten van de stad te laten terugkeren zonder hen «eeneghe stornesse» aan te doen. Tevens vragen de stadsbestuurders hun pensionaris meester Pieter Blomme¹⁹⁹ «wesende noch tertijt bij den admirael Treslong aengehouden tot Middelburch in Zeelandt jehgens alle recht ende redene zo Uwe Excellencie ende Edele alreeds dicmael vertoocht es geweest bij de voorn. onse ghedeputeirde ende anderwaerf vertoocht zal worden, bijzondere ooc omme onclare schulden als zynde guene van voorn. admirael ; dan indien den zelve admirael Treslong belieft hanwaerts te zenden zijne ghemachtighe omme af te rekenen van tguene hy pretendeert dese twee leden [= Brugge en Het Vrije] in hem belanghet te zijne, zal hem redelick contentemente t'hende dan up alles ghegheven worden»²⁰⁰.

De 31e mei werd deze brief in de Staten-Generaal ontvangen. De aanwezige schepen van Brugge, Jacob Mastaert, moest zijn aantekeningen en registers bij de president van de vergadering tegen een

199. Blomme was pensionaris van Het Vrije en als zodanig gedeputeerde ter Staten-Generaal. Op 12 april '84 blijkt hij verzocht te hebben naar Brugge te mogen gaan ten einde orde te stellen op eigen zaken ; op 27 april bleek hij in Vlissingen gevangen te zitten. Op 23 mei zonden de Staten aan Vlissingen een schrijven om Blomme kort recht te doen, partij gehoord, ofwel hem terecht te doen staan voor een competente rechter onder «cautie juratoire». Waarover het gaat, is niet duidelijk. Uit het in de brief gestelde lijkt er een persoonlijk geschil te zijn met Treslong (zie JRSG, IV, 361, 363).

200. BSA, *Lettres et Actes, 1584* : twee minuten, waarvan de eerste zeer moeilijk leesbaar is ; de tweede is een afschrift hiervan, doch aan het einde zijn veranderingen en toevoegingen aangebracht, eveneens zeer lastig leesbaar. Het citaat is genomen van de tweede minuut, met kleine verbeteringen uit de eerste. Zie ook JRSG, IV, 405 nt 5.

ontvangstbewijs inleveren²⁰¹. Een dag later werd het antwoord op de brief van Brugge opgesteld : «Geresolveert die van Brugghe te proclameren als vyanden ende daertoe te concipiëren zeker placacet ende ordonnantie om de publiceren». Bij schrijven van 5 juni werd het aan Gent gezonden²⁰².

Niet miner groot was de nood te Gent. Maar zelfs de harde calvinisten, die woest-heldhaftig verklaarden «liever vrouw en kind» te willen opeten dan de voorgelegde condities te accepteren, moesten ten slotte bukken. Op 17 september werd de vrede gesloten ; de dag daarna werd de laatste calvinistische predikatie gehouden en kwamen de gevolmachtigden van Parma in de stad²⁰³.

Voor het zover was, had Treslong nog verschillende opdrachten gekregen. Zo werd hem op 29 mei 1584 gelast om «met eenighe, by hem daertoe te committeren» de goederen van die van Nieuwpoort, Duinkerke en andere personen die de zijde van de vijand hielden in Holland en Zeeland «te doen saiseren ende arresteren»²⁰⁴ en verder werd hem in de volgende maanden nog enkele malen opgedragen om te Oostende «te besoigneren» en de soldaten aldaar te betalen²⁰⁵. Op 11 juli werden brieven aan hem samen met de raadsheer De la Chappelle gericht met de machtiging om te Oostende de wet te verzetten en de rekeningen af te horen ; bovendien zouden voor hem nog twee commissies worden opgesteld voor twee oorlogsschepen. Bij deze gelegenheid werd Treslong nog «gouverneur» van Oostende genoemd²⁰⁶, ofschoon reeds in mei de kolonel Filips van der Gracht, heer van Mortaigne, een commissie voor gouverneur had ontvangen²⁰⁷. Naar aanleiding van zijn bezoek aan Oostende richtten

201. JRSG, IV, 405, 364.

202. JRSG, IV, 406.

203. MDA, V, 713. VAN DER ESSEN, *Kritische studie...* IX, 11-13, 16-20.

204. JRSG, IV, 405.

205. JRSG, IV, 407-408, 8 en 10 juni 1584.

206. JRSG, IV, 416. Het is niet duidelijk wie die raadsheer was : lid van de Raad van Vlaanderen of van de Gecommitteerde Raden van Zeeland ?

207. JRSG, IV, 405 (Mortaigne dankt de 24e mei uit Oostende voor de hem toegezonden commissie voor gouverneur). Hij moet vóór 9 mei als zodanig zijn benoemd, want op die dag zendt hij twee heren namens hemzelf en de kapiteins te Oostende naar de Staten-generaal, de Staten van Holland en Oranje (408, nt 1). Met

Treslong en de Gecommitteerde Raden van Zeeland een uiteenzetting van de nood van de stad aan de Staten-Generaal^{207a}, zeer waarschijnlijk van Middelburg uit. Toen Farnese door zijn straffe maatregelen Gent in het nauw dreef, hadden de Staten-Generaal ter ontzet of ter voorziening met proviand dijken willen laten doorsteken. Aan Filips van Gruutere, schepen van Gent, en aan Gillis van Loo, auditeur van de Rekenkamer te Gent, werd daarom opgedragen de vice-admiraal Treslong te laten komen om daarin te voorzien en het nodige volk aan te trekken²⁰⁸.

Het laatste dat wij van Treslong horen, dateert uit augustus 1584. Het staat in verband met Oostende, de rest van het uitgerekt gebied van zijn superintendentschap. Namens hem moest toen raadsheer De la Chappelle munitie en dergelijke zaken voor de stad vragen omdat de vijand misschien het beleg er voor zou slaan, en ten slotte «tractement voor den voerscreven Treslon». Uit hetgeen de afgezant moest voordragen, blijkt dat Treslong zich nog in Oostende wilde vestigen, want er is sprake van de grote kosten en lasten die hij heeft om zijn meubilair uit Zeeland te laten komen en die hij heeft om dagelijks «syne staet te onderhouden» zonder dat hem daarvoor enig tractement is toegelegd; ook in dit alles dient dus voorzien te worden. Inzake de financiële verzoeken namen de Staten-Generaal geen maatregelen. In hun uitvoerige apostille verwijzen zij in het algemeen naar de «aenstaende regeringe» die hierin zal voorzien «zulcx zy den dienst van den lande zullen bevinden te verheyschen»; hieronder viel ook de vraag van de admiraal om, volgens het besluit en de ordonnantie van de overleden prins van Oranje (10 juli), zijn eigen vendel naar Oostende te mogen halen zowel tot versterking van het garnizoen «alsoick voor hem, omme met meerder autoriteyt hier te mogen commanderen»²⁰⁹.

de benoeming zal bedoeld zijn «plaatsvervangend gouverneur» of bevelhebber, want in augustus was Treslong zelf weer aanwezig; op 16 juni moet Mortaigne, die dan te Antwerpen ligt, met zijn manschappen naar Brussel of Dendermonde. Op 23 augustus blijkt hij zijn regiment te Oostende verlaten te hebben (JRSG, IV, 413, 423).

207^a JRSG, IV, 419 (ontvangen op 20 juli 1584).

208 JRSG, IV, 422-423.

209 JRSG, IV, 433, 434-437, dd. 31 augustus. Door het wegvallen van Oranje moesten enige reorganisaties en voorzieningen in het regeringsapparaat worden aangebracht; zie daarover JRSG, IV, blz. IX-XIII; 660-667. De «nieuwe regering» zou op 1 september 1584 aanvangen.

Enige maanden later lieten prins Maurits en de Raad van State «zeker geschrift» aan de Staten-Generaal overleggen «aengaende de handeling metten admiral Treslong» om hem ofwel af te danken ofwel hem opnieuw aan te nemen en dan weer commissies te geven. Het besluit viel om met hem te handelen «in alle redelijckheit, zooverre het doenlijck zy, ende denzelven employeren», doch dit laatste over te laten aan Maurits en de Raad van State. Dezelfde dag kwam de kwestie nogmaals ter sprake «oft om hem te verlaten ofte metten zelve te overcommen»²¹⁰. Ofschoon niet helemaal duidelijk is, waarover het hier gaat, is het niet onwaarschijnlijk dat een vernieuwing van zijn benoeming tot vice-admiraal van Holland nodig was in verband met de dood van prins Willem. Hier lag immers een mooie gelegenheid om van de eigengereide en lastige geus af te komen. In ieder geval maakte Zeeland in het begin van 1585 er een einde aan²¹¹. Aan Treslong was een groot aantal punten, niet minder dan 61, ten laste gelegd. De stad Middelburg had zelfs een proces tegen hem aangespannen. De Staten-Generaal, bij wie de vroegere vice-admiraal een request had ingediend, hadden hem laten weten dat zij zijn zaak aan de Raad van State hadden overgedaan²¹².

Daarmede zijn wij aan het einde gekomen van een onbekende periode in het leven van Willem van Blois van Treslong.

f. Overzicht en waardeschatting

Zowel vóór als na de Pacificatie van Gent had Oranje pogingen gedaan om Vlaanderen in zijn greep te krijgen. Om het kasteel te Gent, dat in handen van de Spanjaarden was, te ontzetten, had hij Zeeland en Holland op verzoek van vooraanstaande lieden er toe weten te bewegen hulptroupen te zenden. Om deze calvinistische soldaten een zekere bescherming te verschaffen, en ook om zekerheid te verkrijgen voor de terugbetaling der te maken onkosten, had hij een of meer pandsteden, zoals Sluis, Nieuwpoort of Oostende in

210. JRSG, IV, 581, dd. 10 november 1584.

211. JRSG, V, 101, dd. 1 maart 1585.

212. JRSG, V, 174, dd. 24 januari 1585 en 8 maart 1585 ; 102-103, dd. 22 april 1585 ; 120-121 en 183, dd. 5 oktober 1585.

handen willen krijgen. Ja, zelfs op Duinkerke had hij het oog laten vallen. Ten slotte had hij zich met de minst belangrijke van deze havensteden, nl. Nieuwpoort, tevreden moeten stellen (30 oct. 1576). Weinig kon hij vermoeden dat reeds enkele jaren nadien, in de zomer van 1579, het belangrijke Duinkerke hem toch zou toevallen! En dat nog wel met een door hemzelf aangewezen gouverneur in de persoon van één der hem bijzonder toegedane vroegere watergeuzen, jonker Willem van Blois van Treslong uit Brielle (Den Briel). De loop der omstandigheden was hem daarbij wel bijzonder behulpzaam.

Die omstandigheden werden al spoedig na het sluiten van de Pacificatie in Vlaanderen uiterst verward. De door de koning aangestelde stadhouder van het gewest, Jan van Croy, graaf van Roelx, die had meegeholpen Gent van de gevaarlijke Spanjaarden te verlossen, liep in de zomer van 1577 over naar Don Juan, de opvolger van de in 1576 overleden Luis de Requeséns als gouverneur-generaal. De graaf werd als stadhouder vervallen verklaard en in augustus 1577 vervangen door Filips III van Croy, derde hertog van Aarschot. Deze was een man met ambities en als zodanig een tegenstrever van Oranje. Wel stond hij in deze tijd bekend als heftig anti-spaans. Maar toen Aarschot te Gent kwam om zich enige dagen later door de Staten van Vlaanderen als stadhouder te laten inhuldigen, werd hij tijdens een volksoploop onder een der calvinistische leiders met medeweten van de prins gevangen genomen, samen met enkele gematigde katholieke edelen en twee bisschoppen. Een calvinistisch «Comité van Achttien» nam kort daarop de macht te Gent in handen. Weliswaar werd Aarschot weer vrijgelaten, maar hij had deze vrijlating slechts weten te verkrijgen door een belofte het stadhouderschap neer te leggen (nov. 1577). Daarmee was Oranje's tegenstrever buiten spel gezet; hij verliet Vlaanderen.

Daardoor was het gewest «stadhouderloos» geworden. Over de positie van Aarschot ontstond evenwel onduidelijkheid. Zowel aarts-hertog Matthias van Oostenrijk, die mede door zijn toedoen in het land was gehaald als gouverneur-generaal omdat Don Juan tot vijand was verklaard, als de Staten-Generaal bleven Aarschot min of meer als stadhouder van Vlaanderen erkennen, maar volgens Gent bleef de functie vacant.

Het voor onze geschiedenis zo belangrijke jaar 1578 opende met de overwinning van don Juan in de slag bij Gembloers. Voor Vlaande-

ren had deze slag fatale gevolgen : een chaos ontstond. De calvinisten die in 1577 van Gent uit een aantal steden tot in het zuiden toe hadden bezet en daar het katholicisme verboden, hadden door hun fanatisme de afkeer van katholiek gebleven edelen opgewekt. Nú, in de loop van 1578, ontstond de partij der *Malcontenten* of Walen, die hun geloof wilden verdedigen en uiteraard ook politieke ambities hadden. Hun voornaamste legeroverste werd weldra Valentin de Pardieu, heer van La Motte, gouverneur van de belangrijke grensvesting Grevelingen. Bij de staatse troepen die na Gembloers in Vlaanderen rondzwierven, begonnen ook de *Malcontenten* te plunderen. Hierbij voegden zich nog de franse soldaten van de «katholieke» Frans van Anjou, die door toedoen van Oranje in ons land was gehaald om tegen de spaanse partij steun te verlenen, maar wegens het wantrouwen der calvinisten tegen zijn persoon niet de rol kon spelen welke hij had verwacht. Ook de troepen van Johan Casimir van de Palts, fel calvinist, die zijn geloofsgenoten op verzoek van Gent was te hulp gesnel, beschouwden Vlaanderen als vijandelijk gebied !

Zo barstte de kleine oorlog van allen tegen allen los. Vooral in het zuidelijk deel van Vlaanderen werd de strijd gevoerd. Daar, in *La Basse Flandre* of het zgn. Westkwartier, werden talloze kleine gevechten gevoerd, vooral toen Alexander Farnese, hertog van Parma, zijn aanval in die richting inzette, krachtig gesteund door La Motte met zijn *Malcontenten*.

Het Westkwartier kon echter weinig weerstand bieden. Dit gebied, waartoe onder meer Duinkerke behoorde, had gewoonlijk een superintendent of militair bevelhebber. Maar omdat de Staten of Vier Leden in samenwerking met de Staten-Generaal na Aarschot geen stadhouder hadden benoemd, bleef ook dat Westkwartier zonder bevelhebber. Pogingen om er een te plaatsen, liepen op niets uit, ondanks het feit dat zich kandidaten aanmeldden. Charles Douffay was een onbetekende figuur en maar kort in functie. Het bedreigde Westkwartier bleef derhalve voortdurend bij de Vier Leden op een benoeming aandringen. Ook de Fransen wilde men daar immers niet.

Zowel voor Vlaanderen als voor het Westkwartier kwam aan deze zwevende toestand een einde doordat de prins van Oranje na veel aandringen op zondag 23 augustus 1579 het gouverneurschap van Vlaanderen aanvaardde. Reeds de 24e benoemde hij Willem van

Blois van Treslong tot superintendent van het Westkwartier en tot gouverneur van Duinkerke. Het was Oranje's eerste benoeming.

Het was ook wel nodig dat de leemte in het zuiden van Vlaanderen werd opgevuld. Sinds de Uie van Atrecht (jan. 1579) waren de krachten in de Waalse gewesten gebundeld. Met name Duinkerke liep gevaar in handen der koningsgezinden te vallen. In maart leek het er op dat La Motte een grote, misschien wel de definitieve aanval zou wagen. Alle krachten werden dan ook door de opstandspartij bijeengebracht om de havenstad te behouden. Zeeland zond enige schepen onder zijn vice-admiraal Treslong en te land werd een der beste hoofofficieren Frans van La Noue met krachtige versterkingen gestuurd. Deze wist La Motte een nederlaag toe te brengen en daardoor Duinkerke voor jaren veilig te stellen. Treslong was misschien — zeker weten we het niet — provisorisch tot gouverneur van de stad aangesteld. Hij gedroeg zich althans als zodanig door fortificaties te laten aanleggen en voortdurend bij de Staten van Vlaanderen, vertegenwoordigd door de Vier Leden, om geld en andere hulp te vragen. Daarbij trad hij nogal aanmatigend op. In mei vroeg hij de Vier Leden ronduit of zij het Westkwartier nu wel of niet wilden behouden en in juni verscheen hij zelfs persoonlijk in hun vergadering en beriep er zich op dat Oranje hem last gegeven had Duinkerke te versterken. Enige weken later stelde hij de duidelijke vraag of de Staten wel van zins waren het zuiden te behouden. De twee galeien die in Duinkerke waren, had hij tot dan toe zelf bekostigd. De energieke La Motte bleef nl. een ernstige bedreiging vormen. Treslong leerde intussen de situatie in het Westkwartier grondig kennen. En zo was het bijna vanzelf sprekend dat Oranje hem tot superintendent en gouverneur benoemde.

Wie was Treslong eigenlijk ?

Hij stamde uit een oude frans-henegouwse familie die reeds sinds het einde van de 14e eeuw een belangrijke rol speelde in het graafschap Holland. Oorspronkelijk was de familie een tak van de franse Blois' die door huwelijk Treslong of Trélon in Henegouwen had verworven. De stamvader van de Hollandse tak was Jan de Bastaard van Blois van Treslong, zoon van Jan II van (Châtillon-) Blois, die met een kleindochter van Jan II van Avesnes, graaf van Holland en Zeeland (1299-1304) in het huwelijk was getreden. Jan de Bastaard schonk Treslong aan zijn oudste zoon en ook Blois speelde geen rol meer in de familie. Desondanks bleef men zich in Holland zowel

naar Blois als naar Treslong noemen. De vierde zoon van Jan de Bastaard was ridder Lodewijk van Blois, die lid werd van het Hof van Holland († 1470). Diens kleinzoon Jasper of Caspar van Blois van Treslong werd baljuw van het land van Voorne en van Brielle, een machtig man. Diens zonen, onder wie Willem, sloten zich allen aan bij de partij van het verzet welke in de zestiger jaren tegen Filips II ontstond. Zij waren bovendien principieel calvinistisch, dus in die dagen ook anti-paaps. Na het genezen van zware verwondingen, opgelopen in de slag van Jemgum (Jemmingen) in 1568 onder Lodewijk van Nassau, besloot Willem zich in 1571 op zee te begeven om zich met de kaapvaart bezig te houden. Voortdurend overviel hij de Westfriese en Oostfriese kusten, waar hij deerlijk huishield, vooral ook tegen de geestelijkheid. Hieraan had had zijn faam als geducht watergeus te danken. Toen op 1 april 1572 Brielle door Lumey was genomen, volgde hij nog in hetzelfde jaar zijn vader in diens ambten op. Tevens raakte hij bevriend met Oranje. In 1573 werd hij luitenant-admiraal van Holland en in 1576 van Zeeland. En zo kwam hij in de eerste helft van 1579 naar het Westkwartier en Duinkerke.

Hij pakte de zaken doortastend aan, geheel overeenkomstig zijn aard en faam. Als calvinist verbood hij te Duinkerke aanstonds het oude geloof : de geestelijken vertrokken, predikanten kwamen in hun plaats en bezittingen. Het katholicisme kreeg het in het Westkwartier zwaar te verduren, zeker daar waar de geloofsgenoten uit Gent het voor het zeggen hadden. Onder toezicht van Oranje en met diens hulp werd een Raad van de Admiraliteit te Duinkerke opgericht. Tegelijk werden, voorlopig op eigen kosten, drie oorlogsschepen en een jacht uitgerust. Met harde hand ging Treslong de benodigde gelden voor de strijd innen, vooral ook ten behoeve van zijn soldaten en scheepsvolk, omdat de Vier Leden op dit punt in gebreke bleven : er was nu eenmaal geldgebrek. Treslong ontzag zich niet zo nodig met plundering en brandstichting te dreigen. Zijn manschappen waren immers doodarm en uitgehongerd, evenals trouwens de dichtbij aanwezige troepen van La Motte.

Treslong trad voortdurend eigenmachtig op, niet alleen inzake het afpersen van gelden, maar ook in zijn eindeloos verleggen van garnizoenen. In deze aangelegenheden overtrad hij zonder meer zijn instructie, zoals die vermoedelijk al in augustus 1579, maar zeker in september 1580 was vastgesteld. Meermalen dienden de steden van

het Westkwartier klachten in over zijn manier van optreden. Bovendien bleef hij hameren op het feit dat zijn traktement niet of slecht werd uitbetaald, zowel door de Staten van Vlaanderen als door de Staten-Generaal. Meer dan eens liet hij hetzij persoonlijk hetzij schriftelijk zijn onvrede hierover blijken. Ook de discipline onder zijn troepen handhaafde hij slecht onder het voorwendsel dat zijn mannen practisch niet betaald werden. Aanvankelijk wilde men hem ontzien en liet men het landvolk aan zijn lot over : men had hem te hard nodig. In overleg met Zeeland gelastten de Vier Leden hem de handel op Duinkerke te beschermen met de daar liggende schepen. Maar... niets hielp. Treslong voelde zich sterk door de steun van de prins, de stadhouder. Een verzoek van Vlaanderen in januari 1581 aan Oranje gedaan om de vice-admiraal te ontslaan, haalde dan ook niets uit. Op een gegeven moment leidde zijn heffing van extra belastingen op handelsschepen die Duinkerke aandeden, zelfs tot een onenigheid tussen Vlaanderen en de Staten-Generaal. In 1581 verzocht en verkreeg hij toestemming om voor particuliere zaken, die wel met Emden verband hielden, naar het Noorden te gaan. Zijn langdurige afwezigheid — pas in september keerde hij terug — waarover hij zelfs betaling van zijn salaris van de kerkdorpen rond Veurne afdwong tegen het bevel van de Vier Leden in, leidde er toe dat men hem op 7 oktober 1581 zijn onslag gaf en dit besluit aan Oranje voorlegde. In de betreffende resolutie wordt duidelijk gesproken van zijn «cleene eere ende respecte» jegens de Leden die hij «in gheene saecken» gehoorzaamde, terwijl hij openlijk te kennen gaf de Leden «te kennen voor zijne superieuren niet meere dan de boeren van de welcke quamen de penninghen van slants beden daermede hij wiert bethaelt» ; men zag dan ook geen basis meer voor enige samenwerking. Maar de prins bleef hem handhaven en de druk op het platteland duurde voort, ondanks de instructie en ondanks een door Oranje beloofd onderhoud met hem.

Betreffende het jaar 1582 is over het doen en laten van Treslong niet veel bekend. Opmerkenswaard is dat Oranje reeds in augustus van dat jaar met Anjou bezig was met plannen zijn stadhouderschap van Vlaanderen neer te leggen. Pas precies een jaar later kwamen deze plannen tot afronding : de zoon van Aarschot volgde hem op. Anjou, die sinds februari '82 na een verblijf in Engeland was teruggekeerd, bracht opnieuw troepen bijeen, bestaande uit Fransen. Hij legerde deze ten dele te Duinkerke in verband met een

aanval op het zuiden om zich daar te kunnen nestelen ten eigen voordele als ook om het Farnese lastig te maken. Hij stelde deze soldaten onder bevel van de heer van Chamoy, een katholiek officier die zijn sporen in Frankrijk had verdiend. Deze had in Duinkerke zoveel in te brengen dat Treslong tijdens een verblijf aan het hof van Oranje in oktober niet meer terugkeerde. In november verlangde Anjou toen op eigen gezag voor Treslong zijn benoeming tot superintendent van Duinkerke. In december werd zijn instructie in klad vastgesteld ; in de twee bewaarde ontwerpen werden de Vier Leden uitgeschakeld en werd Treslong vrij nauw aan de inzichten van Anjou gebonden. De Vier Leden gingen op 31 januari 1583 accoord, ondanks de bezwaren uit het verleden. De bedoeling is vermoedelijk geweest om bij gebrek aan beter Treslong voor Vlaanderen te behouden. Het effect van deze maatregel was evenwel nihil ; de vice-admiraal bleef te Antwerpen en was later te Middelburg.

Zo kreeg Chamoy de kans in december 1582 Duinkerke in feite in zijn macht te brengen en op 17 januari 1583, de dag waarop Anjou vergeefs probeerde Antwerpen en een aantal Vlaamse steden te bezetten, officieel naar de Fransen te doen overgaan. Chamoy had van de gelegenheid gebruik gemaakt de woning van Treslong in bezit te nemen en daaruit meubels weg te halen. Ook had hij de staatse troepen verwijderd en een compagnie van Treslong niet binnen gelaten. Het gevolg was een hevige ruzie met Treslong. Deze wilde zich wreken en schadeloosstellen door schepen op weg naar Duinkerke te kapen en te Nieuwpoort te laten opbrengen. Ook verhinderden zijn oorlogsbodems, die Duinkerke tegen Grevelingen moesten beveiligen, levensmiddelen binnen de stad te brengen door plunderingen toe te staan. Dit leidde tot een tussenkomsst van Anjou bij de Staten-Generaal, die allermintst op moeilijkheden met de hertog zaten te wachten. In overleg met Anjou en Oranje besloot men op voorstel van eerstgenoemde de heer van Basqueville tot bevelhebber der oorlogsschepen aan te stellen. Ook bood Anjou aan Treslong schadeloos te stellen. Zo leidde het onbesuisd optreden van Treslong bijna tot een breuk met de franse hertog. Dit is de reden waarom zelfs Oranje Treslong min of meer liet vallen. Treslong, zo werd door de Staten-General gezegd, moest particuliere zaken niet met staatszaken verwarren. In een forse brief aan zijn beschermer verdedigde hij zich en deed een boekje open over Chamoy, die sinds 1580 al in de Nederlanden was. Overigens, een onderzoek dat de Staten-

Generaal over Chamoy te Duinkerke instelden, leverde geen gunstige indruk over hem op.

Dit alles werd zinloos doordat Parma op 5 juli '83 Duinkerke innam en in snel tempo de omgeving bezette. Daarmee kwam een einde aan het gouverneurschap van de Briellenaar. Ook Oranje legde, zoals gezegd, in augustus zijn stadhouderschap neer.

Treslong werd nog gebruikt om wat kleinigheden op te knappen, zoals het bevredigen van muitende troepen te Oostende en een eventueel doorsteken van dijken op last van de Staten-Generaal om Gent tegen de Spanjaarden te beschermen. In 1584 kwam echter het definitieve einde van zijn verblijf in Vlaanderen. In augustus had hij nog het plan om zich in Oostende te vestigen als gouverneur. Maar in het begin van 1585 maakte Zeeland een einde aan zijn vice-admiraalschap. Men legde hem zelfs 61 punten ten laste en Middelburg spande een proces tegen hem aan. Door de moord op de prins was Treslong immers zijn beschermer en begunstiger kwijt geraakt.

Het is mogelijk geworden door tal van details over het optreden van Willem van Blois van Treslong een goed inzicht te krijgen in diens persoonlijkheid. Hij bleek een rauwe en onbehouwen man te zijn, een echte geweldenaar waar hij een «krachtig» optreden gewenst achtte. Aan zijn superieuren, de Vier Leden van Vlaanderen, stoorde hij zich niet, over hen liet hij zich minachtend uit, zijn instructies trad hij met voeten. Voor een goede uitoefening van zijn functie achtte hij vrijwel alles geoorloofd. Hij vond dat er voor de oorlog tegen de Malcontenten en de Spanjaarden hoe dan ook geld moest komen om soldaten en schepen te bekostigen. Bij dat zorgen voor geld vergat hij zijn eigen belangen niet (salaris), maar erkend moet worden dat hij enige oorlogsschepen op eigen kosten (voorlopig) onderhield. In zekere zin was hij energiek en rustte hij niet voor de zaak waarvoor hij stond. Het platteland zoog hij uit, zonder meer, dreigend met brandschatting en plundering. Voeg daarbij zijn heftig calvinisme. Van zijn papenhaat had hij reeds als watergeus blijk gegeven ; in Duinkerke en in het Westkwartier had hij die haat niet afgelegd. Duinkerke werd ogenblikkelijk na zijn officiële komst geprotestantiseerd. Zeeslagen noch veldslagen noch veroveringen staan op zijn naam. Het enige wat hij deed was het aanleggen van versterkingen en het verleggen van garnizoenen. Tegen een man als La Motte was hij zeker niet opgewassen. Door zijn eigengereidheid

en bonkig optreden wilden de Staten van Vlaanderen hem al vrij spoedig kwijt. Die eigengereidheid was ook de oorzaak dat hij in de politiek der Staten-Generaal en Vlaanderen door extra belastingen zó ingreep dat er harde woorden vielen. En ook de «grote politiek», tussen Anjou enerzijds en Oranje met de Staten-Generaal anderzijds, dreigde hij te verstoren.

Dit leidt tot de vraag wat men van Oranje in dezen kan denken. In augustus 1579 was de prins stadhouder van Vlaanderen geworden. Door de benoeming van zijn beschermeling Treslong tot superintendant van het Westkwartier van Vlaanderen of West-Vlaanderen en tot gouverneur van Duinkerke moet hij gehoopt hebben zijn greep op het gewest te verstevigen. Maar zijn grote fout in Vlaanderen was dat hij zich achter de felle, drammerige calvinisten te Gent stelde en de hand had in de gevangennamen van Aarschot en andere, welwillende, edelen en bisschoppen ; aldus De Schrevel in de Inleiding op het tweede deel van zijn «Recueil». Oranje schijnt blind te zijn geweest voor de Gentse gewelddadigheden, ook elders in het gewest. Toen Gent te Kortrijk, Brugge en Ieper met geweld calvinistische «Raden»-republieken stichtte, ondernam de prins daartegen niets. De benoeming van Blois van Treslong tot militair commandant versterkte in feite dat calvinisme en de reeds door die stedenrepublieken opgewekte anti-calvinistische stemming. Daarbij moet door toedoen van Treslong nog een anti-zeeuwse en anti-hollandse stemming zijn gekomen, zeker in de vergadering der Vier Leden. In feite hield Oranje Treslong telkens de hand boven het hoofd. Mede daardoor heeft o.i. de prins Vlaanderen voor de zaak van de opstand verspeeld. Niet toevallig kon Parma Zee-vlaanderen zo snel veroveren. Voeg daarbij dat de Briellenaar als militair zeer weinig, om niet te zeggen geen betekenis had. Dikwijls was hij gedurende langere tijd afwezig.

De benoeming door Oranje van Willem van Blois van Treslong was in feite een ernstige blunder ! Doch had hij iemand anders voor de functie van bevelhebber van Zuid-Vlaanderen ? Of was er slechts vriendjes-politiek in het spel geweest dan wel overschatting van de kundigheden van een toegewijd edelman ?

Breda, 7 april 1983

BIJLAGE I

Instructie van de Vier Leden van Vlaanderen en Oranje voor Treslong als superintendent van het Westkwartier en voor zijn kapiteins en soldaten aldaar.

6 september 1580

Instructie poincten ende articulen gheconcipt ende ghemaect by de Vier Leden slandts van Vlaenderen met advys van zijnder Pr. Excellencie naer de welcke hun reguleren zullen den heere admiral superintendent van Westkwartier metgaders de capitainen ende soldaeten aldaer garnisoen houdende.

- 1 Eerst zal den admiral regieren ende gouverneren inde voorseyde qualiteyt by advyse van zijn Ex^{te} ende de voorn. Leden houdende met dezelve Leden alle goede correspondentie ende verstandt.
- 2 Zonder dat de voorn. admiral van nu voortan maecken of annemen zal eeneghe compaignien peerdevolck oft voetvolck zonder wete ende wille vanden voorn. Leden.
- 3 Zo de voorn. admiral nyet en zal verlegghen oft veranderen de garnisoe-nen vande voors. quartiere zonder wete vande voorn. Leden ten waer in eeneghen voorvallenden noodt daervan hij zijne Ex^{te} ende den Leden voors. adverteren zal ter eerster occasie.
- 4 Dat de voorn. heere admiral metgaders de capitainen ende soldaeten nyet en zullen vanghen eeneghe opzetene vande steden ende quartiere van de voorseyde superintendencie ten waere tot verzoucke vande wetten oft tresoriers vanden zelven quartiere. Ende zoverre tzelve ten verzoucke als vooren of bij eeneghe andere occasie gheschiede tot dienste vanden lande zullen dezelve ghevanghenen overghelevert werden an huerl. juge ordinaire daeronder zij resorterren ende die danof de kennesse toecompt.
- 5 Van ghelijcken en zullen heml. de voors. admiral capiteynen of soldaeten nyet moyen oft antrecken eeneghe actien van justicie binnen de zelve steden oft lande als arresten, saisissementen van persoonen oft goedynghen ende ander dierghelijcke maer dezelve toelaten de officiers ende baillius van dier die dezelve eygentlick competeren.
- 6 Ende zovele angaet tlandt van Casselambocht oft Burburchamocht en zal niemant gheoirloft wesen te molesteren oft inquieteren deghone die bij advyse vanden voorn. Leden oft huerl. gecommiteerde contribuieren zullen tot behouwe vande generaliteyt van desen lande op paine van arbitraire correctie.
- 7 Wezende deghone die nyet contribuieren zullen naer behoorlicke debvoiren ende sommatien ghedaen van wegghen den voorn. heer admiral

achtervolghende de acte vanden 18en novembris 1579 te houden voor rebelle ende vyanden vanden lande subject alle fortune ende executien vanden placcatte daerup ghemaect.

- 8 Daertoe ghelooft zal wesen den tresorier vanden voerseyden quartiere die de defaillanten vuyttrecken zal ende die overgheven den voorn. heere admiral ende nyet particuliere capiteynen zo hij ghedaen heeft om dezelve gheexecuteert te wordene met zulcke discretie als denzelven admiral bevinden zal te behooren.
- 9 Ende ten fyne van tghuendt voorscreven gheen misverstandt en zij, zullen die van Ypre den voorn. admiral overgheven eene lijste van deghone die met hemlieden contribuieren opdat die exempt ende vrij ghehouden werden van voorder exactie oft overlast.
- 10 So van ghelijcken de voorn. heere admiral overleveren zal an de voorn. van Ypre zulcke prochien als onder zijn superintendentie contribuieren zullen tot profycte vande generaliteyt van desen lande, ten fyne dezelve oock nyet voorder ghemolesteert en werden.
- 11 Adverterende de voorn. van Ypre ende admiral elcanderen respectivelick vande prochien die naermals zullen contribuieren metgaders van deghone die in faulte zijn, opdat alle misverstandt gheweerdt mach wesen.
- 12 Sal voorts de voorn. heere admiral ernstelick toezien dat de soldaeten die men verstaet alle maenden betaelt te wesen gheen excursien ofte overlast en doen ten platten lande van Vuerne ende Berguen, maer de overtreders van dien straffen ende corrigeren naer tbevindt vander zaecke zonder eenich verdrach ofte dissimulatie achtervolghende tplaccart ende ordonnancien onlanx daerop ghemaect ende ghepubliceert.
- 13 Ende zo verre bij de voorschreven articulen eeneghe zwaricheden bevonden wierde, zal danoff dadvertencie ghedaen werden ter vergaderinghe vanden voorn. Vier Leden omme voordere daerin naer den heesch vanden stuccke gheordineert te worden.

Actum ten bijwezen van zijnder Ex^e ende ter vergaderynghe vanden Vier Leden slandts ende graefscaps van Vlaenderen tot Ghendt desen vjen septembris 1580.

(Eigenhandig :) Guille de Nassau

Jacq. de Somere

R.D. Carpentier

L. Casembroot

E. Burchgrave

GARA, *Regeringsarchieven* [zie boven, nt 109].

GRA, SV, nr 537 : *Resolutieboek*, 9 april 1580 - 27 januari 1581, fol. 127r-128v dd. 7 sept. 1580.

Tekst volgens GARA. De nummering is origineel.

Waar nodig zijn afkortingen opgelost.

BIJLAGE II

Besluit van de Vier Leden om Treslong als superintendent te ontslaan wegens afwezigheid en wegens zijn onbehoorlijk gedrag tegenover de heren Leden, alsmede om de Admiraliteit van Duinkerke op te heffen.

7 oktober 1581

(Actum den 7en octobris 1581)

Ten zelven daghe was besloten zijne Excellencie voor te draghene de resolutie ghenomen up tverdrach van den admiraal Treslong, vertooghende deselve, voor de principale redenen daertoe roerende, dat de selve admirael zijn oirloff dickmael verzocht hadde ; de noodeloosheit van de laste daeran clevende, zijnde in den quartiere de heer van Locre couronnel met zijnen regimente ; de jalousie tusschen hem ende den selven heeren van Locre alreede gheresen ende apparent lanx zo meer te rysene ; den grooten aftreck (= afwezigheid) vanden zelven admirael zo ter cause van zijn viceadmiraelschepe (= v. a. schap) als andere publique ende eyghene affeiren ter cause vande welcke hij onlanx absent gheweist hadde meir dan drie maenden ende daeraff hij dies nietjeghenstaende hemselven onlanx hadde ghedaen betaelen byde contribuerende prochien sonder, iae, boven de ordonnanctie van de Leden ; ende voirts de cleene eere ende respecte dewelcke hij drouch den Vier Leden ende consequentelick de Staten slants van Vlaenderen, in gheene saecken hemlieden obederende ende openlick zeggende deselve voorzeide te kennen voor zijne superieuren niet mere dan de boeren vande welcke quamen de penninghen van slants beden daarmede hij wiert bethaelt ; sprekende oock daghelicx vande selve Leden tot zulcke oneere ende infamie ende met woorden ghetuoghende themliedenwarts zo cleenen affectie dat

deselve Leden en (= niet) mochten van hem verwachten eeneghen bequa-
men dienste ;

hebbende oock meteen ghesloten te doen casserene den Raet van den
Admiraliteit, laetende de respective wetten alle zaecken berechten onder
tresort vanden provincialen Raet van Vlaenderen naer costume ;

ende deselve zijne Excellencie te biddene deselve resolutien goet te vijnden.

BSA, *Resolutiën Rebellen*, fol.
182r-v (kopie).

GRA, SV, nr 538 : *Resolutieboek*,
28 januari 1581 - 22 november
1581, fol. 149v-150r.

Tekst volgens BSA, Alinea's van
ons.

BIJLAGE III

*Twee minuten van ontwerpen voor een instructie voor Treslong als superinten-
dent van het Westkwartier en zijn kapiteins en soldaten, op naam van Anjou.**

Antwerpen, 18/28 december 1582

A

Instructie pointen ende articulen
(geconcipteert ende gemaect by de
Vier Leden slants van Vlaenderen
met aduys van zynder P^r Ex^{te})
naer dewelcke (hun reguleren sul-
len) den heere Wilhelm du Bloys
van Treslong etc. Viceadmirael
Superintendent ..... garnisoen
houdende, van wegghen zyne hoo-
cheyt (zullen) hun sullen hebben
te reguleren.

B

Instructie pointen ende articulen
naer dewelcke den heere Wilhelm
du Bloys van Treslong etc. vicead-
mirael ---

[= A]

* De niet-gedrukte tekst in A, aangeduid door ....., is, behoudens enkele
spellingvarianties, gelijk aan die van BIJLAGE I. De eigentijdse nummering was
weggelaten. Het cursief gedrukte tussen haakjes is bij A en B doorgehaald. In
beide minuten ziet men twee handen, die hier niet zijn weergegeven. De tweede
hand die grotendeels ook A heeft geschreven, is te constateren in B.

Twee onderzoekingen over Vlaanderen en Willem van Oranje

- 1 Eerst sal den (*admirael*) zelven viceadmirael regieren ende gouverneren inde voors. qualiteyt by advyse (*van zyne Ex^{cie} ende de voorn. Leden*) van zyne voors. Hoocheyt houdende metten (*dezelve Leden*) zelven alle goede correspondentie ende verstant.
- Eerst zal den zelven viceadmirael ende superintendent regieren ende gouverneren inde voers. qualiteyt hy (!) (*advyse*) bevele van zijne voers. hocheyt, (*houdende metten selven alle goede correspondentie ende verstant*) tot welcke eynde sal hy schuldich wesen zine hoocheit van alle gelegenthegen tallen stonde ende tyden tadverterene.
- 2 Sonder dat de voorn. viceadmirael..... zonder vasten wete ende wille (*vanden Leden*).
- Sonder dat de voorn. superintendent ---
[= A]
sonder zyne hoecheyts wete ende wille.
- 3 Soe de voorn. viceadmirael nyet en zal verlegghen oft veranderen de garnisoenen vande voors. quartieren sonder vasten wete (*vande voorn. Leden*), ten ware in eenighe voorvallende noodt daervan hy (*zyne Ex^{cie} ende den Leden voors.*) ons adverteren zal ter eerster occasie.
- Soe de voorn. superintendent ---
[= A]
sonder wete ende wille van zijn zijnder voers. hocheyt, ten ware in eenighen voorvallende noodt daervan hij zijne hoocheit seynden sal tadverterene zoo brieve (*sal ter eerster occasie*).
- 4 Dat de voors viceadmirael .....
- Dat de voorn. heere superintendent ---
[= A]
- 5 Van gelycken en zullen hemlieder de voors. viceadmirael .....
- Van gelicken en sullen hemlieder de voors. viceadmirael ---
[= A]
- 6 Ende zoe vele .....
- Ende zoe vele --- die by advise van zyne hoocheyt ende de Vier Leden slandts van Vlaanderen oft. heurl. gecomitteerde ---
[= A]
- 7 Wesende de ghene .....
- Wesende de ghene ---
[= A]

- 8 Daertoe gelooft zal ..... ende die overgheven den voorn. heere viceadmirael ende nyet particuliere capitainen, (*zoe hy gedaen heeft*) omme ..... den zelven viceadmirael bevinden zal te behooren.
- 9 Ende ten fyne .....
- 10 Soe van gelycken de voorn. heere viceadmirael .....
- 11 Adverterende de voorn. van Ypre ende viceadmirael .....
- 12 Sal voorts de voorn. heere admirael ..... ende ordonnancien (*an-lancx*) daerop gemaect ende gepubliceert.
- 13 Oock soe en sullen gheene soldaten vanden garnisoenen vanden Westquartiere hemlieden mogen vervoorderen vuyt te ghane om eenighe buyten op den vyant sonder expressen laste ende consente vanden voors. admirael oft vanden ghenen die in zynen plaetse ende absentie zullen commanderen, oock op arbitrale correctie.
- Daertoe gelooft sal ---
[= A]
- Ende ten fyne ---
[= A]
- Soe van gelycken ---
[= A]
- Adverterende de voorn. van Ypre ende superintendent ---
[= A]
- Sal voorts de voorn. heere superintendent ernstelick toesien dat de soldaten (*die men verstaet alle maenden betaelt te wesen*) gheen excursien oft overlant en doen ten platten lande van Veurne ende Berghen oft elders jehghens onse goede ondersate, maer de overtreders van dien straffen ende corrigeren naer het bevindt vander saecken, sonder eenigh verdrach oft dissimulatie achtervolghende tplaccaet ende ordonnancien daerop gemaect ende gepubliceert oft alnoch te maeckene ende te publiceren.
- Oock soe en sullen ---
[= A]
- vanden voorn. superintendent ---
[= A]

14 Ende eenighe buyten innegebrocht hebbende en sullen die nyet moghen vercoopen noch verhandelen noch oock eenighe gevangenen moghen rantzoeneren sonder al eerst den voorn. heere admirael daeraff te hebben veradverteert ende dat de selve by hem en by die van zynen Rade benefens hem daertoe ordonneren die welcke wy tot dien eynde ordonneren, sullen gewesen zyn voer goeden buyt ende prinse, waer aff den zelven heere admirael alleenelick zal compe-teren den x^{en} penn.

15 Ende zoe verre ... [= 13] ...
(*Actum ten bywesen van zynen Ex^{cie} ende ter vergaderinghe vanden Vier Leden slants ende graefschap van Vlaenderen. Tot Ghendt, desen vj^{en} Septembris 1582.*)

Aldus gedaen tAntwerpen onder onsen naem den (*vierden Janua-rij 1583*) xxviii^{en} ★ 82 stilo novo.

★ «decembris» niet ingevuld.

Ende eenighe buyten ---
[= A]

voorn. heere superintendent daeraff te hebben veradverteert ende dat de selve by voirgaende vonnisse (*by hem ende bij die van zynen Rade benefens hem daertoe te ordonneren die welcke wij tot dien eijnde ordonneren*) sullen gewesen zijn --- [= A] sal compe-teren den thiensten penning. (Derde hand :) Ende dit al by provisien ende tot wederroepen van zynen voers.^{en} hoecheyt.

Geheel doorgehaald.

Aldus gedaen tAntwerpen onder den naem van zijne hoocheyt den 28^{en} dach decembris XV^c tweentachtentich.

GARA, *Regeringsarchieven* [zie boven, nt 109]

BIJLAGE IV

De hertog van Anjou stelt het traktement vast van Treslong als superintendent van het Westkwartier.

Antwerpen, 5 januari 1583 (n.s.)

Alzoe mynen heere den hertoghe onlancx bij zijne brieven van commissie heeft onthouden ende gecontinueert by provisie jonckheer Wilhelm van Bloys ende Treslong etc. totte superintendentie van de Westquartiere van Vlaenderen, sonder hem daertoe nochtans te voeghen eenich maendelic traicement,

ende alsoe zijnder Hoocheyt den zelve heeren Treslong niet en begeert te tracteren van minderen gaigien dan hem voormaels by de generaliteyt ende Vier Leden slants van Vlaenderen ter cuasen vande voers. superintendentie toegevoecht is geweest,

Soe eest dat zyne Hoocheyt begerende in tgene voers. te versiene heeft om zekere redenen ende consideratien hem daertoe moverende den voern. jonckheer Willem van Bloys geacordeert ende geconsenteert, accordeert ende consenteert by desen voer wedden ende traicement ten advenante van zes hondert (*gulden*) ponden van veertich grooten vlaemscher munte tpondt ter maent, daarvan hy van de (*twee*) vier hondert gelycke ponden betaelt sal wordden bij den tesorier generael vande oorloghen Dierick van den Veken tegenwoerdich oft andere toecomende, ende van de penningen van zijner ontfanck recommanderende zijne Hoocheyt de steden ende casselrijen vande zelve superintendentie ten opsiene van veele particulieren diensten daarvan zij genyeten, te betaelen de resterende twee andere hondert (*guldenen*) ponden, ingaende ende beginnende de zelve weddens loop te hebben van den iersten dach aprilis 1582 laestleden ende zoe voirts van maende tot maende ende dit by maniere van provisie alsboven ende sonder dat tselve sal worden getrocken in consequentien,

ontbiedende daerom de gecommiteerde van zyne Hoocheyts beden, dat bij den voers. tesorier generael oft andere toecomende, zij den voern. heeren Treslong doen ende laten betalen ten termynen ende inder manieren voiren verhaelt de voerscreven (*twee*) vier hondert (*guldenen*) ponden ter maent, den welcken tesorier generael tegenwoerdich oft anderen toecomenden zijne Hoocheyt beveelt dat alsoe te doene,

ende mitz overbringhende dese jegewoirdige alvooren geverifficeert ende geregistreert inde voers. camere vande rekeningen vidimus oft copie authentycke van dyen voor eens ende d'eerste reyse, ende zoe dicwils alst van noode wesen sal quictancie vanden vs. heeren Treslong daerop dienende alleenlyck (*wy willen*) zyne Hoocheyt wilt al tgene des hem ter cause vs. betaelt ende geleverd sal worden, geleden ende gepasseert te wesen int

vuytgeheven der rekeningen vanden vs. tresorier generael jegenwoirdich oft anderen toecommende, ende betaelt sal hebben,

Byder gecommiteerde totter auditie der selver te committeren, den welcken zyne Hoocheyt insgelycx beveelt dat alsoe te doene.

Aldus gedaen tot Antwerpen onder den naem ende cachet secret (*van zyne Hoocheyt*) den vyfden dach Januarij a° XV° dryentachtentich.

GARAJ *Regeringsarchieven*, V-10
[zie boven, nt 109].

Minuut ; het cursief gedrukte is doorgehaald. Alinea's van ons.

BIJLAGE V

Continuatie van Willem van Blois als superintendent van het Westkwartier van Vlaanderen, goedgekeurd door de Vier Leden.

Brugge, 31 januari 1583 (*n.s.*)

Françoys, zone van Vranckerycke, eenich broeder vanden coninck, bijder gracie Gods hertoghe van Lotryck, van Brabant, van Limborch, van Gelre, van Anjou, van Alençon, van Touraine, van Berry, van Evreux, van Chateau Thiery, grave van Vlaenderen, van Hollandt, van Zeelandt, van Zuudphen, van Meyne, van Perche, van Mantes, van Meullan ende van Beaufort, marcgrave des Helichrycx, heere van Vrieslandt, van Mechelen ende van d'Ommelanden, beschermer der Nederlandsche vryheit, allen denghenen die dese jegenwoirdighe zullen zien, saluut,

Alzoo wy tot onsen ende des lands dienste bezunder tot verzeckertheyt ende bewarenesse vanden Westkwartier van Vlaendren van noode bevinden omme te verhoeden alle listighe aenslaghen die de vianden up denzelven kwartier zouden moghen voornemen, eenen ghequalificeirden ende welvertrouden persoon tot superintendent te stellen

ende dat onsen lieven, ghetrauwen joncheer Wilhem van Bloeis ende Treslong, viceadmirael van Zeelandt ende superintendent der stede van Dunkercke tot noch toe bij commissie van onsen lieven neve den prince van Oraingne etc. hem int zelve ampt jegenwoirdelic heift ghequeten, waeromme de redenen eyscht dat hy daerinne worde ghecontinueirt ende hem daerof gheexpediert nieuwe brieven van commissie daertoe dienende, doen te wetenen dat wy tzelve aenghesien ende om tgoet aenbringhen ende kennesse die wy hebben vanden voors. joncheer Wilhem van Bloeis ende

Treslong ende by zyne goede experiencie int fait van oirloghe hebben denzelven ghecontinueirt ende voor zovele des noodt is van nieu onthouden, ghestelt, gheordonneirt ende ghecommitteirt, onthouden, stellen, ordonneren ende committeren midts desen superintendent over den voorn. Westquartier van Vlaendren,

hem ghevende volcommen macht, auctoriteyt ende speciaal bevel om in dier qualiteyt over den garnisoene ende cryghsvolck, wesende in denzelven quartiere ende die aldaer noch zouden moghen commen, te ghebiedene, ende namentlic in den steden van Vuerne, Berghen St. Winnocq ende huerl. ambochten metgaders de steden van Dunkercke, Nieupoort, Oosthende, Dixmude, Poperinghe ende Loo.

Ende tot bewarensse van dien up alle zaken den cryghhandele ende fortificatie derzelve steden ende quartieren belanghende te verstaen daerinne ende up alle andere voorvallende zaken ordre te stellene ende te versien zoo hij naer gheghentheit der zaken tot welvaren ende conservatie der bovenghenoomde steden ende plaetsen zal bevinden te behoorene,

den cryghslieden in alle goede ordre, regle, cryghsdiscipline te houden, dezelve insghelic by daghe ende by nachte goede wake ende wacht te doen houdende daer ende ter plaetse tzelve behooren zal,

niet te ghedooghen dat den borgheren ofte andere inghesetenen aldaer noch ooc den landlieden by der cryghlieden eeneghe schade, ghewelt, hinder ofte letsel gheschieden, maer dezelve te houden met elck anderen in alle goede ruste, vrede ende eenicheyt, houdende ten dien fyne metten wethouderen ende officieren vande voornoomde steden ende plaetsen alle goede correspondentie,

de voornoomde steden ende plaetsen zoo binnen als buuten te fortificeren, zo wanneer wy tzelve zullen bevinden noodich te wesen zovele aengaet eeneghe nieuwe fortificatien, zonder daerinne te begrypene die welcken die alreede zijn beghonst ofte gheresolveirt te maken, die dorpen daer ontrent liggende te dien hende op te manen,

ons ende den Vier Leden ons lands van Vlaendren zo menichmael ons moghelic wort van alle gheghentheyt aldaer te adverterene, ende voorts al te doene dat een goet ende ghetrauwe superintendent toestaet ende behoort te doene tot welvaren ende verzeckerthede vanden voorn. quartiere, tot alzulken traictement als hem by andere onse particuliere brieven zal toegheveucht worden, op den eedt van ghetrauwicheyt by hem in onsen handen ghedaen.

Ende dat by maniere van provisie ontbieden ende bevelen daeromme allen onsen coulonnellen, capitainen, bevelhebberen ende ghemeene cryghslieden te voete ende te peirden, jeghenwoirdelic inden voorn. Westquartier wesende ende die aldaer noch zullen ghesonden worden, den voorn. Treslong voor superintendent aldaer te bekennen ende hem in alles gheoirsaem te zyne.

Ontbieden voirts den officieren, wethouderen ende inwoonderen van den zelve quartiere met hem alle goede correspondencie te houdene, hem doende alle moghelicke voorderinghen ende bystant in tghene desen zynen last ende bevel aengaet, want ons alzo ghelieft.

Dies t'oirconden hebben wy onsen zeghele hieran doen hangen.

Ghegheven in onser stadt van Andtwerpen, den 19en dach der maent van novembre int jaer ons Heeren duust vyfhondert tweeëntachtentich.

Gheparapheirt : Marnicx.

Up den ploy stont ghescreven : By myn heere de hertoghe, onderteekent : Asseliers.

Ende ghezeghelt met eenen zeghele van rooden wasse up dobbelen steirte van parchemeyne vuythanghende.

De Vier Leden slands van Vlaendren, ghesien ende gheexamineirt hebbende de opene lettere van commissie in twitte van desen ende niet jeghenstaende d'alteratie vanweghen zijne Hoocheyt zydert upghecommen zynde, willende ende begheirende die by joncheer Wilhem de Bloeis ende Treslong, viceadmirael bedient te zyne tot bewarensse ende verzekerttheyt vande andere steden van Westvlaendren metten cryghsvolcke van dezelve Hoogheyt met bestelt zynde metgaders tot bevrijdinghe vander zee,

hebben dezelve commissie gheadvoueirt ende ghewillecuert, advoueren ende willecuren die ende zoovarre dat noodt zy ende in hemlieden es committerende ooc denzelven heere viceadmirael daertoe van nieu x by desen,

ordonnerende de officiers ende wethouders vande steden in dezelve opene lettere verclaerst metgaders het cryghsvolck daer zynde in garnisoene hem voor zulck te kennene ende t'obedierene,

ende verzouckende an allen anderen hem daer toe te doene alle hulp, jonste ende bystandichede,

alles by maniere van provisie ende tot by zyne Excellencie ende Rade van Staten daerup anders zy gheordonneirt.

Ghedaen ter vergaderinghe van de Vier Leden slands van Vlaendren binnen der stede van Brugge, den laetsten dach van Lauwe XVe drientachtentich.

BSA, *Resolutien Rebellen*, fol. 229v-231r (kopie 16e eeuw).

FRANCISCUS-RENATUS BOUSSEN, BISSCHOP VAN BRUGGE (1834-1848)

S. d'YDEWALLE

LEVENSSCHETS

Honderdvijftig jaar geleden wordt op 23 juli 1834 Franciscus-Renatus Boussem tot bisschop aangesteld van het nieuw opgerichte bisdom Brugge ; hij zal dit ambt uitoefenen tot aan zijn dood op 1 oktober 1848¹.

Hij wordt geboren te Veurne, in het oud bisdom Ieper, op 2 december 1774. De relatieve welstand van zijn ouders, Laurentius-Jozef en Joanna-Theresia Vander Mersch, laat hem toe middelbaar onderwijs te volgen op het college der Oratorianen in zijn geboortestad. Wanneer hij net met het voorlaatste studiejaar, de poësis, is

1. In deze bijdrage wordt gebruik gemaakt van volgende afkortingen :

ASEB. *Annales de la société d'émulation de Bruges* (tot 1933)

BAB. Bisschoppelijk Archief te Brugge

BTNG. *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*

CB. *Collationes Brugenses*

Hem. *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis gesticht onder de benaming «Société d'Émulation» te Brugge* (vanaf 1933)

SL. *Standen en Landen*

E. REMBRY geeft een kritische bespreking van de verschillende biografische geschriften over Boussem : *Les remaniements de la hiérarchie épiscopale et les sacres épiscopaux en Belgique au XIXème siècle*, - ASEB., 1902, dl. LII, p. 33-86 ; 1903, dl. LIII, p. 89-140, 149-195 en 261-302. (Ook afzonderlijk verschenen : Brugge, 1904, 258 p.) Recentere gegevens vindt men bij A. C. DE SCHREVEL, A. HODUM en P. ALLOSSERY, *Le diocèse de Bruges*, Kortrijk, z.d., 96 p. (uittreksel uit : *Un siècle de l'église catholique en Belgique*, o.l.v. C. JOSET, dl. II, Kortrijk, 1930, p. 475-566) en B. JANSSENS de BISTHOVEN, *Het bestuur van Mgr. Boussem (21 januari 1833 - 1 oktober 1848)*, CB., 1948, dl. XLIV, p. 298-302.

begonnen moet het college zijn poorten sluiten omwille van de invallen van het Franse revolutionaire leger. Onder begeleiding van een huisleraar zet hij thuis zijn studies verder en helpt ondertussen bij administratief werk in de zaak van zijn ouders.

Na het concordaat wordt hij op 8 februari 1803 aanvaard op het grootseminarie te Gent. Minder dan drie jaar later ontvangt hij op 21 december 1805 de priesterwijding uit de handen van zijn bisschop Etienne Fallot de Beaumont (1802-1807). Hij is dan 31 jaar oud. Eerst voor een korte tijd tot leraar aangesteld op het toen nog diocesane St.-Barbaracollege te Gent, wordt hij nog in 1806 als secretaris opgenomen in het bisschoppelijk huis. Hij zal dit ambt bekleden tot 1832.

Als secretaris van bisschop Maurice de Broglie (1807-1821) maakt hij moeilijke tijden door. Wanneer zijn bisschop van 1811 tot 1814 door de Franse regering in hechtenis wordt gehouden, biedt hij samen met de vicarissen-generaal Goethals en Martens weerstand aan de door de regering opgedrongen plaatsvervangende bisschop de la Brue. Op 20 mei 1815 wordt de veertigjarige secretaris erekanunnik.

Twee jaar later krijgt de Broglie het aan de stok met de Hollandse regering ; hij geraakt nipt over de grens en wordt bij verstek tot deportatie veroordeeld. Ondertussen leiden de vicarissen-generaal en secretaris Boussen opnieuw het verzet. Op 22 december 1820 worden de drie priesters gearresteerd ; het is voor Boussen daags na de 15de verjaardag van zijn priesterwijding. Voor het Assisenhof van Brabant gedaagd, worden de Gentse priesters echter op 25 mei 1821 vrijgesproken ; het wordt een triomfantelijke terugreis naar de bisschopsstad. Bisschop de Broglie overlijdt als banneling te Parijs kort na deze gebeurtenissen, op 20 juli 1821.

Tijdens de lange vacatuur na het overlijden van de Broglie, van 1821 tot 1829, staat Boussen als secretaris in dienst van de kapittelvicarissen M. de Meulenaere (uit de regeringsgezinde minderheid van de clerus) en A. Goethals (uit de sterk overwegende ultramontaanse meerderheid)². Goubeau, Directeur van de Rooms-Katholieke Ere-

2. Over het milieu waarin Boussen leeft en werkt als secretaris op het bisdom te Gent, zie : E. LAMBERTS. *Kerk en liberalisme in het bisdom Gent (1821 - 1857). Bijdrage tot de studie van het liberaal-katholicisme en het ultramontanisme (Universiteit te Leuven, Werken op gebied van de geschiedenis en de filologie, 5e reeks, dl. 8)*. Leuven, 1972, XXXIX-508 pp.

dienst onder het bewind van Willem I van 1815 tot 1826, dringt reeds op 6 augustus 1821 bij de Meulenaere aan op de verwijdering van Bousen uit de diocesane administratie ; deze tussenkomst blijft echter zonder gevolg. Bousen behoort inderdaad tot de ultramontaanse strekking. Hij is goed bevriend met de ultramontaanse voorman Augustin Ryckewaert (1771-1836), professor en vanaf 1822 president van het grootseminarie te Gent en evenals Bousen afkomstig uit het oud bisdom Ieper. De invloed van Ryckewaert is zeer groot ; tijdgenoten zien in hem de leider van het grote bisdom Gent³.

Ondertussen hoopt men op een nieuw concordaat tussen paus Leo XII en koning Willem I ; in het tot stand komen ervan zou Bousen trouwens een zekere rol spelen. Maar de sfeer tussen de Kerk en de Koning blijft gespannen, hoofdzakelijk omwille van Willem's etatiserende onderwijspolitiek die culmineert in de oprichting in 1825 van het Leuvense Collegium Philosophicum waarin het filosofie-onderricht voor de priesterkandidaten wordt gecentraliseerd.

De nieuwe bisschop Jan-Frans Van de Velde (1829-1838) bevestigt erekanunnik Bousen in zijn functie van secretaris, maar benoemt hem bovendien tot officiaal (21 november 1829), tot prosynodaal examiner (29 november 1829) en tot lid van de bisschopsraad. Hij wordt titulair kanunnik (18 december 1829), is nu 55 jaar oud en behoort, samen met kanunnik C. Van Crombrugge en president van het grootseminarie A. Ryckewaert, tot de onmiddellijke raadgevers van de nieuwe bisschop⁴.

Op aanvraag van deze laatste wordt hij op 17 december 1832 tot hulpbisschop van Gent benoemd, met de titel van bisschop van Ptolemaïs *in partibus infidelium*.

In deze snelle bevordering steekt een lijn : reeds onder het Hollands Bewind worden met de regering besprekingen gevoerd om van het dicht bevolkte bisdom Gent de provincie West-Vlaanderen af te zonderen en er een nieuw bisdom van te maken. Wanneer bij het concordaat van 1827 de zaak principiëel wordt beslecht trekt op

3. ID., o.c., p. 6 en 14 ; J. ART, *Kerkelijke structuur en pastorale werking in het bisdom Gent tussen 1830 en 1914*, Kortrijk-Heule, 1977, p. 93.

4. E. LAMBERTS, o.c., p. 52-53.

aanvraag van aartsbisschop de Méan (1817-1831) een delegatie van de Gentse clerus naar Den Haag om Willem I te bedanken ; deze delegatie bestaat uit kanunnik P.-J. Triest, kanunnik F.-T. Corselis, pastoor-deken van St.-Salvator te Brugge en kanunnik Fr.-R. Boussen. — De zojuist vernoemde deken Corselis is er niet vreemd aan dat voor de bisschopsstad uiteindelijk de keuze op Brugge valt en niet op Ieper. Als argumenten gelden dat Brugge de hoofdplaats is van de provincie en dat in de Duinenabdij een geschikte residentie aan de nieuwe bisschop kan aangeboden worden. Corselis laat ook zijn invloed gelden in de keuze van de St.-Salvatorkerk als kathedraal⁵.

Pas hulpbisschop benoemd wordt Boussen reeds op 21 januari 1833 aangesteld tot apostolisch administrator voor West-Vlaanderen en op 27 januari 1833 tot bisschop gewijd in de St.-Salvatorkerk te Brugge door kardinaal-aartsbisschop Sterckx (1832-1867), bisschop Delplanque van Doornik (1829-1834) en zijn eigen bisschop Van de Velde.

Een jaar later, op 23 juli 1834, verplaatst paus Gregorius XVI Boussen van de bisschopszetel van Ptolemaïs naar die van Brugge, die hij ondertussen op 27 mei 1834 terug heeft opgericht. De inhuldiging van de nieuwe bisschop van Brugge vindt plaats op 23 juli 1834. Als wapenschild heeft hij het beeld van de Goede Herder gekozen, als wapenspreuk de woorden van Jezus Christus *Sequere me*. Hij is bijna 60 jaar oud.

In 1834 koopt het Provinciebestuur van West-Vlaanderen het Hof van Pittem in de Heilige Geeststraat over van de Stad Brugge en stelt dit na restauratie als residentie ter beschikking van de bisschop, die er zijn intrek neemt op 2 juli 1836⁶.

5. M. VAN EENOO, *De parochiepriesters in de dekenij Brugge in de eerste helft van de XIXde eeuw 1802 - 1841, Bijdrage tot de geschiedenis van het kerkelijk leven in West-Vlaanderen*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1978, dl. I, p. 82-84. Zie ook M. ENGLISH, *Wederoprichting van het bisdom Brugge. Brugge contra Ieper. Het bisschoppelijk paleis en seminariegebouw*, - CB., dl. XXIV, 1934, p. 274-293.

6. L. DEVLIEGHER, *De huizen van Brugge (van Academiestraat tot Muntpoort) (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, dl. 2)*, Tielt - Den Haag, 1968, p. 123-125. Het hof van Pittem had vroeger reeds een kerkelijke bestemming gehad ; het werd in 1738 aangekocht door bisschop van Susteren om het als seminarie in te richten.

Bij tijdgenoten valt de huishouding op het bisschoppelijk paleis onder zijn episcopaat op door zijn eenvoud en zijn soberheid⁷.

Na een episcopaat van iets meer dan 14 jaar overlijdt Boussen in zijn Brugse residentie op 1 oktober 1848. Ziekte en ouderdom tekenden hem reeds ruim een jaar ; vanaf september 1847 had hij om deze reden de stad niet meer verlaten.

Op 4 oktober 1848 vindt in de St.-Salvatoriekathedraal te Brugge de plechtige uitvaartdienst plaats ; Boussen wordt begraven in de kathedraal, niet ver van het hoofdaltaar, tussen de koperen deur van de koorafsluiting en de H. Sacramentskapel⁸.

Binnen de Belgische kerkprovincie speelt Boussen geen grote maar toch een eigen rol

Op het vlak van de Belgische kerkprovincie speelt Boussen geen echt opvallende rol⁹. Toch beginnen we met hem in dit kader te plaatsen omdat dit ons de kans biedt om de achtergronden van zijn bisschoppelijk beleid beter te situeren.

Binnen de kerkprovincie zijn in deze eerste helft van de XIXde eeuw de katholieken over twee grote strekkingen verdeeld.

Liberaal-katholieken geloven in de «democratie» ; zij maken de Grondwet tot hun doctrine en hebben dan ook soms moeite om hun houding te rechtvaardigen in confrontatie met de pauselijke encyclieken *Mirari vos* (1832) en *Singulari nos* (1834).

Ultramontanen verzetten zich niet tegen de nieuwe Grondwet, maar het Unionisme waarin zij als conservatieve katholieken samen regeren met de liberalen is voor hen niet meer dan een tactisch compromis, dat voor de kerk de vrijheid (van vereniging, van onderwijs, van pers...) oplevert ; in de grond blijven zij fundamenteel elitair denken over de politiek.

7. F. VAN DE PUTTE. *Histoire du diocèse de Bruges, illustrée des portraits des évêques lithographiés par J.-G. Canneel, dédiée au clergé de Bruges*. Brugge, 1849. 160 pp.

8. B. JANSSENS de BISTHOVEN, *art. cit.* p. 302.

9. In deze paragraaf steunen wij ons hoofdzakelijk op het hoger vermeld werk van Prof. Dr. E. Lamberts.

In de jaren 1829-1833, wanneer Boussen secretaris en vertrouwensman is van bisschop Van de Velde, wordt in het nog ongescheiden grote bisdom Gent op dit punt een ware polemiek uitgevochten. Aanvankelijk heeft het liberaal-katholicisme wind in de zeilen ; o.m. de professoren van het Gentse kleinseminarie St.-Barbara zijn overtuigde aanhangers. Deze opbloei lokt echter een versterkte ultramontaanse reactie uit, o.m. onder de professoren van het grootseminarie, waar A. Ryckewaert, L. Van der Ghote en L. Delebecque vooraanstaande figuren zijn. Bisschop Van de Velde poogt het conflict tot bedaren te brengen, maar heeft zelf eigenlijk progressieve sympathieën, noteert Prof. Dr. E. Lamberts¹⁰. In deze kerkpolitieke strijd, die filosofisch en theologisch wordt onderbouwd, treedt Boussen niet op het voorplan, maar hij behoort tot de ultramontaanse strekking.

Zijn aanstelling op 21 januari 1833 tot apostolisch administrator voor het nieuw op te richten bisdom in West-Vlaanderen wekt dan ook in ultramontaanse kringen vreugde en verwachtingen op. Boussen is, zoals reeds vermeld, persoonlijk bevriend met A. Ryckewaert¹¹ en deze dominante ultramontaanse figuur zal zijn raadgever blijven, o.m. bij belangrijke benoemingen. Voor West-Vlaanderen worden J.-B. Pollin en Fr. Corselis vicaris-generaal ; is de eerste — minstens aanvankelijk — eerder een centrumfiguur, dan kan de andere zonder meer ultramontaans genoemd worden. Delebecque wordt eerst secretaris van de toekomstige bisschop van Brugge en dan vrij snel de eerste president van het Brugse grootseminarie, waar hij Van der Ghote als medewerker krijgt. Delebecque zal steeds een sterke invloed uitoefenen op Boussen, als seminariepresident en als raadgever tot 1838 en daarna als bisschop van Gent. Nog in 1833 treedt hij op tegen het onderwijs van het Traditionalisme op het kleinseminarie te Roeselare, en dit zonder twijfel met goedvinden van Boussen¹².

In hetzelfde jaar 1833 stelt zich de vraag of de Belgische bisschoppen een pauselijke goedkeuring nodig hebben om (eerst te Mechelen en

10. E. LAMBERTS, *o.c.*, p. 14, 52-53 en 84-97.

11. A. Ryckewaert zal bij testament zijn persoonlijke bibliotheek als theologieprofessor aan Boussen schenken. Zie : ID., *o.c.*, p. 114.

12. ID., *o.c.*, p. 114 en 115.

uiteindelijk te Leuven) een katholieke universiteit op te richten. Aartsbisschop Sterckx acht deze pauselijke goedkeuring slechts nodig voor de faculteiten Theologie en Kerkelijk Recht, maar niet voor het geheel van de universiteit. Onder de andere bisschoppen komen enkel Van de Velde en Boussen tegen deze opinie op, en wel aan de hand van een nota van A. Ryckewaert die een algemene pauselijke goedkeuring noodzakelijk acht om de band met de Leuvense *Alma Mater* uit het *Ancien Régime* te redden. Wat Ryckewaert minstens evenzeer verwacht van dit Romeins toezicht is een beveiliging tegen de «nieuwe filosofie». Bij de besprekingen blijven beide Vlaamse bisschoppen onverzettelijk op hun standpunt. Uiteindelijk wordt door de Belgische bisschoppen de algemene pauselijke goedkeuring aangevraagd in november 1833 en door Gregorius XVI toegekend op 13 december 1833¹³.

Eveneens onder invloed van zijn omgeving probeert Boussen — echter tevergeefs — de benoeming tot eerste rector te vermijden van P. De Ram die hij terecht verdenkt van een grote openheid voor het Mennaisisme en voor de nieuwe denkrichtingen. De overtuiging van P. De Ram speelt dan inderdaad een rol bij de recrutering en de benoeming van de eerste professoren¹⁴.

Wanneer door de encycliek *Singulari nos* van 25 juni 1834 het Mennaisisme de doodsteek krijgt toegebracht, ondernemen de ultramontanen stappen bij de bisschoppen opdat zij de encycliek zouden publiceren met een begeleidende oproep tot onderwerping. De enige bisschop die hiertoe overgaat in augustus 1834 is de pas benoemde bisschop van Brugge ; hiermee distancieert hij zich van de andere bisschoppen van de kerkprovincie en brengt hij meer bepaald Van de Velde te Gent in moeilijkheden. Sterckx, door Van de Velde hierover geraadpleegd, moedigt hem aan niet toe te geven aan de ultramontaanse druk en solidair te blijven met de andere bisschoppen van België. De aartsbisschop is er trouwens van overtuigd dat de vicarissen-generaal Pollin en Corselis door Boussen niet werden geraadpleegd en het initiatief van hun bisschop niet goedkeuren¹⁵.

13. ID., *o.c.*, p. 129-131.

14. ID., *o.c.*, p. 133-134.

15. M. VAN EENOO, *o.c.*, dl. I, p. 84-85, verwijzend naar A. SIMON, *Le cardinal Sterckx et son temps, 1792-1867*, dl. I, 1950, p. 282.

De houding van Boussen in deze zaak is opvallend, temeer dat het incident zich voordoet bij de aanvang van zijn ambtsuitoefening¹⁶.

Omwille van het gepolariseerd klimaat tussen ultramontanen en liberaal-katholieken wordt de benoeming van de opvolger van Van de Velde als bisschop van Gent een uiterst delicate aangelegenheid. Aartsbisschop Sterckx en internuntius Fornari raadplegen de andere bisschoppen over mogelijke kandidaten ; zij komen zelf naar Brugge om de opinie van Boussen te vernemen. Deze onderstreept dat de kandidaat aanvaardbaar moet zijn voor beide kampen en stelt deken J. Seghers van Kortrijk voor. Dit voorstel stuit echter op algemeen verzet van de Gentse liberaal-katholieken en oogst weinig bijval bij de ultramontanen. Dekan J. Wallaert van Torhout wordt ook vernoemd, doch Boussen steunt dit voorstel niet. De zaak sleept nog een tijdje aan en tenslotte stelt Fornari Delebecque voor, een kandidatuur die onmiddellijk in goede aarde valt bij Leopold I en bij de regering. Door Fornari om zijn mening gevraagd, acht Sterckx het voorstel haalbaar en alles bijeen genomen wellicht nog het meest aangewezen. Maar hij wenst eerst nog Boussen's opinie te kennen. Boussen vindt Delebecque als persoon bekwaam, maar voegt eraan toe dat hij hem niet heeft durven vernoemen omdat hij het mikpunt is van de democratische pers (o.m. *Le Journal des Flandres*) en niet uit deze polarisatie dreigt te geraken. Sterckx erkent dit bezwaar maar stapt er uiteindelijk toch overheen en geeft zijn steun aan de betwiste kandidaat, die bisschop van Gent wordt in 1838¹⁷.

Een volgende gelegenheid voor de bisschop van Brugge om op het vlak van de kerkprovincie een zekere rol te spelen biedt zich opnieuw aan in verband met de Katholieke Universiteit te Leuven. Voor haar financiering is de universiteit volledig afhankelijk van de jaarlijkse omhaling in de parochiekerken en de bisschoppen zouden aan deze onzekere situatie willen verhelpen door voor de Leuvense *Alma Mater* de rechtspersoonlijkheid te verkrijgen, zodat zij een eigen vermogen zou kunnen opbouwen (vergadering van de bisschoppen van België in augustus 1840). Het wetsvoorstel hierom-

16. E. LAMBERTS, o.c., p. 143-146.

17. ID., o.c., p. 219-224 en R. VAN EENOO, *De initiatieven op persgebied van de Westvlaamse bisschoppen (1834 -1852)*, - BTNG., 1970, p. 66, voetnoot⁴.

18. E. LAMBERTS, o.c., p. 267-275.

trent stuit in 1841 onverwacht op hevig verzet van de liberalen. Leopold I en de regering pogen ieder conflict te vermijden om het politiek evenwicht in het land niet te verstoren en bewerken hiervoor de internuntius opdat deze in Rome tussenbeide zou komen. Staatssecretaris Lambrushini onderneemt inderdaad stappen bij de Belgische bisschoppen opdat zij hun actie zouden opschorten ; tijdens hun vergadering in augustus 1841 besluiten de bisschoppen echter niet van hun standpunt af te wijken. Internuntius Fornari legt dan contacten met de bisschoppen afzonderlijk, te beginnen met Delebecque, om de aartsbisschop te isoleren. Na enige aarzeling laat ook Boussen zich door de pauselijke diplomaat overtuigen. De Heilige Stoel berispt de kardinaal, die toegeeft ; Fornari wordt bevorderd tot nuntius, Delebecque wordt onderscheiden met de titel van Assisterend Bisschop bij de Pauselijke Troon en van Romeinse Graaf (1842) en ook Boussen ontvangt gelukwensen¹⁸. — Twee jaar later mag Boussen dezelfde Romeinse onderscheidingen als Delebecque ontvangen en tegelijk wordt aartspriester en vicaris-generaal Simons *Protonotarius apostolicus* ; of daar voor Boussen een bijzondere aangelegenheid aan de grond van ligt is ons niet duidelijk¹⁹.

Nog in verband met Leuven wordt Boussen door Delebecque betrokken bij zijn strijd tegen de «Leuvense filosofie». Is het Traditionalisme inderdaad zo goed als teruggedrongen door de encycliek *Singulari nos* van 1834, toch blijven sommige filosofen en theologen in deze richting denken, zij het dan meer genuanceerd. Het boegbeeld van deze denkrichting te Leuven is professor C. Ubaghs, wiens leer als «Semi-Traditionalisme» wordt bestempeld. De Jezuiëten en een aantal ultramontaanse theologen (waaronder Ryckewaert en Delebecque) vinden o.m. bij Fornari gehoor met hun aanklachten. Het *Journal historique et littéraire* is het persorgaan van de ultramontanen, de nieuwe *Revue catholique* dit van de «Leuvense school». Bisschop geworden in 1838 blijft Delebecque de vurigste tegenstander van de «Leuvense filosofie» en meer algemeen van de sfeer aan de *Alma Mater* die hij te open en te ongebonden vindt. Samen met Boussen tekent hij hieromtrent protest aan in 1840,

19. *Journal historique et littéraire*, nr. 118, 1 februari 1844, p. 513 ; zie ook een felicitatiebrief van bisschop Van Bommel aan Boussen, van 29 januari 1844, BAB., B/272.

echter zonder resultaat naar zijn aanvoelen. Daarom blijft hij zich systematisch tot Fornari wenden, die aanklachten doorspeelt naar Rome. Ook de Jezuïeten zijn, vanuit hun studiehuis in de universiteitsstad, harde tegenstanders van de Leuvense school²⁰.

In de laatste jaren van zijn episcopaat wordt het steeds duidelijker dat Bousсен, in het kielzog van Delebecque maar ook samen met de Doornikse bisschop C.-J. Labis (1835-1872), geen vrede neemt met het beleid van zijn aartsbisschop. De Jezuïeten ageren trouwens zonder meer tegen de kardinaal en koesteren plannen om ter gelegenheid van nieuwe bisschopsbenoemingen de aartsbisschop te neutraliseren.

Begin 1847 zijn zij reeds volop aan het intrigeren om J.-B. Malou en Th. de Montpellier, twee van hun meest toegewijde vrienden onder de diocesane clerus, als coadjutor in het episcopaat te loodsen, respectievelijk te Brugge en te Doornik. Fornari, sedert 1842 nuntius te Parijs, is hen hierbij zeer behulpzaam.

De 73-jarige bisschop van Brugge is ondertussen zwaar ziek geworden en laat zich bewegen om in Rome om een coadjutor te verzoeken (5 oktober 1847). Leopold I en Fornari verlenen hun steun aan Bousсен's verzoek en het wordt nu een strijd tussen de Jezuïeten en de kardinaal, die deze benoeming poogt tegen te houden in samenwerking met de nieuwe nuntius te Brussel, di San Marzano, die geen Jezuïetenvriend is. Delebecque, maar ook Bousсен, proberen Sterckx te overreden, echter zonder resultaat. Met goedvinden van Bousсен richt Delebecque zich ook rechtstreeks tot Pius IX om Malou aan te bevelen. De paus beslist echter de zaak uit te stellen, op grond van de verdeelde opinies. Nu komt Leopold I tussen bij de paus, tegen de wil in van zijn regering die de kandidatuur van Malou niet voorstaat. Ook Fornari blijft aandringen... Wanneer Bousсен op 1 oktober 1848 overlijdt blijkt de strijd echter toch reeds beslecht. De Jezuïeten halen hun slag thuis : de hogere clerus van het bisdom Brugge spreekt zich duidelijk uit voor Malou als kandidaat om Bousсен op te volgen²¹.

20. E. LAMBERTS, *o.c.*, p. 300-303.

21. ID., *o.c.*, p. 366-368.

De vergadering van de dekens in het bisdom Brugge

De Belgische onafhankelijkheid luidt voor de kerkprovincie, na de Franse en de Hollandse tijd, een periode in van stabiliteit en van grote bewegingsvrijheid. De geschokte beleidsstructuren worden hersteld, aan gewijzigde situaties aangepast of naar nieuwe opvattingen hervormd.

Eén van de eerste maatregelen waartoe de bisschoppen van België na 1830 besluiten is de herwaardering van de dekenale functie, die eigenlijk voor de Franse regering liefst was verdwenen, alsook het weer oprichten van de jaarlijkse vergadering van de dekens bij de bisschop, een structuur die bij het begin van de XVIIde eeuw in het leven was geroepen en vrij snel de plaats had ingenomen van de posttridentijnse diocesane synode, in de loop van de XVIIIde eeuw weinig functioneerde en in de Franse en Hollandse tijd was weggevallen²². Mede onder de bezielende leiding van aartsbisschop Sterckx hechten de bisschoppen hun goedkeuring aan deze beleidsopties tijdens hun vergadering te Doornik in mei 1835. Nog hetzelfde jaar, nl. op 28 september, roept de aartsbisschop de dekens van zijn bisdom samen voor een eerste vergadering. Bisschop Van de Velde volgt met een eerste vergadering van de dekens van het bisdom Gent op 18 mei 1836 en in zijn openingsrede sluit hij zich sterk, ja zelfs soms woordelijk aan bij de rede van Sterckx in Mechelen.

Ook de nieuwe bisschop van Brugge maakt er onmiddellijk werk van. Begin augustus 1836 ontvangen de dekens van het Westvlaamse bisdom een uitnodiging voor een eerste bijeenkomst op 18 oktober, waarop de jaarlijkse vergadering van de dekens zal worden opgericht. Ook in Bousse's openingsrede vindt men de gedachtengang van Sterckx terug. Vooreerst drukt de Brugse bisschop zijn verwachtingen uit t.o.v. de nieuwe structuur. De vergaderingen zullen de eensgezindheid van de dekens en van de bisschop in het licht stellen. Verder zal de nauwere medewerking van de dekens zeer nuttig zijn voor de bisschop en voor zijn vicarissen-generaal, die niet op de hoogte kunnen zijn van alle situaties en problemen, vooral niet in

22. S. d'YDEWALLE, *De vergadering van de dekens in het bisdom Brugge tijdens het episcopaat van Fr.-R. Bousse (1834 - 1848)*, - *SL.*, 1972, dl. LX, p. 115-205 en de verwijzingen aldaar.

een zo uitgestrekt en dichtbevolkt bisdom ; de regelmatige dekenale visitaties vervullen hierbij een onmisbare functie. In een tweede deel geeft Boussen dan een historische schets van de vergadering van de dekens in de bisdommen Brugge en Ieper. En tenslotte stelt hij concrete afspraken voor i.v.m. de komende vergaderingen. Evenals in het bisdom Gent zal de vergadering voortaan plaats vinden op de dinsdag in het octaaf van O. H. Hemelvaart. De agenda wordt, desgevallend na verwerking van suggesties van de dekens, op het bisdom opgesteld en in de loop van de winter naar de dekens opgestuurd, die hun schriftelijke reacties ten laatste één maand voor de vergadering moeten overmaken aan het secretariaat van het bisdom. De bevoegdheid van de vergadering is raadgevend ; de beslissing behoort aan de bisschop. Het ligt in de bedoeling dat de dekens de pastoors van hun dekenij betrekken bij de voorbereiding van de vergadering maar de medewerking van de pastoors zal nooit groot worden. Na de vergadering vaardigt de bisschop decreten uit die hij aan de clerus bezorgt.

Tijdens het episcopaat van Boussen komen de dekens twaalf keer in een dergelijke vergadering bijeen, van 1836 tot 1847. In 1848, enkele maanden voor zijn dood, roept Boussen de vergadering niet meer bijeen omdat hij reeds ernstig ziek is.

Te Brugge nemen, onder het voorzitterschap van de bisschop, de leden van de bisschoppelijke raad en de dekens aan deze vergaderingen deel ; er worden geen andere priesters door de bisschop uitgenodigd, zoals bijv. te Mechelen tijdens de laatste jaren van Sterckx's episcopaat.

De raad bestaat tot 1841 uit vijf leden : de twee vicarissen-generaal (Corselis en Pollin, die vanaf 1841 wordt opgevolgd door J. Simons, tot dan deken van Tielt), de president (Delebecque, die in 1839 wordt opgevolgd door L.-B. Bruneel) en de professor van dogma en moraaltheologie (Van der Ghote, vanaf 1841 vervangen door J.-B. Ryckwaert) van het grootseminarie en de pastoor van de kathedraal (C. Van Beselaere) ; van 1841 af komen daar nog twee kanunniken bij (J.-J. De Keyser en B.-H. Van Merris).

Tot 1839 telt het bisdom Brugge negen dekens ; de onderdeken van Tielt en de voormalige deken van Poperinge worden ook uitgenodigd, beide van 1836 tot 1840. Vanaf 1839 zijn er elf dekens, als gevolg van de nieuwe dekenale indeling van het bisdom.

Het bisdom Brugge dat in 1834 wordt opgericht bestaat uit het

grootste deel van de voormalige bisdommen Brugge en Ieper, alsook uit stukken van de voormalige bisdommen Doornik (de streek rond Menen, Kortrijk en Avelgem) en Gent (de streek rond Tielt). Om de verschillende tradities van deze oude bisdommen één te maken worden van 1836 tot 1840 grondige maatregelen getroffen, op liturgisch en op kerkjuridisch vlak. En meteen worden aanpassingen doorgevoerd in functie van nieuwe pastorale noden en mogelijkheden.

De eerste twee vergaderingen van de dekens, in 1836 en 1837, worden hoofdzakelijk gewijd aan de redactie van een nieuw dioceesaan *rituale* (*Pastorale* getiteld) : een liturgisch-pastoraal handboek voor o.m. de bediening van de sacramenten met uitzondering van de Eucharistieviering (waarvoor het *missale* wordt gebruikt)^{23a}.

De drie volgende vergaderingen, in 1838, 1839 en 1840, worden vooral gewijd aan het uitgeven van nieuwe diocesane statuten, de eerste XIXde eeuwse statuten die binnen de Belgische kerkprovincie worden uitgevaardigd^{23b}. De statuten van Boussem zijn een harmonisering van de verschillende canonische tradities die in West-Vlaanderen leven, maar de *Instructio pastoralis* uit 1768 van de Ieperse bisschop F. de Wavrans drukt er veruit de zwaarste stempel op^{23c}.

Een afzonderlijk hoofdstuk van de statuten wordt gewijd aan een nieuwe dekenale indeling van het bisdom²⁴. Artificiële aspecten van de concordataire dekenale indeling worden weggewerkt, men houdt

23a. *Pastorale dioecesis Brugensis, ad normam Ritualis Romani, Jussu Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Francisci-Renati Boussem, ... editum.* Gent, 1838, 336 p. *Supplementum pastoralis dioecesis Brugensis ad usum decanorum...*, Gent, 1840, 117-II p.

23b. *Statuta dioecesis Brugensis jussu Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Francisci-Renati Boussem, XVIII ejusdem dioecesis episcopi, edita.* Brugge, 1838, 128 p. Gent volgt met nieuwe statuten in 1847, Luik in 1851, Mechelen eerst met een voorlopige maatregel in 1854 en met volwaardige statuten pas in 1872, Namen in 1867 en Doornik in 1882 ; ondertussen komen reeds nieuwe statuten uit in Brugge in 1854 en in Gent in 1877.

23c. *Instructio Pastoralis Rev. ac Ill. Domini Episcopi Iprensis [F. de Wavrans] ad universum clerum suum ...* Ieper, 1768. 207-XI p.

24. S. d'YDEWALLE, *De decanale indeling van het bisdom Brugge in 1839, -HEm.*, 1969, dl. CVI, p. 140-171 en de verwijzingen aldaar.

meer rekening met de communicatiemogelijkheden om het contact tussen deken en pastoors te bevorderen - en hierbij let men o.m. op de toestand van het wegennet - en men inspireert zich hierbij expliciet aan de situatie van voor het Concordaat.

Verrassend is dat een duidelijk onderscheid merkbaar blijft, ja zelfs nog duidelijker wordt, tussen gebieden die vroeger behoorden tot het oud bisdom Ieper, waar de dekenijen traditiegetrouw opnieuw kleiner worden, en gebieden die vroeger behoorden tot het oud bisdom Brugge, waar de grotere concordataire dekenijen grotendeels behouden blijven.

Merkwaardig is ook dat in deze nieuwe statuten de verplichtingen voor alle gelovigen om jaarlijks de paasbiecht in regel bij de eigen pastoor te spreken en de paascommunie in elk geval in de eigen parochie te ontvangen, in hun strengste vorm worden opgenomen, nl. uit de Ieperse XVIIIde eeuwse statuten²⁵. Hieraan verbonden zijn de plichten voor de pastoors om alle parochianen jaarlijks thuis te bezoeken en om bij deze bezoeken een *Liber status animarum* bij te houden waarin o.m. nauwkeurig wordt genoteerd wie wel en wie niet zijn paasverplichtingen nakomt. *Non-paschantes* moeten aan de bisschop worden bekend gemaakt, op het platteland met naam en voornaam, in de steden enkel per sociale klasse en met hun benaderd aantal (wat dus slechts een informatieve bedoeling heeft). Het bisdom Brugge bekleedt met deze strenge voorschriften een unieke plaats in de kerkprovincie ; deze situatie blijft praktisch ongewijzigd tot onder het episcopaat van Waffelaert (zie de statuten van 1927) die echter nu ook op het platteland enkel een schatting vraagt van het aantal *non-paschantes*, ingedeeld per sociale klasse.

Naast deze uitzonderlijke realisaties, die tot stand komen tijdens de vergaderingen van de dekens van 1836 tot 1840, worden allerlei pastorale aangelegenheden op de dagorde geplaatst : liturgie, onder-

25. W. ROMBAUTS. *Het paasverzuim in het bisdom Brugge (1840 - 1911)* (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen, nr. 62.). Leuven-Parijs, 1971. 210 p. ; ID., *De voorschriften omtrent jaarlijkse biecht, paascommunie en denunciatie in de Brugse statuten van Mgr. Boussen (1836 - 1840). Een voorbeeld van heraanknopen bij de traditie uit het Ancien Régime*, - SL., 1972, dl. LVIII, p. 185-224 ; ID. *Jaarlijkse biecht en paascommunie. De evolutie der normen en het toezicht van de clerus in België van 1835 tot 1927*, - BTNG, 1972, p. 85-118.

wijs, zeden, beleid van de parochies, volksmissies, pers, persoonlijk leven van de priesters. Gezien de belangrijke rol die de dekens, onder de leiding van de bisschop, spelen bij de nationale en de provinciale verkiezingen, moet ook de politiek vaak op de agenda hebben gestaan ; in de bewaarde bronnen vindt men van dit laatste slechts uiterst weinig sporen.

De globale indruk die de vergadering van de dekens nalaat is er een van vitaliteit, van actieve samenwerking en zelfs van creatief inspelen op de mogelijkheden van een pas opgericht bisdom. Op vijf jaar tijd hebben de dekens met hun bisschop en diens raadgevers de grondstructuren van hun nieuw bisdom herzien en aangepast : liturgie, spiritualiteit en navorming van de clerus, pastorale organisatie, dekenale indeling, administratie. En dit alles is hoofdzakelijk groepswork : voorstellen van de dekens worden steeds met aandacht bestudeerd en belangrijke beslissingen worden genomen op advies van één of van enkelen onder hen.

De zin voor samenwerking moet ons bij Boussen niet verwonderen. Hij had de ervaring van een collegiaal bestuur reeds opgedaan tijdens de vacatures van 1811-1814 en 1817-1829 en het blijkt ook goed samen te gaan met zijn weinig autoritaire persoonlijkheid. Na de eerste creatieve jaren, waarin met ingaat op de uitdaging om een nieuw bisdom in te richten, valt de vergadering van de dekens echter terug op het regelen van secundaire problemen. Dat bijkomstigheden op de dagorde worden geplaatst van een belangrijke vergadering op het hoogste niveau en daar grondig worden besproken zal bij de priesters de schroom voor het nemen van elk initiatief onderhouden en aanwakkeren. Dit is een negatieve zijde van de XIXde eeuwse centralisatie in het kerkelijk beleid.

De jaarlijkse bijeenkomst van de pastoors

In het aartsbisdom Mechelen en in het naburig bisdom Gent worden respectievelijk in 1836 en in 1837 de *capitula pastorum* uit de XVIIde en XVIIIde eeuw opnieuw in het leven geroepen : jaarlijkse bijeenkomsten van de pastoors van eenzelfde dekenij, waarin de deken het pastoraal beleid coördineert en de richtlijnen van de vergadering van de dekens en van de bisschop mededeelt en toelicht²⁶.

26. S. d'YDEWALLE, *De vergadering van de dekens...*, p. 179-188.

Na een lange discussie, waarin duidelijk wordt dat op dit punt onder hen geen volledige eensgezindheid heerst, beslissen de dekenen tijdens hun vergadering te Brugge in 1839 deze *capitula pastorum* niet opnieuw op te richten. Deken Rousseeuw (Veurne) rekent voortaan op de priesterretraites om de godsvrucht en de vorming van de clerus te bevorderen, wat illustreert hoe hij de relatie tussen de deken en zijn pastoors vooral van hoog naar laag bekijkt.

In feite is het verschil tussen Brugge en Gent trouwens niet groot : Delebecque laat reeds veel minder ruimte voor informatie van de pastoors naar het beleid toe ; voor hem dienen de *capitula* veeleer om richtlijnen aan de pastoors mee te delen. Zij houden dan ook vrij snel op met functioneren : het laatste bekende rapport dateert van 1857²⁷.

In het bisdom Brugge wordt de rol van deze bijeenkomsten enigszins overgenomen door de jaarlijkse uitdeling van de HH. Olieën door de deken aan alle pastoors van zijn dekenij, op de dinsdag na Beloken Pasen. Bij deze gelegenheid is er echter veel minder kans tot discussie en dit is ook niet de bedoeling : de deken krijgt de opdracht desgewenst enkele pastoors afzonderlijk aan te spreken. Vermoedelijk wil men te Brugge de discussie onder de clerus geen te grote kansen bieden, om o.m. de spanningen op politiek vlak tussen liberaal-katholieken en ultramontanen af te vlakken.

Over de werking van deze bijeenkomsten is uit de bewaarde bronnen slechts weinig te achterhalen. In hun rapporten voor de vergadering van de dekenen wijzen deze laatsten wel dikwijls op de minimale inbreng van hun pastoors. Dhr. L. Schepens komt echter tot het besluit dat op deze dag soms belangrijke beslissingen worden genomen i.v.m. de rol van de parochieclerus bij de verkiezingen. Hij verwijst hiervoor ook naar afspraken van de Belgische bisschoppen tijdens hun vergadering te Mechelen van 31 juli tot 6 augustus 1838, waar de verantwoordelijkheid van de deken in politieke aangelegenheden wordt gepreciseerd²⁸. In het bisdom Gent zijn de *capitula* eveneens de gelegenheid om de verkiezingen voor te bereiden²⁹.

27. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 102.

28. L. SCHEPENS, *De provincieraad van West-Vlaanderen, 1836 - 1921*, Tielt - Amsterdam, 1976, p. 106-107 en 112.

29. J. ART, *o.c.*, p. 103.

De priesters met parochiedienst - Oprichting van nieuwe parochies en aanstelling van onderpastoors

Tekenend voor het pastoraal beleid van een bisdom is de aard van de functies die aan de diocesane clerus worden opgedragen. Het episcopaat van Boussen is gekenmerkt door een dynamische uitbreiding van het parochiepastoraat³⁰.

In 1835 zijn in het bisdom Brugge 435 priesters werkzaam in de parochies ; daarbij zijn er nog 5 coadjutores die tijdelijk toegevoegd zijn aan een zieke pastoor, 11 geestelijke kosters die wel priester zijn maar geen verantwoordelijkheid dragen *in foro interno* en slechts belast worden met ondergeschikte taken en 5 *habituanten* die enkel met een parochiekerk verbonden zijn voor het celebreren van de H. Mis.

Veertien jaar later, in 1848, zijn deze getallen als volgt geëvolueerd : 504 priesters met parochiedienst en daarbij nog 9 *coadjutores*, 10 geestelijke kosters en 13 *habituanten*. Als men abstractie maakt van deze laatste drie categorieën, kan men vaststellen dat de actieve parochieclerus gemiddeld stijgt met iets minder dan vijf priesters per jaar.

Het aantal pastoors stijgt van 258 in 1835 tot 265 in 1848 ; bij deze pastoors worden hier de *curés* en de *desservants* gerekend (waaronder hoofdzakelijk een verschil bestaat inzake bezoldiging van staatswege) alsook de bedienaars van kapelanjien (die ter plaatse residenten en feitelijk de taak van pastoor uitoefenen). Een nieuwe parochie oprichten vereist echter een omslachtige procedure en is zeer duur, zodat men om de parochieclerus meer ingrijpend uit te breiden overgaat tot het aanstellen van onderpastoors.

Van 1835 tot 1848 ziet men het aantal onderpastoors stijgen van 177 tot 239 wat een vermeerdering betekent met 62.

Ter referentie moet men weten dat de bevolking van de provincie West-Vlaanderen stijgt van 608.226 inwoners in 1831 tot 643.004 in 1846, zij het gemiddeld met 2.318 inwoners per jaar.

30. S. d'YDEWALLE, *Structuren van het bisdom Brugge tijdens het episcopaat van Fr.-R. Boussen, 1834 - 1848*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1966, p. 5-10.

De priesters in het onderwijs

De eerste jaren na 1830 zijn een beslissende fase in het ontstaan van het hedendaags katholiek onderwijs dat in West-Vlaanderen bijna volledig gedragen wordt door de diocesane clerus³¹.

Voor iets nieuws is er wel ruimte : met de afschaffing van de Jezüëtenorde in 1773 en met de Franse Revolutie verdwijnen in West-Vlaanderen 17 colleges, die allen onder de leiding stonden van regulieren : de Jezüëten hadden colleges te Brugge, Ieper en Kortrijk, de Augustijnen te Brugge en Roeselare, de Oratorianen te Oostende alsook te Veurne, waar Boussen school liep tot aan de revolutie, de Franciscanen te Diksmuide, Tielt en Poperinge, de Karmelieten te Oostende en te Nieuwpoort... Alleen te Menen was er een college van diocesane priesters. In 1773 verdwijnen de drie Jezüëtencolleges. Dat van Brugge wordt in 1777 vervangen door een Theresiaans college dat echter reeds in 1780 wordt gesloten, waarna het college der Augustijnen als enige te Brugge overblijft ; te Ieper en te Kortrijk wordt in 1773 onmiddellijk een stedelijk college geopend, met seculiere priesters als leraars³². In de Franse tijd blijft enkel het kleinseminarie te Roeselare bestuurd door geestelijken ; in de Hollandse tijd heropenen de Franciscanen het college van Tielt in 1814. Beide onderwijsinstellingen schorten hun activiteiten op rond 1825, omwille van moeilijkheden met de regering van Willem I. Gedurende dezelfde periodes bestaat het lerarencorps op de stedelijke colleges te Brugge, Ieper, Poperinge, Menen, Kortrijk en Veurne zoals voorheen overwegend, zonet uitsluitend, uit diocesane priesters³³.

Na de omwentelingsmaanden van 1830 wordt het middelbaar onderwijs zeer snel heringericht en wel in dezelfde lijn : door het stadsbe-

31. Voor enkele cijfergegevens, zie : ID., *o.c.*, p. 10-16 ; doch voor het overige verwijzen wij graag naar recentere studies die vermeld worden in volgende voetnoten.

32. F. CHANTERIE, *De Koninklijke Colleges voor humaniora-onderwijs voor jongens in de Oostenrijkse Nederlanden, 1773-1794*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1971, p. 6-28.

33. M. HANSON, *Taaltoestanden en moedertaalonderricht in het humaniora-onderwijs van het bisdom Brugge tijdens het episkopaat van Boussen en Malou. 1830-1864*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1973, p. 1-46.

stuur «gepatroneerde» (d.i. hoofdzakelijk : gesubsidieerde) colleges worden door de diocesane clerus in handen genomen in 1830 te Veurne, in 1832 te Poperinge en te Menen, in 1833 te Kortrijk en te Ieper. Enkel te Brugge en te Ieper sticht het bisdom respectievelijk in 1834 en in 1840 een eigen bisschoppelijk college naast het bestaande stedelijk college. Daarbij hebben we nog het diocesaan kleinseminarie te Roeselare, dat meteen in 1830 zijn werking herneemt³⁴.

Het gepatroneerde college van Tielt bekleedt een tijd lang een eigen plaats : tot in 1839 blijft de directeur een Franciscaan, alhoewel alle andere leerkrachten seculieren zijn ; van 1839 tot 1844 komen geen Franciscanen meer voor op de lijsten der leerkrachten ; in 1844 zijn de directeur, maar nu ook de meerderheid der leerkrachten Franciscanen³⁵ ; tenslotte verdwijnen de regulieren in 1849 definitief van de lijsten in het Jaarboek van het Bisdom.

Er zijn geen andere colleges van regulieren in het bisdom Brugge. Wel zijn er een reeks gegevens over intense pogingen van de bisschop in 1841-1842 om het college van Ieper te laten overnemen door de Jezüïeten, die echter op dit verzoek niet ingaan. Vooral het financieel statuut van het college is het voorwerp van onderhandelingen, alhoewel het tekort aan leerkrachten ook meespeelt³⁶.

Na deze eerste groep nieuwe colleges wordt in 1839 te Roeselare een normaalschool opgericht³⁷, die in 1847 wordt overgeplaatst naar Torhout. Tenslotte wordt in 1842 een laatste gepatroneerd college geopend te Oostende³⁸.

34. L. GEVERS, *Kerk, onderwijs en Vlaamse beweging. Documenten uit kerkelijke archieven over taalregime en vlaamsgezindheid in het katholiek middelbaar onderwijs. 1830-1900 (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen, nr. 89)*, Leuven - Parijs, 1980, p. 40-42.

35. *Journal historique et littéraire*, dl. X (1843-1844), p. 361 en *Acta Episcopatus...* Boussen, BAB. reeks B, dl. VII, p. 163-164.

36. C. DE SCHREVEL, A. HODUM en P. ALLOSSERY, *Le diocèse de Bruges*, p. 44.

37. *Journal historique et littéraire*, dl. V, (1838-1839), p. 93 en 199.

38. *Almanach voor het bisdom Brugge*, Brugge, 1835-1840 en *Almanach voor de bisdommen Brugge en Gent*, Brugge, 1841-vv. Zie ook : L. BILLOUW, *De sekuliere roepingen in het bisdom Brugge (1835-1914). Sociologische analyse van het arrondissement Roeselare (1833-1863)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1964, p. 92-93.

De samenwerking op het gebied van het middelbaar onderwijs tussen burgerlijke en kerkelijke overheid blijft bestaan gedurende praktisch heel het episcopaat van Boussem, nl. tot in 1847 het liberale kabinet Rogier aantreedt en in 1850 de wet op het middelbaar onderwijs van kracht wordt die o.m. aan de provincies en de gemeenten verbiedt hun onderwijsverantwoordelijkheid aan derden af te staan³⁹.

Wij staan hier voor een indrukwekkende inspanning van de seculiere clerus mogelijk gemaakt door een stijging van het aantal roepingen, die echter reeds nodig was om het tekort van de vorige magere jaren aan te vullen. Het aantal seculieren die werkzaam zijn op de colleges stijgt van 57 in 1835 tot in 96 in 1848, zij het dus gemiddeld met drie per jaar. Onder hen zijn een aantal seminaristen geteld, die nog voor hun priesterwijding met een leeropdracht worden belast omwille van de plotse nood aan leerkrachten ; doorgaans verdwijnen zij dan één jaar van de leerkrachtenlijsten (wat laat vermoeden dat zij nog één jaar doormaken op het grootseminarie voor hun priesterwijding) om dan meestal in hetzelfde lerarencorps terug benoemd te worden. Onder de priesters die op de colleges benoemd worden zijn er van meetaf aan een deel die er een lange periode blijven en zich dus in het onderwijs specialiseren. Een ander deel bestaat uit jongeren die er meestal slechts enkele jaren werkzaam zijn ; onder deze laatsten telt men de meeste *surveillanten*.

Hoe verhoudt zich het bisdom Brugge ten aanzien van andere bisdommen op gebied van het middelbaar onderwijs ? Dr. L. Gevers publiceert verhelderende schema's, waaruit twee gegevens opvallen. Vooreerst komt het stelsel van de gepatroneerde colleges vooral voor in de provincies Antwerpen en West-Vlaanderen : op een totaal van 19 voor de Vlaamse provincies en de arrondissementen Brussel en Leuven liggen er 5 in Antwerpen en 7 in West-Vlaanderen. Vervolgens merkt men op dat de regulieren hun colleges vestigen in Oost-Vlaanderen 6, de arrondissementen Brussel en Leuven 4 en de provincie Antwerpen 2 ; in West-Vlaanderen en Limburg nemen zij geen enkel initiatief. Aldus tellen de twee naburige en op veel andere

39. L. GEVERS, *Kerk, onderwijs en Vlaamse beweging...*, p. 109-110.

punten zo verwante bisdommen Gent en Brugge respectievelijk 1 en 2 gemeentelijke colleges, 2 en 7 gepatroneerde colleges, 1 en 3 bisschoppelijke colleges, 6 en 0 colleges van reguliere geestelijken⁴⁰.

Benevens het lager onderwijs, waarvoor in 1838 gestart wordt met een normaalschool, behartigt Bousson dus bijzonder het middelbaar onderwijs. Met uitzondering van twee colleges is heel het middelbaar onderwijs van zijn bisdom onder het gezag van de seculiere clerus. De kans om hiermee de toekomstige leiders van de samenleving alsook priesterkandidaten te vormen is hem deze zware inspanning meer dan waard.

Deze zorg krijgt ook gestalte in een jaarlijkse vergadering der principaals (directeurs van de colleges) die de Brugse bisschop voor het eerst in 1841 bijeenroept, parallel met de jaarlijkse vergadering van de dekens. In dit kader krijgt stilaan een uniform studieprogramma voor alle colleges vaste vorm; het zal onder bisschop Malou volledig doorgevoerd worden⁴¹.

In verband met de onderwijspolitiek van Bousson moet nog gewezen worden op een tamelijk unieke verwevenheid in West-Vlaanderen tussen katholicisme, vlaamsgezindheid en taalonderwijs. Bousson zelf was geen vlaamsgezinde, merkt Dr. L. Gevers op. Maar binnen het episcopaat dat in het algemeen een positieve houding aanneemt tegenover het moedertaalonderricht hanteert Bousson als geen ander de volkstaal als pastoraal instrument, nl. als uitdrukking en gestalte van het voorouderlijk geloof.

In de Westvlaamse colleges krijgt het vlaams, na een periode van algemene verfransing vanaf 1830, tegen ca. 1840 het statuut van verplicht vak in alle klassen van de humaniora. Bousson is verder gekant tegen de nieuwe spelling die vanaf 1839 wordt gepropageerd, omdat die meer aansluit bij de noordnederlandse schrijfwijze, aldus de grenzen zou openen voor de protestantse pers uit Nederland en afbreuk doet aan de katholieke vlaamse traditie. Wat ook meespeelt is dat de nieuwe spelling o.m. door progressisten werd voorgestaan en dat Bousson bijzonder beducht is voor de politieke verdeeldheid

40. ID., *o.c.*, p. 42, 111, 120 en 399-407.

41. M. HANSON, *Taaltoestanden...*, p. 59-65.

onder de clerus ; o.m. de priesters L. De Foere en D. de Haerne, beide politieke figuren, staan in deze kwestie regelrecht tegenover elkaar opgesteld⁴².

De bisschoppelijke en dekenale visitaties

In het algemeen pastoraal beleid van het bisdom kan de regelmatige visitatie van de parochies door de bisschop en door de dekenen een grote rol spelen⁴³.

In 1838 kan Boussen de woorden van zijn voorganger uit de XVIIde eeuw, bisschop Bassery, in de inleiding van de statuten van het bisdom letterlijk tot de zijne maken : *Et vero per sedulam omnium dioecesis nostrae parochiarum visitationem, modo feliciter absolutam, perspicue nobis innotuit, quid vero esset stabiliendum*⁴⁴. Bij het doornemen van het *Journal historique et littéraire* valt het op hoe sterk men de visitatiereizen van bisschop Boussen in het licht stelt⁴⁵. Dit is inderdaad een opmerkelijke prestatie. De Gentse bisschop Van de Velde kan aan deze verplichting door het concilie van Trente aan de bisschoppen opgelegd niet voldoen omwille van de uitgestrektheid van zijn bisdom dat uit twee provincies bestaat⁴⁶.

In de *Relatio status* van 25 november 1838 leest men dat Boussen elk jaar twee dekenijen en om de drie jaar drie dekenijen visiteert, wat hem toelaat gans het bisdom te bezoeken in vier jaar tijd⁴⁷. Na 1839 neemt hij in sommige jaren nog een dekenij bij, omdat er twee nieuwe zijn bijgekomen⁴⁸.

42. L. GEVERS, *Blauwvoeters en taalflaminganten. De katholieke vlaamse studentenbeweging. 1830-1894*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Leuven, 1984, p. 441-442 en M. HANSON, *o.c.*, p. 99-118.

43. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 19-21.

44. Inleiding op de statuten van Bassery (1693), uitg. *Decreta primae synodi dioecesis Brugensis, necnon antiqua statuta ejusdem dioecesis cum novis statutis distincto caractere exaratis denua edita. Iis adduntur instructiones pro confessariis...*, Brugge, 1765, p. 3-4. Zie ook : *Statuta ... Boussen*. p. 3.

45. *Journal historique et littéraire*, dl. IV, (1837-1838), p. 150, 200-201 ; dl.V, (1838-1839), p. 197.

46. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 115.

47. *Acta... Boussen*, dl. III, p. 210.

48. *Relatio status... 1841*. Zie de minuut, BAB., B/272.

Deze visitatiereis van de bisschop is mede bedoeld als vormingsreis. Het concreet verloop ervan wordt door de deken in samenspraak met de betrokken pastoors uitgestippeld op de jaarlijkse vergadering ter gelegenheid van de uitdeling van de HH. Olieën, de dinsdag na Beloken Pasen⁴⁹. De reis vindt plaats in de maanden april, mei, juni en juli⁵⁰.

De visitaties door de dekens moet men in hetzelfde verband situeren. De nieuwe statuten schrijven twee visitaties voor in drie jaar : een gesolemniseerde, waarvoor een ritueel voorzien wordt in het nieuw *Pastorale*, en een tweede van meer private aard, die niet vooraf aan de betrokken pastoor wordt gemeld. Daarbij mag de deken om het even wanneer een buitengewone visitatie houden, naar gelang hij dit nuttig acht⁵¹. In een brief ter voorbereiding van de vergadering van de dekens te Brugge in 1839 onderstreept pastoor J. De Bruyne (Izegem) het belang van deze onverwachte controle-bezoeken van de deken : hij maakte in 18 jaar tijd slechts tweemaal een decanale visitatie mee, *et praevis indictis die et hora. Quis pastor ecclesiam suam non praeparet?*⁵².

In het bisdom Gent geldt nagenoeg hetzelfde systeem en Dr. J. Art relateert zijn pastoraal nut. De meeste visitaties blijven beperkt tot een inspectie van het tijdelijke en van het personeel van de cultus⁵³. O.m. uit de juist vermelde brief van pastoor De Bruyne kan men opmaken dat ook de kerk en de liturgische benodigdheden worden geïnspecteerd. Alles bijeen genomen blijft de pastorale inspectie van de deken vrij formeel. Voor de periode van 1800-1830 komt Dr. C. Langlois tot gelijkaardige besluiten voor wat het Franse bisdom Vannes betreft⁵⁴. Gedetailleerd onderzoek zou aan het licht kunnen brengen hoe het er in het bisdom Brugge aan toe ging onder

49. *Acta... Boussen*, dl. VI, p. 39.

50. In de *Acta* vindt men meerdere *itineraria* die door de dekens werden voorgesteld en daarna door de bisschop vastgelegd en naar de dekens teruggestuurd.

51. *Statuta... Boussen*, le dl., tit. II, art. IV.

52. S. d'YDEWALLE, *De decanale indeling...*, p. 152 en de verwijzing aldaar.

53. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 115-117.

54. C. LANGLOIS, *Le diocèse de Vannes au XIXe siècle. 1800-1830*, Parijs, 1974, p. 167-168.

Boussen's episcopaat. Voor de dekenij Brugge bevestigt Dhr. M. Van Eenoo deze eerder formele indruk maar hij laat toch niet na de informatieve waarde van de rapporten van de dekens te onderstrepen⁵⁵.

De navorming van de clerus

Van zodra hij tot bisschop van Brugge is aangesteld laat Boussen in de Duinenabdij grondige verbouwingen uitvoeren om er een volwaardig grootseminarie te kunnen vestigen ; de bouw van de voorvleugel aan de kant van de Potterierei (waarvan de gevel verbouwd wordt in 1948-1950) dateert uit deze tijd, alsook de inrichting van de kamers van de seminaristen in de grote slaapzalen van de Cistersiëners.

Om het overgrote deel van zijn clerus te bereiken is Boussen echter aangewezen op navorming en retraites.

Voor de navorming van de clerus worden vooreerst het *examen* en het *concursum* ingericht, het eerste in functie van het vernieuwen van de biechtjurisdictie en het tweede ter schifting van kandidaatpastoors⁵⁶. Op de *concursum* worden alle priesters uitgenodigd die tien jaar dienst hebben⁵⁷. Beide proeven hebben tot doel de studie te bevorderen : op het *concursum* komen om beurten belangrijke onderwerpen uit de toenmalige seminarieopleiding ter sprake, het *examen* is meer toegespitst op de biechtcasuïstiek⁵⁸. Zij worden beide ieder jaar ingericht, op het grootseminarie te Brugge en op het bisschoppelijk college te Ieper, en zowel opgesteld als afgenomen door de

55. M. VAN EENOO, *De parochiepriesters...*, p. 27-34.

56. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 17-18.

57. *Relatio status... 1838, Acta... Boussen*, dl. III, p. 211 ; *Relatio status... 1841* : zie de minuut, BAB., B/272.

58. In de *Acta* vindt men enkele lijsten van fouten die bij deze wedstrijden werden bedreven die zouden toelaten de gestelde vragen gedeeltelijk te reconstrueren : voor 1841 *Acta... Boussen*, dl. V, p. 43-vv. en 258-vv.), voor 1842 (*Acta... Boussen*, dl. VII, p. 37-vv), voor 1845 (*Acta... Boussen*, dl. IX, p. 90-vv.).

prosynodale examinatoren⁵⁹. Aankondiging en resultaten verschijnen in de jaargangen van de herderlijk brieven. Wie na deelname aan het *concursum* in de eerste categorie wordt gerangschikt is verder vrij van deelname aan deze proef en mag rekenen op een pastoorsbenoeming.

Ook in het aartsbisdom is men in deze eerste jaren na 1830 herbegonnen met deze proeven; Sterckx heeft aanvankelijk echter moeite om ze te urgeren wegens het tekort aan priesters⁶⁰. Voor Gent vindt men reeds melding van de herinrichting van *concursum* en *examen* in de *Relatio status* van Van de Velde in 1832⁶¹.

Bij de navorming zullen, vanaf het episcopaat van Boussen tot op deze dag, ook de maandelijkse priesterconferenties een belangrijke rol spelen⁶². Voor de Franse Revolutie bestonden reeds bijeenkomsten van priesters, maar ze waren volledig vrij, daarom ook niet algemeen verspreid en evenmin vanuit het bisdom georganiseerd in functie van de navorming⁶³. In de woelige jaren van de Franse en de Hollandse tijd waren ze trouwens veelal in onbruik geraakt. Onder

59. Synodale examinatoren zijn priesters die op een diocesane synode aangesteld worden om *examen* en *concursum* af te nemen, alsook om deel te nemen aan processen bij het afzetten van pastoors.

Prosynodale examinatoren worden door de bisschop aangesteld om synodale examinatoren te vervangen die door overlijden of door andere redenen zijn weggefallen. In de XIXde eeuw zijn meestal dezelfde vooraanstaande priesters lid van een «bisschoppelijke raad». Zie P. DE BRABANDER, *Juris canonici et juris canonico-civilis compendium*, dl. I, Brugge, 1881 (3de uitg.) p. 293, nr. 418.

60. A. SIMON, *Le cardinal Sterckx...*, dl II, p. 228, voetnoot 3.

61. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 98. C. MARCILHACY onderzocht deze wedstrijden voor het bisdom Orléans: *Le diocèse d'Orléans sous l'épiscopat de Mgr. Dupanloup. 1949-1878*, Parijs, 1962, p. 134-55. In het bisdom Arras worden ze heringericht vanaf de eerste jaren van de XIXde eeuw: Y.-M. HILAIRE, *Une chrétienté au XIXe siècle? La vie religieuse des populations du diocèse d'Arras (1840-1914)*, Parijs, 1977, dl. I, p. 183-184.

62. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 18-19.

63. P. DECLERCK publiceerde in *HEM.*, dl. CX, 1973, nr. 1-2, p. 44-58 de statuten en verslagen van een maandelijkse priesterconferentie uit de jaren 1730-1732; zij verenigde, op hun eigen initiatief, enkele pastoors uit de dekenij Sint-Winnoksbergen in het toenmalige bisdom Ieper. In haar statuten worden canonische bepalingen geciteerd uit de bisdommen Namen, Mechelen, Kamerijk en Ieper; P. Declerck verwijst verder nog naar bisschoppelijke richtlijnen van 1681, 1685 en 1695 uit het naburige bisdom Sint-Omaars.

Boussem wordt de basis gelegd voor de nog steeds geldende veralgemeende praktijk van de priesterconferenties.

Deze nieuwe groepen met vaste deelnemers tellen gemiddeld een zestal priesters die niet te ver van elkaar af wonen⁶⁴. Pastoors en onderpastoors hebben elk afzonderlijke conferenties en de reden hiervoor is expliciet dat op de dag van bijeenkomst niet alle priesters uit de parochie afwezig zouden zijn⁶⁵. Voor men een conferentie opricht moet men een zelf opgesteld reglement ter goedkeuring naar het bisdom opsturen, dat evenzeer handelt over de te bestuderen onderwerpen als over de concrete wijze van samenkomen.

In de nieuwe diocesane statuten van 1838-1840 wordt een volledige titel aan de conferenties gewijd en voortaan is dit de basis voor alle reglementen⁶⁶. Men leest er dat pastoors verplicht zijn aan een conferentie deel te nemen (art. I). De samenstelling van de conferentie is vrij (art. II) ; zo vormen bijv. de pastoors van de stadsparochies van Ieper een conferentie samen met de pastoors van Sint-Jan en van Langemark⁶⁷. Op elke vergadering moet aandacht besteed worden aan bijbel, dogma, moraal en liturgie (art. III), d.i. aan alle theologische vakken die op het grootseminarie worden gedoceerd. Ook onderpastoors en alle andere priesters worden aangemoedigd eigen conferenties op te richten (art. VI), al is dit voor hen niet verplicht.

Deze ruimte voor keuze en initiatief is interessant en is wel een erfenis van de informele priesterbijeenkomsten uit het *Ancien Régime*.

In het aartsbisdom geeft Sterckx in 1836 het sein tot het herstellen van de conferenties, maar hij organiseert ze strenger, bepaalt er zelf de samenstelling van en vat ze op als een maandelijks recollectie⁶⁸.

64. De priesterconferentie van Beselare telt 6 onderpastoors (*Acta... Boussem*, dl. V, p. 35), deze van Houtem 6 pastoors (*Acta... Boussem*, dl. V, p. 63), deze van Lendeledede 7 pastoors (*Acta... Boussem*, dl. V, p. 115), deze van Elverdinge 5 pastoors (*Acta... Boussem*, dl. V, p. 219).

65. Cfr. o.m. Brief van Boussem aan de pastoor van Moeskroen, 9 oktober 1840 (*Acta... Boussem*, dl. IV, p. 234). De bisschop moedigt de pastoor aan en suggereert dat hij voor een conferentie wel zes pastoors zal kunnen warm krijgen.

66. *Statuta... Boussem*, 2e deel, tit. IX.

67. *Acta... Boussem*, dl. V, p. 31-33.

68. A. SIMON, *Le cardinal Sterckx...*, dl. II, p. 36 en 42.

Te Gent richt Van de Velde ze weer op in 1838 en in 1847 breidt Delebecque de richtlijnen nog uit ; zij zijn te vergelijken met die van de Brugse bisschop⁶⁹.

De retraites voor de priesters

Wat de jaarlijkse retraite voor de priesters betreft, verschillen de nieuwe diocesane statuten die Boussen uitvaardigt niet wezenlijk van de canonische richtlijnen uit het einde van de XVIIIde eeuw⁷⁰.

De praktijk kent in zijn tijd echter een merkwaardige heropleving en men kan stellen dat ook de huidige veralgemeende jaarlijkse retraite voor alle priesters van het bisdom dateert van het episcopaat van bisschop Boussen.

In de *Relatio status* van 1838 staat kort vermeld dat Boussen de jaarlijkse retraites voor de priesters hersteld heeft (*restauravit*)⁷¹, maar deken Fr.-X. Rousseuw (Veurne) noteert in zijn rapport voor de vergadering van de dekens in 1839 dat ten tijde van bisschop de Wavrans (1762-1784) de retraites niet zo druk werden bezocht⁷². Deze priesterretraites hadden reeds onmiddellijk na het concordaat o.m. te Gent een aanvang gekend, zij het soms in een verplichte heimelijkheid omwille van het verbod van de Franse bewindslieden. Van dit nieuw begin af speelden de Jezuiëten er een leidende rol.

Voor Boussen en zijn tijdgenoten moeten deze retraites de hervormende functie vervullen van de vroegere posttridentijnse diocesane synodes⁷³. De klemtoon ligt meer op het morele dan op het religieuze⁷⁴ ; de Jezuiëten, aan wie de leiding van alle retraites wordt

69. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 96-97.

70. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 22-47.

71. *Acta... Boussen*, dl. III, p. 211.

72. BAB., B/173 bis.

73. Zie bv. : *Des doyens ruraux en Belgique*, - *Journal historique et littéraire*, dl. II, (1835-1836), p. 559.

74. Zie voor een vergelijkbare situatie in Franse bisdommen o.m. : C. MARCIL-HACY, *Le diocèse d'Orléans...*, p. 158-159 en C. LANGLOIS, *Le diocèse de Vannes...*, p. 167.

toevertrouwd⁷⁵, drukken er hun voor toen specifiek conservatieve en ultramontaanse stempel op ; de overheid verwacht dat de retraitses de eenheid onder de clerus herstellen en de democratische tendenzen neutraliseren⁷⁶ ; bij de afsluiting van de retraitses worden de priesters uitgenodigd hun *vota clericalia* te hernieuwen, dikwijls in de handen van de bisschop zelf⁷⁷.

Jaarlijks worden in de maanden augustus en september aanvankelijk twee en vanaf 1835 drie retraitses ingericht : in het grootseminarie te Brugge, in het kleinseminarie te Roeselare en in een bisschoppelijk college te Veurne of te Poperinge. Op aandringende en in 1843 zelfs op gebiedende toon nodigt de bisschop alle priesters ieder jaar opnieuw uit aan een retraite deel te nemen, wat er op wijst dat hij een gedeeltelijk nieuwe gewoonte ingang wil doen vinden⁷⁸. Er worden trouwens nauwkeurige lijsten van de aanwezigen bijgehouden. De retraitses vangen aan op zondagavond en worden besloten op vrijdagmiddag. Zij staan telkens onder het voorzitterschap van de oudste aanwezige deken of van de directeur van het instituut waar ze doorgaan en een aantal priesters ontvangen voor de gelegenheid een bijzondere biechtjurisdicte. Vanaf 1841 worden alle leraren uitgenodigd deel te nemen aan de Brugse retraite, waar voor hen afzonderlijke onderrichtingen worden gegeven.

Heel wat aanwezigheidslijsten zijn bewaard en uit een vergelijkende studie kan men besluiten tot een maximale deelname van 57 % van de parochie- en collegeclerus, waarvan meer dan 37 % in de

75. *Relatio status... 1838* (Acta... Boussem, dl. III, p. 211) ; *Relatio status... 1841* (BAB., B/272).

Ook in andere Belgische bisdommen spelen de Jezuïeten een overwegende rol in het leiden van de priesterretraitses : cfr. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 100.

76. In 1839 organiseert Delebecque een priesterretraite te Gent als een disciplinaire maatregel tegen de democratische strekking bij de clerus van zijn bisdom. Zie : H. HAAG, *Les origines du catholicisme libéral en Belgique, 1789-1839*, Leuven, 1950, p. 246-150. Kardinaal de la Tour d'Auvergne (bisschop van Arras van 1802 tot 1851) herstelt de priesterretraitses in zijn bisdom in 1836. Hij vertrouwt ze toe aan een der belangrijkste tegenstanders van Lamennais, de pater van Saint-Sulpice Boyer. Zie Y.-M. HILAIRE, *Une chrétienté...*, p. 155.

77. Dit gebeurt ook in andere bisdommen. Zie : *Litterae annuae provinciae Belgicae societatis Jesu*, 1841, p. 25.

78. *Collectio epistolarum pastoralium...* Boussem, Brugge, 5 dln., 1843-1848, *passim*.

opeenvolgende jaren 1838 en 1839 aanwezig waren. De veralgemeende deelname is dus nieuw — dit is ook merkbaar aan het overwicht van de jongere priesters — maar neemt reeds sterke vormen aan.

Opvallend is tenslotte de regelmatige aanwezigheid van de bisschop zelf op de retraite te Brugge, een gewoonte die ook eigen is aan de aartsbisschop en aan andere Belgische bisschoppen⁷⁹.

Wanneer men de herkomst van de retraitanten uitzet op een kaart van het bisdom kan men vaststellen dat de afstand geen rol speelt in het al dan niet deelnemen aan deze jaarlijkse bezinningsdagen. Sterk opvallend is echter wel dat de retraites te Brugge en te Roeselare priesters aantrekken uit heel het bisdom, maar deze te Veurne of te Poperinge, steden die tot het gebied behoren van het oud bisdom Ieper, praktisch uitsluitend priesters die werkzaam of afkomstig zijn uit parochies van dit oud bisdom, een merkwaardig teken van het voortleven van een Ieperse traditie bij de clerus. Hetzelfde verschijnsel werd reeds aangestipt in de nieuwe dekenale indeling van het bisdom⁸⁰.

Ook i.v.m. de priesterretraites staat Boussen niet alleen binnen het Belgisch episcopaat. Van de Velde herstelt de retraites te Gent reeds in 1831⁸¹. Sterckx begint met één jaarlijkse retraite in 1834, maar maakt ze slechts in 1841 algemeen verplichtend⁸², d.i. op het tijdstip waarop ook Boussen zijn uitnodiging dwingender begint te formuleren. In het bisdom Namen wordt één retraite ingericht vanaf 1833 en twee vanaf 1838 ; ook hier onderstreept de bisschop het verplichtend karakter in de jaren 1840-1841⁸³.

79. Zie bijv. A. SIMON, *Le cardinal Sterckx...*, dl. II, p. 43 en *Litterae annuae...*, 1841, p. 25.

80. Y.-M. HILAIRE noteert een enigszins vergelijkbaar particularisme van het voormalig bisdom Boulogne binnen het concordataire bisdom Arras : *Une chrétienté...*, in de Index, p. 1010, aan het trefwoord *Boulogne*.

81. J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 99.

82. A. SIMON, *Le cardinal Sterckx...*, dl. II, p. 42-43.

83. A. ARNOULD, *Recherches sur le clergé paroissial dans le diocèse de Namur sous l'épiscopat de Mgr. Deheselle (1836-1865)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1964, p. 102-107.

De volksmissies

Naast de retraites voor de clerus kennen ook de volksmissies een sterke heropleving onder het episcopaat van Boussen, in aansluiting met een algemene missiebeweging in heel het land⁸⁴. Deze beweging had in Frankrijk reeds tijdens de Restauratie een hoge vlucht genomen⁸⁵.

Ook bij de volksmissies is de invloed der Jezuiëten erg groot ; uit ons onderzoek blijkt dat zij onder Boussen's episcopaat de enige religieuze zijn die de diocesane clerus in het prediken van de missies bijstaan⁸⁶.

De Sociëteit Jesu wordt terug opgericht in 1814, de Belgische provincie in 1832. Toch wachten de Jezuiëten tot 1833 om met het prediken van missies echt een aanvang te maken uit vrees voor de reactie van liberale middens ; daarvoor zouden zij slechts hoogstens een tiental missies hebben geleid. Ook de Redemptoristen vatten hun missiewerk pas aan rond hetzelfde tijdstip⁸⁷. Dit alles mag echter niet doen vergeten dat het grootste aantal missies door diocesane priesters wordt georganiseerd⁸⁸.

Spreekt men tot 1837 van «algemene missies» waarheen men ook de bevolking uit naburige parochies poogt aan te trekken, dan beperkt men zich na deze datum tot één parochie. Men kwam inderdaad voor een te grote massa volk te staan en bovendien achtten de pastoors van deze naburige parochies zich dan soms ontslagen van zelf een

84. Zie : E. DE MOREAU, *Les missions intérieures des Jésuites Belges de 1833 à 1856*. - *Archivum historicum societatis Jesu*, 1941, dl. X, p. 259-282. Voor het bisdom Gent, zie : J. ART, *Kerkelijke structuur...*, p. 197-240 ; men vindt er veel gegevens, zowel over de spreiding van de missiebeweging als over haar inhoud en haar resultaten.

85. E. SEVRIN, *Les missions religieuses en France sous le Restauration, 1815-1830*. Dl. I. *Le missionnaire et la mission*, St. Mandé, 1948. Dl. II. *Les missions, 1815-1820*, Parijs, 1959. Voor een plaatselijke studie, zie bv. : C. LANGLOIS, *Le diocèse de Vannes...*, p. 558-567.

86. De Jezuiëten werken vooral aan de missies in de bisdommen Gent (239 missies tussen 1833 en 1856), Doornik (100 missies) en Brugge (99 missies). Zie : E. DE MOREAU, *o.c.*, p. 265.

87. *O.c.*, p. 260-262.

88. A. SIMON, *Le cardinal Sterckx...*, dl. II, p. 253 ; E. DE MOREAU, *o.c.*, p. 263 en passim ; zie ook verder in deze bijdrage.

missie in te richten. Een uitzondering op deze regel vormen de missies die voor een ganse stad worden georganiseerd. Tot rond 1838 zijn deze laatsten de talrijkste, daarna verlegt men de missieactiviteit hoofdzakelijk naar het platteland⁸⁹.

Het initiatief voor de missie moet uitgaan van de pastoor. Zijn aanvankelijk niet alle pastoors even vlug gewonnen voor een dergelijk opzet, velen geraken overtuigd door te gaan biechthoren in een naburige missie. Vanaf 1838 is de beweging algemeen, in alle Belgische bisdommen ; op enkele jaren tijd wordt een aanzienlijk aantal parochies van het bisdom Brugge bereikt.

Vanaf de tweede dag van de missie wordt 's avonds de zware klok geluid ter uitnodiging aan allen om te bidden voor de terugkeer van de zondaars. Midden in de missie, die tussen acht en 14 dagen kan duren, houdt men de plechtige kruisplanting en wordt een begin gemaakt met het biechthoren, wat indrukwekkende massa's mensen bij elkaar brengt. Speciale faculteiten worden vanuit het bisdom verleend aan de biechtvaders, die uit naburige parochies worden samengeroepen en onder de leiding staan van de president van de missie ; deze is de pater predikant of, bij een missie van seculieren, één van de priesters die door de bisschop wordt aangesteld⁹⁰.

Evenals aartsbisschop Sterckx is de bisschop van Brugge meermaals zelf aanwezig bij de opening of bij de sluiting van een missie. In 1836 geeft hij zijn volledige goedkeuring aan de missies die zowat overal worden ingericht. Verwijzend naar wat in het bisdom Gent de regel is, eist hij dat hem voor elke missie een programma wordt opgestuurd en behoudt hij zich voor de president van de missie aan te stellen en de bijzondere jurisdictie te verlenen⁹¹. In 1838 publiceert hij een herderlijk schrijven waarin hij nader ingaat op het biechthoren in de kader van de volksmissies : hij roept de priesters op tot mildheid en geduld, herinnert hen aan de strenge eisen van het biechtgeheim en schrijft voor een ruime keuze tussen verschillende biechtvaders te waarborgen⁹².

89. E. DE MOREAU, *o.c.*, p. 264-265.

90. *O.c.*, p. 267 en 269. In de *Acta... Boussen* treft men talrijke speciale jurisdictieverleningen aan ; voor een inventaris ervan, zie voetnoot 94.

91. *Collectio epistolarum pastoralium... Boussen*, dl. I, p. 235-237.

92. *O.c.*, dl. II, p. 5-8 ; voor nadere richtlijnen uit 1839, zie : dl. II, p. 34-35.

Is de invloed van de Jezuïeten zeer groot, dan worden de meeste missies toch verzorgd door de diocesane priesters. Een juiste schatting is moeilijk : onze gegevens laten toe te spreken van 1/10 tot 1/4 van de missies door Jezuïeten, waarbij alle andere door seculieren georganiseerd zijn. Voor de periode van 1833 tot 1841 hebben wij 118 missies kunnen inventariseren, maar er kunnen er best meer zijn geweest⁹³.

De missies die door de diocesane clerus worden georganiseerd staan onder de leiding van de «missionarissen van het bisdom». Vanaf 1836 vindt men twee à drie priesters onder deze titel vermeld en men is verrast er hooggeplaatsten onder te ontmoeten zoals erekanunnik L. Lecocq (van 1836 tot 1848), titulaire kanunnik G.-Fr. Tanghe (van 1836 tot 1848) en P. Maes, principaal van het bisschoppelijk college te Brugge (meerdere vermeldingen). Wellicht zijn het meestal deze priesters die door de bisschop met het voorzitterschap van de missie worden belast⁹⁴.

Nauw met de missiebeweging verbonden zijn de broederschappen tegen de godslastering. De oprichting ervan houdt vaak verband met een missie op de parochie. Ook allerlei andere confrerieën worden in deze tijd van reorganisatie en restauratie opgericht of heropgericht, maar de voornoemde maken ruim de meerderheid uit. Uit deze tijd dateert het groot succes van de vrome afbeeldingen met de spreuk «God ziet mij — hier vloekt men niet»⁹⁵.

De armenzorg

De jaren 1845-1848 zijn een zwarte tijd voor de Westvlaamse bevolking ten gevolge van de mislukking van de aardappeloogsten en

93. *Journal historique et littéraire*, dl. VII, (1840-1841), p. 38-39 ; E. DE MOREAU, *Dans le ministère paroissial*, - *Nouvelle revue théologique*, p. 637.

94. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 48-56 ; voor onze inventaris van missies, parochies, predikanten en bronvermeldingen, zie p. (3)-(7) ; voor een kaart met de spreiding van de missiebeweging zie : p. 52-54. Zie ook : *Bronnen voor de geschiedenis van de parochiale missies tijdens de XIXde eeuw, bewaard op het archief van het bisdom te Brugge*. - *Colloquium «Bronnen voor de religieuze geschiedenis van België (Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen, nr. 54)*, Parijs - Leuven, 1968, p. 64-69. Over G.-Fr. Tanghe zie : M. VAN EENOO, *De parochie-priesters...*, dl. 1, p. XXXVII-XXXVIII en dl. 2, p. 6 en 10.

95. S. d'YDEWALLE, *Structuren...*, p. 55-56.

van epidemieën veroorzaakt door de ondervoeding. Duizenden mensen sterven van de honger. De inkomsten van de officiële weldadigheidsinstellingen blijven totaal ontoereikend om aan de crisis het hoofd te bieden, zodat vrijwilligers overgaan tot het oprichten van Comités van Liefdadigheid. Hierbij onderscheiden zich heel veel priesters, zowel door hun inzet als door hun persoonlijke vrijgevigheid. Boussen richt een bisschoppelijk hulpfonds op en draagt ruim bij uit eigen middelen ; in een biografische nota schrijft Malou dat zijn voorganger al zijn beschikbare middelen weggaf.

Na de crisis verzoekt de gouverneur van West-Vlaanderen hem priesters die zich uitzonderlijk verdienstelijk hebben gemaakt in de armenzorg bekend te maken. De bisschop zegt dat hij op dit verzoek niet kan ingaan : de volledige clerus heeft zich immers op uitzonderlijke wijze voor de armen ingezet⁹⁶.

De rol van de bisschop en van de clerus in de Belgische politiek

Boussen is reeds gesitueerd binnen de context van de Belgische kerkprovincie ; daarna werden enkele centrale aspecten van zijn beleid in het nieuw opgericht bisdom Brugge belicht ; er rest ons nog opnieuw het gezichtsveld te verruimen en de rol te schetsen die hij speelt in de Belgische politiek van zijn tijd. In de XIXde eeuw komen overheidspersonen inderdaad opvallend tussen in het functioneren van de jonge democratische instellingen. Dhr. L. Schepens onderzocht o.m. de politieke rol die door de bisschoppen van Brugge wordt gespeeld in de loop van de XIXde eeuw⁹⁷. Aldus laat bijvoorbeeld Leopold I zelf naar de pas aangestelde bisschop van Brugge schrijven ter gelegenheid van de Kamerverkiezingen in deze stad op 26 juni 1833. Hij vraagt dat de clerus zou meewerken aan de verkiezing van een kandidaat die beantwoordt aan de actuele noden

96. J.-B. MALOU, *Levensschets van zijne hoogw. Franciscus-Renatus Boussen, 18e bisschop van Brugge*, Brugge, 1849, p. 14 ; J. DEVOGELAERE, *De slechte jaren 1840-1850 in het arrondissement Roeselare - Tielt*, Uitg. A.C.W. Roeselare - Tielt, 1982. 260 p. ; A. VAN DEN ABEELE, *Hongeroproer te Brugge, 2 en 3 maart 1847*, *HEm.*, 1982, dl. CXIX, nr. 3-4, p. 131-192, meer bepaald p. 174-178.

97. L. SCHEPENS. *De provincieraad van West-Vlaanderen...* In de Index op p. 644 vindt men alle verwijzingen i.v.m. Boussen voor wat het eerste en het tweede deel van het boek betreft ; in het derde deel wordt nog over het episcopaat van Boussen gehandeld op p. 382, 383, 404, 470, 492, 508, 517, 590, 615 en 631.

van het land. De koning ondertekent zelf de brief⁹⁸. Het opzet van de koning is concreet de verkiezing te voorkomen van C.-I. Jullien die tot de progressieve oppositie behoort. Vier dagen later ontvangt Boussen een tweede brief, nu van E. Conway, intendant van de civiele lijst van de koning, met gedetailleerde richtlijnen dienaangaande vanwege Leopold I : de bisschop zou best samenwerken met de arrondissementscommissaris ; samen met de clerus van de stad moet de beste kandidaat gekozen worden ; anderen — er wordt zelfs een naam genoemd — moeten ertoe worden aangezet hun kandidatuur in te trekken ten voordele van deze kandidaat⁹⁹.

Wat Leopold I aan Boussen vraagt zal hem niet verrast hebben. De bisschoppen van België zijn reeds uit eigen beweging actief bij de verkiezingen. Tijdens hun vergadering te Mechelen van 31 juli tot 6 augustus 1838 stippelen zij nauwkeurig uit hoe de pastoors van eenzelfde kiesdistrict tijdig voor de verkiezingen bij de deken moeten samenkomen om de beste kandidaat uit te kiezen ; daarna moeten zij al hun invloed bij de kiezers aanwenden om eensgezinde stemming te bewerken¹⁰⁰.

Op gelijkaardige wijze schakelt de regering burgemeesters, arrondissementscommissarissen en gouverneurs in voor haar strijd tegen de oppositie¹⁰¹.

De bemoeienissen van Boussen in de politiek zijn van doorslaggevende betekenis. Opvallend is echter hoe discreet de Brugse bisschop hierbij tewerk gaat, in tegenstelling tot zijn opvolger Malou, die zich veel verder zal wagen¹⁰².

Sporen van deze intense activiteit zijn dus schaars, maar toch zijn er enkele bewaard gebleven, bijvoorbeeld in verband met de parle-

98. Leopold I aan Boussen, 13 juni 1833, BAB., B/273. L. Schepens spreekt over een eigenhandige brief ; dit blijkt niet zo te zijn. Zie ID., *o.c.*, p. 107.

99. E. Conway aan Boussen, 17 juni 1833, BAB., B/273. Zie ID., *o.c.*, p. 107-108 en 517.

100. A. SIMON, *Réunions des évêques de Belgique. Procès verbaux, 1, 1830-1867*, Leuven - Parijs, 1960, p. 47, aangehaald door L. SCHEPENS, *o.c.*, p. 112.

101. ID., *o.c.*, p. 108.

102. Ook L. SCHEPENS komt tot de bevinding dat de aanduidingen over politieke inmengingen van Boussen schaars zijn (*o.c.*, p. 111) ; Boussen zal zoveel mogelijk mondeling gewerkt hebben in deze zaken en wellicht ook documenten hieromtrent niet hebben bewaard.

mentsverkiezingen van 1841. Dhr. L. Schepens heeft een aantal gevallen kunnen reconstrueren¹⁰³.

Op 12 maart schrijft de secretaris van Boussem naar de superior van het kleinseminarie te Roeselare : «Quant aux prochaines élections, Sa Grandeur est déterminée à faire toutes les démarches nécessaires pour faire réussir le choix de bons représentants. L'important est de trouver parmi les bons candidats ceux qui paraissent avoir le plus de chance de succès. Il paraît qu'il est encore trop tôt d'arrêter ce choix, là où il y a concurrence comme à Ypres et à Courtrai etc. Pour la réélection de vos représentants les curés du district seront informés à temps qu'ils doivent donner leurs votes aux mêmes.»

In het Ieperse is er inderdaad concurrentie tussen de burgemeester van Poperinge, Ch. van Renynghe, die aanvankelijk met de steun van de bisschop van Brugge zijn kandidatuur stelde, en Malou uit Ieper. Vanuit het bisdom wordt iedereen gemobiliseerd : de deken van Ieper (brief van 3 maart), de principaal van het college te Poperinge (30 maart), de deken van Poperinge (31 maart) en de pastoor van Wervik (waar concurrent Vuylsteke woont) (6 april). Tenslotte schrijft Boussem zelf naar Ch. van Renynghe om hem te vragen zich terug te trekken en zo de éénheid te herstellen rond de kandidatuur van Malou (21 mei).

In verband met Kortrijk zijn drie brieven bewaard, geschreven om de éénheid onder de katholieken te herstellen rond de kandidaturen van gouverneur F. de Mûelenaere, van priester D. de Haerne en van J. Goethals : aan de burgemeester van Kortrijk (31 maart), aan Cambry te Helkijn (4 mei) en aan de deken van Avelgem (5 mei). Daarbij is nog de brief bewaard van priester De Foere aan Boussem waarin hij meldt dat hij, overeenkomstig de wens van de bisschop, J. Goethals heeft kunnen overtuigen zich voor Kortrijk kandidaat te stellen voor de Kamer (28 april).

Op 25 mei publiceert Boussem een herderlijk brief waarin de kiezers worden aangemaand gebruik te maken van hun kiesrecht en op 29 mei schrijft hij confidentiël de pastoors aan. Deze laatste brief laat geen twijfel bestaan over zijn strijdbare opstelling : «*Bonum foret si*

103. ID., o.c., p. 111-113, 383, 470, 492, 508, 615 en 631, verwijzend naar BAB., B/273 en *Acta Boussem*, dl. V, p. 49, 71-72, 74-75, 80, 90, 91, 99 en 100. We volgen hier volledig de studie van L. Schepens.

aliquis vestrum electores concomitaretur ne machinatione hostium nostrorum decipiantur.»

Om deze politieke activiteit naar waarde te schatten moet men voor ogen houden dat van 1831 tot 1841 in België slechts ongeveer 46.000 kiesgerechtigden zijn, waaronder de «bedienaars van de erediens»¹⁰⁴. Door individuele contacten is dus heel wat te bereiken.

Clerici van het bisdom Brugge die een politiek mandaat hebben verdienen hier ook een afzonderlijke vermelding. Zij ontsnappen niet aan de toenmalige polarisatie tussen conservatieven en democraten, zodat de bisschop tegenover hen moeilijk neutraal kan blijven. D. de Haerne is een van hen. Hij geniet de steun van bisschop Van de Velde wanneer hij in 1831, na een opgemerkte deelname aan het Nationaal Congres, te Roeselare tot volksvertegenwoordiger wordt verkozen.

Omdat hij zich in het Parlement echter onderscheidt in de democratische oppositie aan 's Konings regering, werkte Boussen hem tegen bij de verkiezingen in mei 1833, ook hierom naar alle waarschijnlijkheid door Leopold I zelf verzocht. De clerus krijgt richtlijnen om te Roeselare niet de kandidatuur van de Haerne, maar die van pastoor J. Wallaert van Beveren (Roeselare) te steunen.

Hoger is reeds vermeld hoe Leopold I in de strijd tussen de democraten en de conservatieve regering in 1833-1835 actief optreedt, o.m. door de bisschoppen te bewerken.

Tegen de wil van zijn bisschop in stelt de Haerne nog herhaalde malen zijn kandidatuur bij tussentijdse verkiezingen in de loop van 1833 en 1834, eerst in West- en daarna in Oost-Vlaanderen ; maar de tegenwerking van Boussen ontnemt hem telkens iedere kans. Ook Sterckx is trouwens tegen zijn verkiezing gekant¹⁰⁵.

In 1839 steekt men op initiatief van de Haerne van wal met een petitiebeweging tegen de ondertekening van het Verdrag der XXIV Artikelen. De beweging lijkt zich snel te zullen uitbreiden. Boussen grijpt echter onmiddellijk in en verbiedt aan de clerus iedere medewerking aan de petitiebeweging, hierin gevolgd door bisschop

104. J. GILLISSEN, *Le régime représentatif en Belgique depuis 1790*, Brussel, 1958, p. 97-98 en 188.

105. E. LAMBERTS, *o.c.*, p. 163 en 174-176.

Delebecque¹⁰⁶. De Haerne wordt herkozen tot volksvertegenwoordiger in 1844, ditmaal voor het arrondissement Kortrijk en met goedvinden van de bisschop ; hij blijft een politiek mandaat uitoefenen tot 1890¹⁰⁷.

Tussenkomsten van Boussen op het gebied van de pers

Bisschop Boussen is ook actief op persgebied en heeft over de betekenis van de pers een scherp geprofileerde opinie. Aanvankelijk hechten de katholieken niet zoveel belang aan de pers als medium ter opinievorming. Maar in de jaren 1836-1837 ondernemen de liberalen een tegenoffensief waarbij hun overmacht op persgebied een grote rol speelt en dit opent de ogen van veel katholieken.

In een schrijven van 22 februari 1838 maakt Boussen aartsbisschop Sterckx attent op deze leemte : «Sur près de 90 journaux qui s'impriment en Belgique, à peine trouve-t-on 4 catholiques rédigés en français... Jusqu'ici, il est vrai, le clergé a exercé une grande influence sur les élections ; mais les dernières élections ont fait voir que cette influence n'est plus ce qu'elle était il y a quelques années et il est à craindre que cette influence n'aille de plus en plus en diminuant, si le clergé n'a pas à sa disposition des journaux de premier ordre, capables de neutraliser l'action du journalisme maçonnique. Si une fois nous avons le dessous dans les élections, c'en serait fait de nos libertés»¹⁰⁸.

Het punt komt dan ook op de agenda van de vergadering van de bisschoppen van België te Mechelen in augustus 1838.

Prof. Dr. R. Van Eenoo onderzocht grondig de initiatieven op persgebied van bisschop Boussen¹⁰⁹. De bisschop van Brugge ver-

106. ID., o.c., p. 248-249.

107. B. JANSSENS de BISTHOVEN, art. *Haerne (Désiré - P. - A. De)*, - *Biographie nationale*, dl. XXXVII, 1971, kol. 395-403 ; ID., *Priester de Haerne, afgevaardigde van Roeselare op het Nationaal Congres van 1830-1831*, - *SL*, dl. LVIII, 1972, p. 173-184.

108. Boussen aan Sterckx, 22 februari 1838, ABAM., Fonds Sterckx, III, 1, aangehaald door E. WITTE, *Het project tot omkoping van de Brusselse krant, «L'Emancipation», door het Belgisch episcopaat in 1838*, - *BTNG.*, 1970, p. 46-47.

109. R. VAN EENOO, *De initiatieven op persgebied van de Westvlaamse bisschoppen (1834-1852)*, - *BTNG*, 1970, p. 55-99.

werft heel snel een grote invloed in de Brugse en Westvlaamse katholieke pers en is actief betrokken bij meerdere pogingen in de jaren 1837 en 1840 om te Brussel een katholieke krant op te richten¹¹⁰. Wanneer Delebecque, pas bisschop van Gent geworden, op 21 december 1838 in een omzendbrief aan zijn clerus elke medewerking aan en zelfs de lezing van de democratische katholieke kranten *Journal des Flandres* en *Den Vaderlander* verbiedt, voelt Boussen zich gemanipuleerd. Samen met Sterckx laat hij Delebecque weten dat hij een gevaarlijke polarisering dreigt uit te lokken. Boussen blijkt inderdaad beducht voor de macht van de democratische strekking en voor iedere polarisering onder de katholieken en nog meer onder zijn clerus¹¹¹.

Trouw aan zijn eigen aanvoelen zal hij ook hier verkiezen discreet op te treden : «Sans donner une circulaire au clergé, à l'exemple de mon digne collègue l'évêque de Gand, je demande à tous les Ecclésiastiques sans exception qui se présentent à l'Evêché, s'ils sont abonnés ou s'ils lisent l'un ou l'autre de ces journaux. D'après leur réponse, si elle est affirmative, je tâche de les persuader et j'ai la satisfaction de les trouver assez dociles en général à la voix de leur pasteur. Quelques uns ont déjà renoncé à leur abonnement», zo schrijft hij aan Fornari¹¹².

Op 1 april 1837 verschijnt te Brugge een nieuwe conservatieve krant, *Le Nouvelliste du Nord*, later *Le Nouvelliste des Flandres*, en ondergaat de reeds bestaande *Standaerd van Vlaenderen* een radicale koerswijziging van vrij democratisch naar het andere, conservatieve, uiterste. Prof. Dr. R. Van Eenoo komt tot het besluit dat Boussen hier alles mee te maken moet hebben, al wordt zijn invloed volledig in het verborgene uitgeoefend¹¹³.

Op 12 december 1840 treedt Boussen echter in het openbaar. In een brief worden de dekens van het bisdom Brugge aangemaand voor

110. ID., *o.c.*, p. 57-65.

111. ID., *o.c.*, p. 65-69 en E. LAMBERTS, *o.c.*, p. 230-234.

112. Boussen aan Fornari, 22 maart 1839, BAB., B/276, aangehaald door R. VAN EENOO, *o.c.*, p. 69.

113. ID., *o.c.*, p. 58-60.

beide kranten abonnementen te verzamelen¹¹⁴, wat een gevaarlijke identificatie tussen de bladen en het bisdom in de hand werkt. Geleidelijk worden inderdaad priesters betrokken bij de redactie : J. Andries, D. de Haerne, L. de Foere, J. Scherpereel... en tenslotte J.-B. Malou. Met de jaren worden de richtlijnen van Boussen omtrent de pers precieser en strenger : alle niet-katholieke kranten worden met name verboden, in meerdere brieven en richtlijnen tussen 1841 en 1845 ; herbergen en lees kabinetten worden streng gecontroleerd op de lectuur die zij aan hun publiek aanbieden. Tenslotte wordt vanuit het bisdom financiële hulp gezocht om de *Nouvelliste*, die in geldmoeilijkheden verkeert, te ondersteunen ; maar dit is reeds het werk van J.-B. Malou, die door de reeds zieke Boussen met het oplossen van dit probleem wordt belast en die o.m. op persgebied als bisschop van Brugge een zeer grote rol zal spelen. Uiteindelijk verdwijnt de *Nouvelliste* eind april 1848 en wordt hij vervangen door *La Patrie*, die volledig door Malou wordt beheerst en in 1851 zelfs door het bisdom wordt opgekocht¹¹⁵. Prof. Dr. R. Van Eenoo besluit : «Een onzichtbare muur... scheidde voortaan het katholieke bevolkingsdeel af van «het andere». Deze lijn sneed meedogenloos dwars doorheen alle rangen en standen : adel, burgerij, handelaars, nijveraars, vrije beroepen, middenstanders, eigenaars, renteniers, bedienden, arbeiders... Het probleem van de «vrijheid van pers» was aldus opgelost»¹¹⁶.

* * *

Bisschop geworden op zestigjarige leeftijd en weinig opvallend in zijn optreden is Fanciscus-Renatus Boussen lange tijd beschouwd geworden als een overgangfiguur. Bij nader toezien treedt hij veeleer naar voor als een bisschop die in aanzienlijke mate de koers bepaalt die het bisdom Brugge nog gedurende vele jaren zal varen. Alleen staat hij zeker niet, zijn persoonlijke inbreng is dikwijls niet

114. Boussen aan de dekens, 12 december 1840, BAB., *Acta... Boussen*, dl. IV, p. 274-275, aangehaald door ID., o.c., p. 63.

115. ID., o.c., p. 76-87.

116. ID., o.c., p. 87-88.

meer te onderscheiden in het gezamenlijk beleid dat hij voert samen met zijn dekens en zijn raadgevers ; uit de bewaarde verslagen leert men hoe op voorstel van een van hen belangrijke beslissingen worden genomen. Beducht voor tweedracht onder de priesters, speelt hij de conservatieve kaart ; hierin volgt hij zijn persoonlijke overtuiging en geeft hij gehoor aan zijn raadgevers die echter dikwijls beduidend verder gaan dan hijzelf. Na de verwarde Franse en Hollandse tijden werkt hij aan het herstel van het geloofsleven en van de kerkelijke structuur, overtuigd van de waarden uit het verleden, soms met heimwee naar vervlogen tijden. Maar hij weet ook met realisme gebruik te maken van kansen die de nieuwe tijden hem bieden, bv. om de grondvesten te leggen van het katholiek middelbaar onderwijs. Zijn lange loopbaan als secretaris van de bisschop van Gent in de meest delicate omstandigheden heeft zijn zin aangescherpt voor politiek handelen ; zijn efficiëntie wordt op dit terrein slechts geëvenaard door zijn discretie. In deze en in menig andere sector van zijn pastoraal beleid onderkent men reeds duidelijke aanzetten van de verzuiling die uit de beginnende polarisatie tussen katholieken en liberalen aan het groeien is en de Belgische samenleving ingrijpend zal bepalen. Tenslotte is Boussen een gelovige kerkleider, bezorgd voor de spirituele verdieping bij zijn priesters en voor de religieuze hernieuwing bij het volk. Zijn geloofshouding als bisschop is getekend door het XIXde-eeuwse paternalisme, maar getuigt van evangelische consequentie en eenvoudige dienstbaarheid aan de armen.

PETRUS FRANCISCUS VALCKE, 1708-1787, PASTOOR VAN RUMBEKE EN DEKEN VAN ROESELARE

B. JANSSENS de BISTHOVEN

Geboren te Westrozebeke, op 18 maart 1708, als zoon van Ignatius en Anne Marie Van Damme, leerde Petrus Franciscus Valcke als koorknaap en zanger in de St.-Maartenskathedraal te Ieper de kerkelijke liturgie van dichtbij kennen en waarderen. Beschermeling van kanunnik Lodewijk Danes, president van het groot seminarie, deed hij de humaniora aan het college van de jezùieten te Ieper, studeerde daarna wijsbegeerte en godsgeleerdheid aan het seminarie Gaspar de la Torre te Douai en werd ten slotte in het Brugse seminarie opgenomen, waar hij over de H. Schrift theses verdedigde¹.

Hij droeg de titel van *magister* toen hij op 27 september 1733, met twee andere diakens van het bisdom Brugge, in de private kapel van de bisschop in de proosdij op de burg te Brugge de priesterwijding ontving². Hij was gedurende vier jaar onderpastoor, ten dele in Handzame, ten dele in Kortemark, tot hij op 23 mei 1738 als pastoor de parochie Eernegem te besturen kreeg³.

1. A. DE SCHREVEL, *Valcke Pierre-F.*, in *Biographie nationale*, 26, 1936-1938, kol. 41-42. (G. TANGHE), *Leven van den weleerweerden Heer Petrus Franciscus Valcke, pastoor van Rumbeke en deken der christenheid van Rousselaere, met eene voorafgaende beschrijving van Rumbeke, door eenen kanoniek van 't kapittel van Brugge*, Roeselare, 1852.

2. BAB (= Brugge, Archief van het Bisdom), B 53, fol. 161v°.

3. BAB, B 54, fol. 244 v°.

Het pastoorsambt aldaar was vrijgekomen door de promotie van Arnold Daems naar Oostkamp, en aangezien het patronaatsrecht over Eernegem aan de bisschop behoorde moest deze geen rekening houden met een presentatie om tot de benoeming van een nieuwe pastoor over te gaan. Eernegem was een kleine parochie van 625 volwassenen gelovigen, die allen hun pasen hielden⁴.

Een belangrijker parochie, met 3.000 volwassen gelovigen, was Rumbeke, die in 1742 vrij kwam door de benoeming van Jacob Morette tot pastoor van Beveren. Het pastoorsambt van Rumbeke, waar de bisschop evenals in Eernegem het patronaatsrecht bezat, werd op 9 juni 1742 door de vicarissen *sede vacante* aan P.F. Valcke toegekend, die uit het vergelijkend examen van 8 mei de meest geschikte bleek te zijn⁵. Het voorafgaandelijk examen was door het concilie van Trente voorgeschreven⁶. Zoals gewoonlijk werd het door gedrukte affiches aangekondigd. De kandidaten moesten seculiere priesters zijn van het bisdom Brugge, dragers van een getuigschrift van goed gedrag en zeden afgeleverd door de pastoor, of als de kandidaat zelf pastoor was, door de deken, en zich op de vastgestelde dag in het bisdom aanmelden. Er werden vragen gedictéerd over H. Schrift en theologie, waarop in de voormiddag schriftelijk werd geantwoord. In de namiddag hielden de kandidaten in aanwezigheid van de bisschop en de juryleden een sermoen van minstens een kwartier, waarvan het onderwerp op de affiche gemeld was : «Over de betreuwenswaardige toestand van de zondaar in staat van doodzonde»⁷. Na het overlijden van deken Norbertus de la Salle, werd de pastoor van Rumbeke P. F. Valcke tevens deken van Roeselare, krachtens de benoeming door bisschop J. B. de Castillion op 29 juni 1748. Beide bedieningen zal P. F. Valcke tot aan zijn dood, op 23 januari 1787, blijven uitoefenen, de eerste gedurende 45 jaar, de tweede bijna 40 jaar lang.

Als pastoor van Rumbeke genoot P. F. Valcke de hulp van een

4. L. SLOSSE, *De dekenij Gistel rond 1732*, in *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis «Soc. d'Emulation»*, 56, 1906, 259-260.

5. BAB, B 56, fol. 41 v°.

6. Sess. XXIV, c. 18 de ref.

7. BAB, B 56, fol. 24, fol. 38-39.

onderpastoor. Deze was in 1742 Cornelis Van de Walle⁸. Op 23 juni 1745, dag van de visitatie van Rumbeke door bisschop J. B. de Castillion, was de onderpastoor Ignatius de Vloo, «zeer ijverig in het preken en in het onderricht van de catechismus»⁹. Men had toen veel last van een zekere Joannes Goderis, die herhaalde vermaningen ten spijt, allerlei bijgelovige handelingen en bezweringen verrichtte om zieke kinderen en dieren te genezen. Als verweer tegen deze praktijken verkreeg pastoor Valcke van zijn deken de toelating de kerkelijke exorcismen aan te wenden¹⁰. Op 23 juni 1767 werd Lodewijk Caytan door bisschop R. Caimo als onderpastoor van Rumbeke goedgekeurd¹¹. Deze woonde in bij de pastoor en had grote bewondering voor hem. Kort na diens dood zal hij de sermoenen van pastoor Valcke opnieuw uitgeven, en door een biografische schets laten volgen.

Een bijkomende hulp voor de zielzorg bestond in de regelmatige komst van een groepje mendicanten, die zes maal per jaar in Rumbeke een zogenaamde *statio* of standplaats hadden : de augustijner eremieten van Roeselare op Kerstmis, het feest van St.-Blasius (3 februari), op vijfde zondag van de veertigdagentijd en op zondag na Allerzielen ; de dominikanen van Ieper op de vijfde zondag van de veertigdagentijd en Allerzielen ; de capucijnen van Kortrijk op Pasen¹². Deze regulieren preekten in de parochiekerk, namen deel aan de diensten en deden een bedeltocht.

Pastoor Valcke heeft een tweehonderdtal van zijn zondagspreken verzameld, welke tijdens zijn laatste drie levensjaren, in zeven boekdelen, werden uitgegeven onder de welsprekende titel : *Sermoenen op de zondagen en feestdagen, opgedraegen aen syne doorl. hoogweerdigheyd Felix Guilielmus Antonius Brenart, XVII bisschop van Brugge, erfagtig cancellier van Vlaenderen, etc., gepredikt op den tyd van meer als vyftig jaeren, door den zeer Eerw. Heer Petrus*

8. BAB, B 56, fol. 24.

9. BAB, B 239 : *Status ecclesiae parochialis loci de Rumbeke, in visitatione die 23 mensis iunii anno 1745.*

10. *Ibid.*

11. BAB, B 67, fol. 88 v°. Het *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 3, 1968, 130, geeft als benoemingsjaar 1766 ; het is wel 23 juni 1767.

12. BAB, B 239 : *Status ecclesiae de Rumbeke, 23 juni 1745.*

*Franciscus Valcke, pastor van Rumbeke en deken der christenheyd van het district Rousselaere in het bisdom van Brugge, getrokken uyt de vermaerdste Fransche en andere predikanten, verrykt met menigvuldige uytgelezene texten der heylige Schriftuere en der heylige vaders, bezaeyd met kragtige en doordringende zedelessen, toegepast elk op synen staet, zeer dienstig aan alle predikanten, maer byzonderlyk voor de pastors der landslieden, alsook aan alle christenen, die hunne zaligheyd behertigen, Brugge, 7 dln, 1784-1786. Reeds in 1786-1788 kwam bij dezelfde uitgever, Jozef De Busscher, Predikherenstraat, Brugge, een tweede druk van de pers. Intussen was de auteur op 23 januari 1787 overleden, zodat het laatste boekdeel van deze tweede uitgave de volgende drie bijvoegsels kon bevatten : - de Latijnse redevoering welke pastoor Valcke op het vijftigjarige jubileum van zijn pastoorsambt in 1788 tot zijn confraters wilde richten¹³ ; - het Latijnse doodsbericht met curriculum vitae van de overledene¹⁴ ; - een biografische schets onder de titel : *Uytbreiding van den voorgaenden doodbrief dienende tot kort begrip van het leven van den zeer Eerw. Petrus Franciscus Valcke, landdeken der christenheyd van het district van Rousselaere, onder het bisdom van Brugge en pastor der parochie van Rumbeke, overleden den 23 januari 1787*¹⁵.*

De uitgegeven sermoenen zijn bestemd voor alle zondagen en voor de feestdagen van Kerstmis, Driekoningen, Hemelvaart des Heren, Sacramentsdag, H. Joannes de Doper, HH. Petrus (patroon van Rumbeke) en Paulus, Allerheiligen, Allerzielen, Kerkwijding, en voor de feestdagen van O.L. Vrouw : Onbevleete Ontvangenis, Geboorte, Boodschap, Lichtmis, Ten hemelopneming en Rozenkrans. Om reden van zijn speciale devotie geeft hij ook een sermoen voor het feest van de heilige Vincentius a Paulo en twee voor het feest van de Engelen Bewaarders¹⁶. Er is geen sermoen voor Witte Donderdag, Goede Vrijdag, Paaszaterdag ; ook niet voor het feest

13. *Zevenste deel* (van de Sermoenen van P. F. Valcke), *behelzende zestien meditatieën op het bitter lyden van Christus Jesus, tweeden druk te Brugge, 1788*, p. 270-280 : *Oratio in jubilaeo quinquagesimi anni curae pastoralis. Redde rationem villicationis tuae.*

14. *Ibid.*, p. 283-287.

15. *Ibid.*, p. 288-303.

16. *Sermoenen* deel 5, p. 126, 137 en 147.

van het H. Bloed, noch van de H. Donatianus, patroon van het bisdom. Voor elke zon- en feestdag zijn meestal 2, 3 of 4 sermoenen voorzien, soms nog meer, tot 8 (op 3de zondag na Pinksteren) of 11 (op 1ste zondag van de veertigdagentijd). De aanhalingen uit de Schrift en de uitleg zijn meestal bedoeld om zedenkundige lessen in te prenten, want de sermoenen zijn zeer moraliserend opgevat en aandringend gericht op de beoefening van de deugden en de bestrijding van de ondeugden. Typisch is bv. de aanvang : «Het evangelie, dat ik (in het Latijn) voorgelezen heb, is vol schoone zedelessen»¹⁷. Blijkbaar was de pastoor in de praktijk van de zielzorg dichter bij de strengere richting van de jansenisten dan bij die van de jezuieten. Streng en veeleisend van de anderen was hij het ook van zichzelf. Zijn laatste Latijnse redevoering vraagt aan de confraters deel te willen nemen niet zoveel aan de vreugde van het vijftigjarig jubileum van zijn pastoorsambt, (1738-1788) maar vooral in de vrees en de angst voor het komende oordeel¹⁸.

Om aan de gewone lezers stichtende lectuur te bezorgen vertaalde hij enkele werken uit het Frans¹⁹ : *Virginia ofte de christelyke maeght*, Siciliaans verhaal van de Minderbroeder Michaël-Angelus Marin, 2 delen, Brugge, 1760 ; - *Agnes de Saint-Amoré, ofte de vierige novitie*, uit het Frans, van dezelfde auteur, Brugge, 1763 ; - *Kort begryp van het leven van den H. Vincentius a Paulo* ; - *De bezoeken van het Allerheyligste Sakrament* ; - *De drie christelyke heldinnen, of de gestichtige levens van dry jonge jouvrouwen*, Brugge, 1783 ; - *Nieuwen godvruchtigen kerk- en gebedenboek, vervult met schoone bemerkingen op de byzonderste zondagen en feestdagen des jaers, benevens korte en bondige meditatieën op iedere dag der maend... byeenvergadert uyt verscheyde voornaeme auteuren*, Brugge, 1775.

17. *Ibid.*, deel 3, p. 83.

18. «Invitavi vos charissimos meos in Domino confratres, ut non tam iubilationis et gaudii, sed potius timoris et anxietatis meae participes esse dignaremini» : *Ibid.*, deel 7, p. 270.

19. J. DECREAENE, *Pieter-Frans Valcke*, in *Rumbeeksche Avondstonden*, Rumbek, 1856, p. 193. Pastoor Valcke is ook de auteur van een *Liber memorialis* over de parochie Rumbek : *Annales sive res memorabiles, quae in hac parochia contigerunt tempore pastoratus P. F. Valcke, cuius initium fuit 1742*. De tekst is geschreven in het register van de doopsels van 1707-1782, bewaard te Roeselare in het stadsarchief.

Veel zorg besteedde pastoor Valcke aan de voorbereiding tot de eerste communie. Bij zijn sermoenen zijn er vier «Voor d'eerste Communie : - Van d'uytwerksels der goede en quaede Communien ; - Van de bereydingen tot eene weerdige eerste Communie ; - Van hetzelfde ; - Van het levendig geloof der wezentlyke tegenwoordigheyd van Christus in het H. Sacrament»²⁰. De laatste twee dagen vóór de eerste communie was hij met de eerste communicanten in de kerk, voor «geestelyke oefeningen op gestelde uren, nu zeer vieriglyk biddende, nu eenige beste en kragtigste meditatie hun voorenzende, dan door vermaeningen de voorgelezene waarheden dieper indrukkende, waerdoor men in de kinderen teekenen bespeurde van ongemeene beweginge des herten, en op den dag der eerste Communie eene grootste ingekehrdeyde, 't welk alles diende niet alleen tot overgroot voordeel der kinderen, maer ook tot eene voordeeligste stigting der bejaerde zelve»²¹.

P. F. Valcke stichtte in Rumbeke een klooster van zusters van liefde, de eerste gemeenschap in ons land van deze zegenrijke congregatie, welke Vincentius voor de verpleging van zieken en armen omstreeks 1626 had gesticht. Deze religieuzen gingen vooral buiten het klooster de naastenliefde beoefenen en vonden er een rijk veld voor het dienen der vrouw in christelijke caritas en apostolaat²². Voor het beginnende Rumbeekse klooster bekwam pastoor Valcke een lening van 40 pond, waarvoor hij eigenhandig de schuldbrief schreef, welke de eerste overste ondertekende²³. Bisschop J. R. Caimo gaf op 5 september 1759 de «Regels en Statuten voor de geassocieerde dochters van liefde op de parochie van Rumbeke», overeenkomstig de constituties van deze congregatie²⁴, en keizerin Maria Theresia ondertekende te Wenen op 7 juli 1760 het officieel «octroy» voor de Rumbeekse stichting²⁵. Met dezelfde bekommernis om hulp te bieden aan noodlijdenden stichtte de pastoor in 1777 de Rumbeekse

20. *Sermoenen*, deel 2, p. 270, 286, 301 en 311.

21. *Ibid.*, deel 7, p. 293.

22. J. DE JONG en R. R. POST, *Handboek der Kerkgeschiedenis*, 3, 1948, p. 226.

23. BAB, nr. N 66, verbo P. F. Valcke.

24. BAB, B 65, fol. 37 v°.

25. BAB, F 307.

«armenkamer», naar het voorbeeld van het gelijkaardig werk door priester Jozef Van Dale in 1774 te Kortrijk opgericht²⁶.

Als deken van Roeselare bezocht Valcke, pastoor van Rumbeke, regelmatig de andere 14 parochies van zijn district. Naar aanleiding en als gevolg van deze kerkinspecties schreef hij uitgebreide verslagen in het *Registrum ecclesiarum parochialium decanatus districtus Roulariensis, una cum actis decanalibus a die 29 iunii 1748*²⁷. Dit register bevat immers, benevens de visitatieverslagen ook de *acta decanalia*, een dagboek waarin de deken in chronologische orde de datum en het onderwerp van zijn handelingen aantekende: de jaarlijkse pastoorsvergaderingen bij het uitdelen van de heilige oliën, de kerkvisitaties, het aanhoren van kerk- en disrekeningen, het ontvangen van de opbrengst van geldomhalingen, het uitvoeren van bisschoppelijke bevelbrieven, het begeleiden van de bisschop wanneer deze de parochies bezoekt, het vormsel toedient of een kerk consacreert, de installatie van nieuw benoemde pastoors, de uitvaart van overleden priesters.

Sommige van deze handelingen typeren Valcke's persoonlijkheid, zoals de volgende, opgetekend in december 1754: «Ik ontving een brief van de bisschop, met opdracht een vaderlijke vermaning aan priester Verbiest te geven. Deze laatste heb ik naar het klooster van de zusters op 9 december ontboden en de pastoor als getuige bijgeroepen. Na de voorlezing van de bisschoppelijke brief begon de beklagde heftig uit te vallen met beledigende woorden; blijkbaar was hij wat beschonken. Wanneer zijn woede enigszins bedaard was, vroeg hij excuus en bekende, dat hij, ook na een vermaning vanwege de bisschop, de herbergen had bezocht. Hij beloofde zijn leven te beteren. Ik heb hem uitgenodigd voor het middagmaal bij mij op de volgende dag en hem een wintermantel gegeven, die hij nodig had, om op die wijze zijn obstinaat gemoed te verzachten»²⁸. De menslievendheid van pastoor-deken Valcke betekende echter niet, dat hij zijn voorrechten als deken wou prijsgeven, zoals blijkt uit een betwisting met de pastoor van Ardoorie, betreffende het recht om

26. A. DE SCHREVEL, *art. cit.*, 41.

27. Brugge, Rijksarchief, Kerkarchief Roeselare St.-Michiels, nr. 1.

28. ...«ut vel sic obstinatum eius animum emollissem»: *Registrum*, p. 16.

priester Roelens, die in laatst genoemde parochie overleden was, te begraven. De deken hield stand dat dit begrafenisrecht hem toekwam, zoals het steeds in het verleden geweest was, maar de pastoor eiste dit recht voor zich op. Het conflict werd aan de bisschop voorgelegd, die de deken in het gelijk stelde, maar aan beiden opdracht gaf de zaak naderhand in der minne te regelen²⁹.

Het andere gedeelte van het *Registrum* bestaat uit de verslagen over de toestand van de parochies, geschreven op grond van de visitaties, aan de hand van ter plaatse ingewonnen en opgetekende informatie. Verreweg de meest uitgebreide van deze reeks verslagen *de statu paroeciae* zijn het resultaat van de eerste ronde van kerkinspecties gedaan in het jaar 1749. De beschrijving van de toestand van de 15 parochies beslaat meer dan 150 bladzijden, zoals blijkt uit volgend schema, met de hoofddingen van de visitatieverslagen : *Status ecclesiae parochialis Roullariensis iuxta visitationem decanalem factam die 29 aprilis 1749* :

	p.101-118
<i>Status ecclesiae parochialis de Rumbeke (geen datum)</i>	120-130
<i>Status ecclesiae parochialis de Staden, 29 aprilis 1749</i>	134-144
<i>Status ecclesiae parochialis de Gidts, 30 aprilis</i>	146-155
<i>Status ecclesiae parochialis de Beveren, 5 maii</i>	157-167
<i>Status ecclesiae parochialis de Zarren, 29 aprilis</i>	169-179
<i>Status ecclesiae parochialis de Hardoye, 6 maii</i>	179-190
<i>Status ecclesiae parochialis de Coolscamp, 7 maii</i>	191-201
<i>Status ecclesiae parochialis de Eeghem, 7 maii</i>	203-210
<i>Status ecclesiae parochialis de Pittem, 8 maii</i>	213-224
<i>Status ecclesiae parochialis de Hooglede, 9 maii</i>	227-235
<i>Status ecclesiae parochialis de Cachtem, 12 maii</i>	237-244
<i>Status ecclesiae paroch. de Nieuwerkercke</i> ³⁰ , 13 maii	247-254
<i>Status ecclesiae parochialis de Roosbeke</i> ³¹ , 13 maii	257-267
<i>Status ecclesiae parochialis de Ouckene, 12 maii</i>	269-276

Aanzienlijk bondiger zijn de verslagen van de volgende inspecties, gedaan in 1750, '53, '54, '55, '58, '59, '64, '66, '77, '68, '69, '71, '77 en

29. BAB, B 63, fol. 28 r° & v°.

30. Oostnieuwkerke, te onderscheiden van Nieuwerkerke in het toenmalige bisdom Ieper.

31. Westrozebeke, te onderscheiden van Oostrozebeke in het toenmalige bisdom Gent.

1778. Over zijn laatste visitaties, na 1778, heeft deken Valcke geen verslagen nagelaten, behalve enkele aantekeningen over kerkinspecties gedaan in mei 1786, welke zijn opvolger deken Bernard Moen in het *Registrum* heeft bijgeschreven. Meteen heeft men hier een voorbeeld van de werkwijze van deken Valcke, die namelijk ter plaatse notities schreef, waarmede hij de *status ecclesiae* opstelde³².

Een belangrijke jaarlijkse gebeurtenis voor de dekenij was de vergadering van de pastoors, bijeengeroepen door de deken voor de uitdeling van de heilige oliën, op donderdag na Pasen. De heilige oliën, welke de deken voorafgaandelijk in het bisdom was gaan afhalen, werden om 10 uur processiegewijs uit de pastorijskerk naar de kerk gebracht. De mis, met een homilie door een pastoor, werd plechtig gecelebreerd door de deken, die vervolgens een Latijnse toespraak tot de pastoors richtte. Daarna was er een middagmaal, waarvoor ieder pastoor zijn bijdrage stortte³³. De eerste maal na zijn benoeming deed deken Valcke de uitdeling op 10 april 1749 in de parochiekerk van Rumbekke en ontving de pastoors aan tafel in de pastorijskerk zelf. De volgende jaren echter werd de uitdeling in de Sint-Michielskerk van Roeselare voltrokken en werden de pastoors in het stadhuis op het middagmaal vergast³⁴. De redevoeringen, welke deken Valcke elk jaar bij deze gelegenheid uitsprak, vielen door hun inhoud en bezielende kracht zo in de smaak, dat de toehoorders hem verzochten deze te willen uitgeven, hetgeen waartoe hij besliste. In 1785 verscheen inderdaad te Brugge, onder de titel *Speculum et idea boni pastoris*³⁵, een reeks van 20 Latijnse

32. *Registrum*, p. 49-50.

33. Cfr. Statuten van het bisdom van 1693 en van 1765, titel VIII, paragrafen IX - XIV.

34. *Registrum*, p. 4-5.

35. *Speculum et idea boni pastoris in qua proponuntur virtutes, quas bonum animarum pastorem exercere, et vitia quae fugere oportet, ut seipsum et oves sibi commissas salvas faciat, in viginti adhortationibus a R.D.P.F. Valcke, decano districtus Roulariensis RR. DD. pastoribus sui districtus in solemni sacrorum oleorum distributione habitis Roularii (1766-1785)*, Brugge, 1785, XI - 267 p. Andere uitgaven verschenen te Mechelen in 1826 en 1839. Een tiental van deze 20 redevoeringen werd opgenomen in het werk van J. SCHEIDER S.J., *Lectiones quotidianae*, Regensburg, 1870. E. DE SEYN, *Dictionnaire des écrivains belges*, deel 2, Brugge, 1931, p. 1735.

toespraken, voorgedragen in 1766 en volgende jaren tot en met 1785. Deze geestelijke onderrichtingen beschrijven het ideale beeld van de parochiepriester. In de eerste, van 1766, legt de auteur vooral de nadruk op de gehoorzaamheid aan de bisschop en aan de voorschriften van de diocesane Statuten, welke vorig jaar door bisschop J. R. Caimo bekrachtigd en aangevuld waren : «O driemaal gelukkig ons bisdom Brugge, indien alle pastoors en priesters deze levensregel met eerbied aanvaarden en trouw naleven. Laat ons het voorbeeld geven van volmaakte volgzzaamheid, zoals de goed faam van de dekenij Roeselare het vereist³⁶.

Hij beijverde zich om de jaarlijkse retraite, die toen niet gebruikelijk was, te doen ingang vinden bij zijn confraters, zoals hij het zelf reeds beoefende. Met twee andere pastoors van de dekenij, Antoon De Bie en Jacob Morette, begaf hij zich naar Parijs om er de geestelijke oefeningen te volgen in het klooster van de Lazaristen, waar het lichaam van de H. Vincentius a Paulo wordt bewaard. «Laat ons het voorbeeld navolgen van de heilige priesters, die de laatste tijd de Kerk hebben gesticht : Carolus Borromeus, Franciscus van Sales en zijn opvolger d'Aranthan, Vincentius a Paulo, (Adrien) Bourdoise, (Jean-Jacques) Olier en ontelbare anderen, die de jaarlijkse retraite hebben aanbevolen en beoefend. Laten wij het ook zelf doen, ten minste één maal. En mocht het Brugge seminarie daarvoor zijn poorten openen»³⁷.

In de 12de onderrichting, van 1771, geheel gewijd aan de belangrijke taak van de pastoors als verkondigers, stipt hij eerst enkele redenen aan, waarom de predicatie dikwijls weinig vruchten oplevert. In tien punten ontwikkelt hij daarna de methodiek van de gewijde rede. Het slot heeft de vorm van een samenvattend gebed³⁸.

Er wordt in de onderrichtingen ook gewezen op fouten, misbruiken en verkeerde toestanden. «Ik twijfel er niet aan, betoogt hij in 1779,

36. *Speculum*, p. 7-8.

37. *Ibid.*, p. 136.

38. *Ibid.*, p. 61 : «O Iesu, doctor et magister aeternae veritatis, da mihi, da pastoribus et concionatoribus tuis lumen in mente, ardorem in corde, verbum in ore, puritatem in intentione, efficaciam in opere, ut praedicent te, et praedices in eis, ut operentur in te, et opereris in eis, sicque possint vivis operibus et sermonibus persuadere, evangelizantes virtute multa».

dat gij meer dan eens verontwaardigd hebt bemerkt, hoe slordig en oneerbiedig bepaalde priesters de heilige riten voltrekken, hoe onverzorgd zij de kniebuigingen en kruistekens maken. Hoe groot is de ergernis die zij geven door hun haastige gesticulaties. Hoe zorgeloos leggen zij daarna de gewaden neer en beginnen dadelijk over wereldse zaken te praten»³⁹. In 1784 betreurt hij, dat de priesters te weinig op afstand leven (*promiscue vivunt*) vooral in de steden, waar zij dikwijls zonder zielzorg hoge beneficies opstrijken. In hun levenswijze zijn zij nauwelijks te onderscheiden van leken, en soms nog veel erger. Zij zoeken niet anders dan weelde, eerbewijzen en genot⁴⁰.

Wat priester Valcke aan anderen voorhield deed hij ook zelf. Was dit de reden van de sympathie, welke hij niettegenstaande zijn strengheid bij zijn confraters genoot ? Op 8 juli 1782 vierden zij het vijftigjarig priesterjubileum (1733-1782) van hun pastoor-deken en vereerden hem elk met een gedicht in Latijnse verzen⁴¹. Het graf-schrift van P. F. Valcke, dat in de muur van het portaal binnen de parochiekerk van Rumbekke bewaard is getuigt als volgt over hem : Voorbeeld van priesterlijke volmaaktheid, ware herder en vader, heeft hij met uitnemende liefde en een onverdroten ijver de zeden verbeterd, de deugd bevorderd en velen tot de christelijke volmaaktheid geleid.

39. *Ibid.*, p. 149-157.

40. *Ibid.*, p. 206-207.

41. J. DECRAENE, *op. cit.*, p. 189.

BOEKBESPREKING

E. VAN MINGROOT, *De abdij Zoetendale te Maldegem, een kroniek (1215-1584)*, Maldegem, 1983 (Uitg. Davidsfonds Maldegem), 280 blz., 100 ill. (bestelbaar door storting van 640 fr. op rekening nr. 035-0415970-75 ten name van «Zoetendale», Kleitkalseide 145, 9990 Maldegem).

Deze abdijschiedenis is een model van historisch wetenschappelijke monografie, welke Prof. Dr. Erik Van Mingroot, hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven en te Kortrijk, in het bereik van de gewone lezer stelt door een vlotte, overzichtelijke en boeiende vertellings-trant. Duidelijkheidshalve is de «kroniek» in zes perioden ingedeeld : het begin (1215-1230), de opgang (- 1340), de nabloei (- 1431), de neergang (- 1541), het weerwerk (- 1578) en het einde (- 1584) van een landelijke abdij, behorend tot de orde van Arrouaise, reguliere kanunniken volgens de regel van de H. Augustinus.

Na ieder hoofdstuk volgt een reeks bijdragen met uitgave van de voornaamste documenten, waarop de voorafgaande uiteenzetting steunt, vanaf de stichtingsoorkonden van 1215 (bijlage 1 en 1 bis), tot de beschrijving van Zoetendale na de verwoesting door de geuzen (bijlage 50), opgesteld in 1614 door de Brugse jezuiteten, aan dewelke de afgeschafte abdij in 1584 was toegewezen.

Alle Latijnse documenten zijn met nauwkeurige getrouwheid vertaald ; de Middelnederlandse en Middelfranse teksten worden door nuttige woordverklaringen verduidelijkt. Bij het zorgvuldig afschrijven van de oorspronkelijke Latijnse teksten waren enkele fouten onvermijdelijk. Men leest in de instructie van de vicaris generaal voor abt Zachee Vanden Broucke, Brugge, 18 februari 1559 (bijlage 34) : *Item ornamenta ecclesie et chori debite reparantur et illorum peculiaris custos deputatur (niet : deputatur) qui sacramentum (niet : sacramentum) diligenter curet ac suis horis obseret (niet : observet) et claudat.* «Eveneens dat de kerk- en koorbenodigdheden zouden onderhouden worden, en er een speciale sacristein zou voor aangesteld worden, die zorgvuldig voor de sacristie (niet : «voor de heilige vaten») moet zorgen en ze op gestelde uren moet grendelen (niet : «afdekken») en afsluiten» (p. 188-189).

Onder de hoede van een 25-tal verschillende abten heeft het kleine Zoetendaalse convent hoogten en laagten gekend. «Niet elke van de vijftien-achtien generaties kanunniken die het klooster hebben bevolkt stond op hetzelfde peil. Het waren niet allemaal heiligen ! Voornamelijk tijdens de laatste honderd jaar kon men zich wel eens afvragen waar de oude idealen gebleven waren. Maar toch, het bestaan van deze gemeenschap van mannen die - behalve in zeldzame ogenblikken van verzwakking van het kloosterleven - oprecht poogden Ons Heer naar best vermogen te dienen, dat alleen reeds was een prestatie die kon tellen. Ook al zou er daarnaast niets positiefs over de abdij te vertellen geweest zijn. Doch dat is beslist zo» (p. 235). Heel het boek van prof. E. Van Mingroot levert het schitterend bewijs van een voortdurende positieve inzet van deze kleine kanunnikengemeenschap voor de belangen van godsdienst en vaderland, voor de agrarische ontwikkeling en voor de geestelijke hulp aan de plaatselijke bevolking.

B. JANSSENS DE BISTHOVEN

Dit is een studie van de geschiedenis van de abdij van Zoetendaal, geschiedkundig en monografisch, welke Prof. Dr. E. Van Mingroot, hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven en te Kortrijk, in het voorjaar van 1964 heeft uitgegeven. Het boek is een voortzetting van de studie van de abdij van Zoetendaal, die de auteur in 1961 heeft uitgegeven. Het boek is een voortzetting van de studie van de abdij van Zoetendaal, die de auteur in 1961 heeft uitgegeven.

In deze studie volgt een reeks bijlagen met opgaven van de voorname documenten, waarbij de voorliggende afbeelding vooral de archiveringsnummers van 1513 (bijlage 1 en 2), tot de beschrijving van Zoetendaal in de verzoeking door de graven (bijlage 3), opgevoerd in 1614 door de Brugse parlements aan de graven de geschiedkundige bijlage in 1964 was toegevoegd.

De studie van de abdij van Zoetendaal is een voortzetting van de studie van de abdij van Zoetendaal, die de auteur in 1961 heeft uitgegeven. Het boek is een voortzetting van de studie van de abdij van Zoetendaal, die de auteur in 1961 heeft uitgegeven.

KRONIEK

ALGEMENE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Bibliografie van West-Vlaanderen. — Elke vorser — en niet het minst de geschied-, taal-, volks- of heemkundige — weet hoe onmisbaar een goede bibliografie als werkinstrument is. Het bekende «Repertorium van de Vlaamse gouwen en gemeenten» van L. Dewachter heeft in dit opzicht uitstekende diensten bewezen. Dit repertorium loopt tot 1950 ; sindsdien is er echter op het gebied van de studie van het verleden zo enorm veel geschreven en gepubliceerd, dat een voortzetting van het voortreffelijke repertorium een dringende noodzaak geworden was.

Dat is nu gebeurd, althans voor West-Vlaanderen, voor de periode 1950-1981. Dit belangrijk bibliografisch werk, getiteld «Bibliografie van de geschiedenis, taal- en volkskunde van West-Vlaanderen », kwam tot stand onder leiding van dr. Maddens, conservator bij het Rijksarchief te Kortrijk. Deel I — de eigenlijke bibliografie — telt 550 blz. Deel II — dat de klappers bevat — telt 250 blz. en verschijnt in 1984. Het werk wordt gedrukt op de persen van het Provinciebestuur, maar uitgegeven door «De Leiegouw».

Centrum voor Vlaamse Volkscultuur. — Op 31 december 1983 houdt het «Centrum voor Vlaamse Volkscultuur» te Brussel op te bestaan en wordt het bezit overgedragen aan de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde. Bibliotheek en tijdschriften zijn ondergebracht in het K.C. Peeters-Instituut voor Volkskunde, Gildekamersstraat 7-9, Antwerpen.

Nationaal Biografisch Woordenboek 9. — In 1981 verscheen het 9de deel van het Nationaal Biografisch Woordenboek, het onvolprezen naslagwerk dat door de drie Koninklijke Academiën uitgegeven wordt. Het bevat een 180-tal biografische nota's van landgenoten behorend tot alle tijdperken, beroepen en standen. Dat de nota's soms zeer ongelijk van waarde en lengte zijn, moet men op de koop toe nemen. Toch zou de redactie o.i. moeten tussenkomen als bijv. aan weinig belangrijke figuren overdreven veel kolommen gewijd worden, daar waar een korte nota met essentiële biografi-

sche gegevens ruimschoots zou volstaan. Dikwijls hebben licentiaatsverhandelingen daaraan schuld. Een typisch voorbeeld is de nota over H. Thienliier, een gewone Antwerpse stadsbode uit de 16de-17de eeuw, die ons meer leert over het beroep en de tribulaties errond.

Onder de behandelde personen willen wij hier aandacht vragen voor enkele die inzonderheid de Westvlamingen zal interesseren : de humanist A. de Boodt, de bisschoppen Jansenius en K. van den Bosch, abt J. Lambrecht, proost en grafelijk raadsheer N. van den Steen, archivariissen P. Bossaert en L. Gilliodts van Severen, politici J. Leuridan, T. Herbert, K. de Vleeschauer (Pleimion Naibh, en niet Nailh zoals in het NBW staat), uitgever A. Witteryck, schilders Jan en Hubrecht van Eyck, Ieperse Renaissance-kunstenaars behorend tot de familie Robyn. Historici en kunsthistorici uit de RU Gent zullen in dankbare herinnering de nota's lezen over de professoren J. Dhondt en J. Duverger.

C.D.

Nationaal Biografisch Woordenboek 10. — In het 10de deel van het NBW, dat in 1983 het licht zag, zijn opnieuw talrijke figuren uit West-Vlaanderen opgenomen. Ze hier allemaal opnoemen, heeft geen zin. Toch willen we er enkele vermelden : politicus L. du Castillon, rechtsgeleerde W. Delva, historicus J. Delepierre (stichtend lid van de Société d'Emulation, en aan wie in onze Handelingen onlangs nog een bijdrage gewijd werd), uitvinder K. van den Poele, componist J. van der Vaet, architecten P. en R. Buyck en J. Clarysse, beeldhouwers H. en G. Pickery, talrijke schilders, bijzonderlijk uit Oostende en Roeselare.

Onze lezers zullen ongetwijfeld met belangstelling de nota over onze vroegere voorzitter A. Viaene lezen. (Velen zullen wel willen weten wat uiteindelijk gebeurd is met de «tientallen bakjes met steekkaarten en kaftjes met *honing* voor Biekorf»). Het is wel toeval dat in het zelfde deel 10 G. Gezelle aan bod komt, medestichter in 1890 van het tijdschrift Biekorf dat Viaene van 1929 tot 1979 zo gezagvol leidde. In het NBW heeft K. De Busschere Guido Gezelle — in 34 kolommen ! — «con amore» bestudeerd en op indringende wetenschappelijke wijze benaderd.

Naast al het goede dat van het NBW kan gezegd worden, mogen toch enkele kritische opmerkingen gemaakt worden. Verscheidene auteurs schijnen het verschil niet te kennen tussen een woordenboeknota en een biografie (soms hagiografie) opgesmukt met allerlei anekdoten. Ook lijkt ons het aantal kunstenaars wel erg groot in verhouding met het aantal opgenomen personen. De bibliografie is soms te uitgebreid, soms verouderd. Dit is o.m. het geval met A. Beauneveu waar verwijzingen naar de belangrijke recente literatuur (o.a. studies van A. Erlande-Brandenburg, R. Didier, de catalogen van de tentoonstellingen over de Parler en over koning Karel V,

onderscheidelijk te Keulen, 1978-'79 en Parijs, 1981-'82) ontbreken. De opname van iemand als H. Wandt, een Duits schrijver die tijdens Wereldoorlog I in Vlaanderen verbleef en een boek schreef over het leven te Gent, is voor ons toch een probleem. Op die wijze kan men tientallen buitenlanders, die hier een tijd verbleven hebben en daarover publiceerden, annexeren.

Provinciale prijs Geschiedenis 1986. — Voor 1986 schrijft de Provincie West-Vlaanderen haar prijs voor Geschiedenis uit, gesplitst in een prijs voor academisch en niet-academisch gevormden. Het onderwerp van de studie moet de geschiedenis van West-Vlaanderen betreffen en minimum 50 getypte bladzijden bedragen.

In de Bourgondische Nederlanden. — In 1983 verscheen bij het Mercatorfonds te Antwerpen een omvangrijk boekdeel over «De Bourgondische Nederlanden» van de hand van prof. dr. W. Prevenier en dr. W. Blockmans (iconografie : A. Blockmans - Delva). Zoals gewoonlijk bij deze uitgever is zeer veel zorg besteed aan de illustratie. Toch zouden we bij enkele afbeeldingen een foutieve uitleg willen verbeteren.

Afb. 36 : Miniatuur «Augustus» uit het Breviarium Mayer van den Bergh (begin 16de eeuw). De graanoogst gebeurt niet met een sikkel, maar met een pik die de twee boeren met hun rechterhand vasthouden ; met hun linkerhand hanteren ze de pikhaak.

Afb. 37 : Miniatuur «November» (uit hetzelfde hs. als 36). Links zijn twee mannen vlas aan het boten met boothamers. In het midden schudt een man het gedorsen graan op in een wanmand ; schuin achter hem is een man in een schuur bezig graan te dorsen met een vlegel.

Afb. 153 : Detail uit één der zeven panelen die de «Werken van Barmhartigheid» (Meester van Alkmaar, 1504) uitbeelden. Het paneel toont de «Hongerigen spijzen» en vindt plaats op een pleintje in een stad, en niet *aan de stadspoort*, zoals beweerd wordt, blijkbaar ter illustratie van de bijgaande opmerking dat steden in tijden van schaarste hun poorten sloten voor de behoeftigen van het platteland.

Afb. 155 : Miniatuur «Oogst» uit het Hennesy-getijdenboek (ca. 1530). «Het oogsten van het graan met de sikkel langs een riviertje, met op de voorgrond twee bedelaars die om eten smeken aan een boerin. Hoewel de zeis een bekend werktuig was, werden de meest kostbare graangewassen omwille van het rendement nog met de sikkel geoogst. In stad en platteland bestond ook tijdens de Bourgondische bloeiperiode een structurele armoede bij zowat een kwart van de bevolking». Een volledig verkeerde beschrijving met een hier niet te pas komende opmerking ! Op de miniatuur zien we twee

mannen die met een pik het graan afpikken. Een vrouw komt naar het land met in de ene hand een kruik met drank, terwijl ze met de andere hand een mand — waarvan de inhoud door een doek afgedekt is — op het hoofd vasthoudt. Op de voorgrond zijn een man en een vrouw aan het eten ; de man steekt zijn drinkkom uit naar de vrouw die spijs en drank aanbrengt. Het zijn landarbeiders, want naast de man ligt zijn pik en pikhaak. De vrouw bond het afpikte graan tot schoven, zoals we ook op afb. 36 zien gebeuren.

PLAATSSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

De «Hoge Andjoen» te Werken (gem. Kortemark) : een aarden versterking in een nieuw daglicht. — Het is niet de eerste maal dat de «Hoge Andjoen» het voorwerp uitmaakt van een archeologische studie. In het licht van de huidige stand van onderzoek zijn de resultaten van de vroegere opgravingen echter zo fragmentair en zo ontoereikend qua datering en interpretatie, dat een hernieuwde studie meer dan gewenst was. De gelegenheid kwam er naar aanleiding van de uitbreiding van het kerkhof van Werken, dat zich op het voorhof van deze motte bevindt. De gemeente Kortemark organiseerde een BTK-kader, waarvan de wetenschappelijke leiding bij de Nationale Dienst voor Opgravingen berustte¹. Het is niet de gewoonte om, wanneer een onderzoek nog volop aan de gang is, uitvoerig over de binnensijpelende gegevens en resultaten te berichten. Op vraag van de verantwoordelijken van dit tijdschrift willen wij echter wel de lezer laten kennis maken met de probleemstelling rond dit historisch-archeologisch onderzoek van de motte te Werken.

Op het zuiver historisch vlak wensten wij Werken en omgeving en dan vooral de vroegste geschiedenis van dit gebied in een ruime context te bekijken, namelijk in verhouding tot de andere dorpen, die gegroeid zijn op de rand tussen het laat-Romeinse overstromingsgebied van de zee en de aangrenzende pleistocene zandruggen.

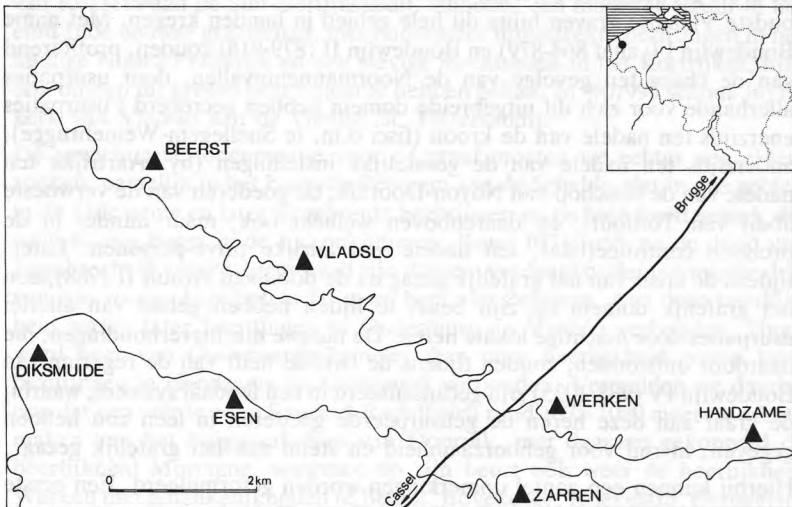
Stond de landschapsstudie van de kustvlakte de laatste decennia overvloedig in de schijnwerpers van de geschiedeniswetenschap, de achterliggende zandstreek ontsnapte quasi volledig aan de aandacht van de historici.

* J. De Meulemeester en C. Vanthournout staan in voor het archeologisch onderzoek ; G. Berings verzorgt de historische studie.

¹ Met dank aan D. Lambrecht, burgemeester, en aan het schepencollege van Kortemark, in het bijzonder aan schepen E. Vansteenkiste ; oprechte dank aan de gemeentesecretaris, J. Vandoorne, die de administratieve geplogenheden in de goede banen leidt en aldus dit onderzoek mogelijk maakt.

Was de kustvlakte in de vroege middeleeuwen zeker tot het einde van de 10de eeuw, en voor die gebieden, die te lijden hadden van de zgn. Duinkerke III-transgressie, zelfs tot het midden van de 11de eeuw, onbewoonbaar, dan vinden we juist op de aangrenzende zandgronden het oude bewoningsgebied. Aan de hand van de nederzettingstoponiemen krijgen we direct enige aanwijzingen over de ouderdom van de bewoning in het gebied ten oosten van de IJzer. We vermelden in alfabetische volgorde het Gallo-Romeinse Aartrijke en de vroegmiddeleeuwse toponiemen Bekegem, Eernegem, Ettelgem, Ichtegem, Kortemark, Oudenburg, Roksem, Snellegem, Veldegem, Werken, Zedelgem en Zerkegem. Inderdaad de hoeveelheid vroegmiddeleeuwse toponiemen (13 op 25) verraadt al meteen een oud bewoningsgebied. Voeg daaraan toe dat, ondanks de afwezigheid in de streek van een eigen grote abdij, en dus van ter plaatse geschreven bronnen, toch al 11 van de 25 plaatsen vóór het jaar 1000 vermeld worden. Vijf daarvan hebben geen expliciet vroegmiddeleeuws toponiem, wat dus het totaal van vroegmiddeleeuwse nederzettingen vermeerderd tot 18 op 25.

Illustreerend zijn ook nog een aantal typisch vroegmiddeleeuwse patrocinia. We vinden 3 maal St. Martinus en St. Eligius, 2 maal St. Petrus, St. Amandus en St. Michael en 1 maal St. Medardus, St. Vedastus en St. Audomarus.

Het inbraakgebied van de zee ten oosten van Diksmuide, de zgn. Handzamevallei, met de dorpen die op de rand van de zandstreek zijn ontstaan. De heirbaan Cassel-Brugge, de zgn. Steenstraat, dwars dit gebied.

Vermelden we tenslotte nog het Romeinse kustwegennet, waarvan de weg Kassel naar Brugge over Werken, de zogenaamde Steenstraat, zeker nog in de 10de eeuw in gebruik was.

Deze aanwijzingen mogen ons echter geen beeld voor ogen brengen van één oud homogeen bewoningsgebied. Reeds Caesar vermeldt hoe de Menapiërs zich in de bossen terugtrokken. Een tekst uit 1119 beschrijft de noordelijke helft der gemeenten Eernegem, Koekelare, Vladslo en Bovekerke als één groot verlaten en eenzaam gebied, «Herualdoloco» genaamd. Daarin waren al van het eind van de 11de eeuw ontginningen aan de gang. Toch blijven nog eeuwen lang grote boscomplexen bestaan. Zo merken we op de 18de eeuwse Ferrariskaart dat de hele kern van ons onderzoeksterrein, namelijk het gebied ten oosten van de lijn Zerkegem-Bekegem-Eernegem-Koekelare uit één groot boscomplex bestond, met midden erin één open plek, Aatrijke. Ten westen van Koekelare vinden we er nog het Koekelareveld ; nu nog resten er fragmenten van het Wijnendale-bos en het Bovekerke-bos. Er rest dus op enkele eilandjes in het bos, zoals Aatrijke na, slechts een smalle strook van oud bewoningsland langsheen de rand van het overstromingsgebied. Hierin kunnen we een aantal randnederzettingen onderscheiden, alle gelegen op een pleistocene zandrug, verheven boven het alluvium, afgezet door de transgressies of stormvloedten.

Interessant wordt het wanneer we nagaan wie in dit oude bewoningsgebied de grote grondbezitters waren. Traditioneel wordt het zo voorgesteld, dat de oudste Vlaamse graven bijna dit hele gebied in handen kregen. Met name Boudewijn I (vanaf 864-879) en Boudewijn II (879-918) zouden, profiterend van de chaos ten gevolge van de Noormanneninvallen, door usurpaties allerhande voor zich dit uitgebreide domein hebben gecreëerd ; usurpaties enerzijds ten nadele van de kroon (fisci o.m. te Snellegem-Weinebrugge), anderzijds ten nadele van de geestelijke instellingen (bv. Aatrijke ten nadele van de bisschop van Noyon-Doornik, de goederen van de verwoeste abdij van Torhout), en daarenboven wellicht ook, maar minder in de bronnen controleerbaar, ten nadele van talrijke privé-personen. Later, tijdens de crisis van het grafelijk gezag na de dood van Arnulf II (988), zou het grafelijk domein op zijn beurt te lijden hebben gehad van allerlei usurpaties door machtige lokale heren. De nieuwe machtsverhoudingen, die daardoor ontstonden, zouden tijdens de tweede helft van de regering van Boudewijn IV (988-1035) zijn gecanoniseerd in een feodaal systeem, waarbij de graaf aan deze heren de geüsurpeerde goederen in leen zou hebben gegeven, in ruil voor gehoorzaamheid en steun aan het grafelijk gezag.

Hierbij kunnen een aantal opmerkingen worden geformuleerd. Een eerste terloopse opmerking : dat Boudewijn I en II in bezit waren van de Karolingische fisci in dit gebied dient natuurlijk niet op een usurpatie te wijzen. Als gouwgraaf, nog strikt genomen koninklijk ambtenaar van Karel de Kale, kreeg Boudewijn I deze fisci wellicht als beneficium bij zijn ambt,

wat met de desintegratie van het Karolingische Rijk vrij vlug evolueerde naar een erfelijk allodiaal bezit. Ten tweede : wordt het aandeel van grafelijk bezit in dit gebied niet overtrokken ? Inderdaad heeft de graaf in latere eeuwen ten zuiden van Brugge uitgestrekte domeinen in zijn bezit gehad. Robrecht de Fries (1071-1093) liet er ondermeer zijn slot van Wijnendale bouwen. Maar gaat het hier echter in hoofdzaak niet over die vroegmiddeleeuwse woeste gronden, waarover de graaf vanuit zijn publiek rechterlijke functie de macht had — we verwijzen naar het voornoemde grote boscomplex — en ontsnapten de eigenlijke oude nederzettingen op enkele fisci na, niet aan zijn gezag ? Ten derde kunnen we ons ook de vraag stellen of de hypothese, dat Boudewijn IV met de hele feodalisering een canonicatie invoerde van de machtsverhoudingen, niet berust op een overschatting, een anachronistische Hineininterpretiering van de grafelijke macht in de 10de eeuw. M.a.w. of die machtsverhoudingen, die in de eerste helft van de 11de eeuw gecanoniseerd worden of dit misschien al zijn en enkel bevestigd worden, niet op veel oudere situaties teruggaan. Moet dit niet gezien worden als de uiteindelijke vestiging van het grafelijk gezag over quasi-gelijken, leden van grote adellijke families, die zich net zoals de grafelijke familie, in de chaos van de post-Karolingische periode als grootgrondbezitters hebben kunnen opwerken.

In dit gebied vinden we trouwens al vrij vroeg aanwijzingen over bezitters, andere dan de graaf. De oudste is wel de 8ste eeuwse schenker van de cella van Roksem aan de Sint-Bertijnsabdij. Eilbodo, een machtige figuur in het eind 10de eeuwse graafschap, met ondermeer uitgestrekte bezittingen in het huidige Noord-Frankrijk en een stevige machtsbasis in het Kortrijkse, lijkt ook binnen dit gebied bezittingen te hebben gehad. In 987/994 schonk hij de kerk van Vladslø aan de Gentse St. Pietersabdij.

De gewichtigste concurrentie voor de graaf moeten we echter nog elders zoeken, namelijk in het huis van Petegem aan de Schelde, dat in ons gebied in de 11de eeuw en later uitgebreide bezittingen en rechten heeft gehad, die wellicht nog hoger in de tijd opklimmen. Rond 1034/1058, na de dood van Ingelbrecht II van Petegem werd zijn domein verdeeld onder ten minste drie van zijn zonen. Ingelbrecht III werd heer van Petegem. Aan deze heerlijkheid waren later bezittingen in Oudenburg en Vladslø verbonden. Hugo werd heer van Oudenaarde-Pamele. Aan deze heerlijkheid waren later bezittingen in Handzame en Kortemark verbonden. Vermelden we daarbij nog dat een vierde zoon Everard-Radulf zich rond 1075-1080 meester wist te maken van het burggraafschap van Doornik, met daaraan gekoppeld de heerlijkheid Mortagne, waarmee op zijn beurt ook weer de heerlijkheid Werken met afhankelijkheden te Beerst, Bovekerke, Koekelare, Eernegem, Esen en Vladslø was verbonden. De heerlijkheid Werken werd pas in 1279 door Thomas van Mortagne aan graaf Gewijde van Dampierre verkocht. Het lijkt ons in het licht van dit alles geen losse hypothese te veronderstellen

dat al deze excentrische bezittingen van de familie van Petegem en aanverwante, net zoals het stambezit rond Petegem-Oudenaarde-Eine, onder Ingelbrecht II (vermeld in 1002-1034/1058) nog één geheel vormde, dat wellicht nog vroeger in de geschiedenis terugklimt, en ongetwijfeld een sterk tegengewicht moet hebben gevormd voor de grafelijke bezittingen in deze streek.

Deze schets van de historische problematiek geeft dus aanwijzingen hoe het verder onderzoek moet gevoerd worden, namelijk een gedetailleerde landschapsstudie ; een onderzoek naar de ontwikkeling van de parochiale organisatie, op zoek naar eventuele moederparochies die aanwijzingen kunnen verschaffen over de oudste bewoningscentra ; een onderzoek naar de plaats van dit gebied in oudere territoriale omschrijvingen, de bisdommen, dekanaten, de kasselrijen en vooral vroeger opklimmend in de tijd, de pagi ; een onderzoek van de grondbezitters ; tenslotte, in het licht van deze problematiek en zijn onderzoeksresultaten, een herziening van de vroegste geschiedenis van Vlaanderen tijdens de desintegratie van het Karolingische Rijk.

Ook archeologisch kan Werken van grote betekenis zijn voor verder oudheidkundig onderzoek van de middeleeuwse aarden versterkingen. Sinds 1974 voert de Nationale Dienst voor Opgravingen een systematisch onderzoek uit naar de castrale mottes, waarbij de klemtoon ligt op het oude graafschap Vlaanderen². Deze mottes zijn kunstmatige aarden heuvels ; aan de basis waren ze omringd door een gracht en op het motteplateau stond een houten of (later) stenen burchttoren, met zowel een militaire als een woonfunctie. Dit geheel vormde het opperhof ; essentieel in een motteversterking is ook het voor- of neerhof, dat de economische functie van het geheel waarneemt. Hier staan de bedrijfsgebouwen en grijpt het dagelijks leven plaats. Deze mottes ontstaan bij ons in de late 11de eeuw en vooral in de 12de eeuw ; vanaf de 13de eeuw beginnen ze reeds hun betekenis, zeker hun militaire, te verliezen³.

Bij het onderzoek van deze motteburchten bleek echter vlug dat bepaalde van deze versterkingen teruggingen op vroegere situaties ; men kwam herhaaldelijk tot de vaststelling dat onder de motteheuvel oudere archeologische lagen aanwezig waren, die mogelijk evenzeer tot een versterking

2. In West-Vlaanderen werden door de NDO momenteel mottes opgegraven te Loker, Merkem, Veurne en Dudzele en vooronderzoeken verricht op sites te Assebroek, Gistel, Mannekensvere, Oeren, Oostkerke, Proven, Westkapelle en Zeebrugge.

3. J. DE MEULEMEESTER, Castrale motten in België, *Miscellanea Archaeologica in honorem H. Roosens, Archaeologia Belgica* 255, Brussel, 1983, 199-225.

behoorden. Ook het zuiver historisch onderzoek droeg zijn steentje bij, zodat het archeologisch werk afgestemd werd op de studie van in hoofdzaak drie types van middeleeuwse aarden versterkingen : vooreerst de grote circulaire burchten, waarvan de oorsprong op het einde van de 9de eeuw moet gezocht worden ; vervolgens de kleinere ringwalburchten, die soms evolueerden tot de derde groep, de castrale mottes.

Evoluties zijn meestal het best te volgen wanneer de fazen ervan in direct contact staan met elkaar. Dus het beste overzicht van de ontwikkeling van de aarden versterkingen kan men krijgen op sites, waarvan men langs historisch-archeologische weg kan vaststellen of toch kan veronderstellen dat ze ouder zijn dan de 11de-12de eeuw.

Vertikale luchtfoto (met toelating van het Ministerie van Openbare Werken en het Ministerie van Defensie) van de stad Veurne. Men herkent ten noordwesten van de markt de cirkelvorm van de oudste versterking.

In Veurne⁴ kon op die manier de evolutie geschetst worden van de burcht, die gelegen is in de stadskern. We treffen er vooreerst een grote ronde versterking aan, waarvan de littekens nog duidelijk in het stratenpatroon te herkennen zijn : de Noordstraat, de Pannestraat, de Zwarte Nonnenstraat en de Vleeshouwersstraat volgen een cirkelpatroon met een doormeter van ongeveer 240 m, dat start en eindigt bij de Grote Markt. De opgravingen brachten de 15 m brede, maar slechts 1 m diepe gracht van dit rond 890 ontstane kamp aan het licht. Eind 11de - begin 12de eeuw bouwt de graaf, of de burggraaf van de pas kort opgerichte kasselrij, een ringwalversterking.

Luchtfoto (met toelating) van de ringwalversterking van Assebroek, die verdedigd werd door 4 grachten, afgewisseld met 3 wallen.

4. ID., De circulaire versterking en de Warandemote te Veurne, *Conspectus MCMLXXVIII, Archaeologia Belgica* 213, Brussel, 1979, 152-156 ; ID., De circulaire versterking te Veurne, *Conspectus MCMLXXIX, Archaeologia Belgica* 223, Brussel, 1980, 109-113 ; ID., De Warandemote te Veurne, *Conspectus MCMLXXX, Archaeologia Belgica* 238, Brussel, 1981, 72-75 ; ID., De grafelijke motte te Veurne, *Conspectus MCMLXXXI, Archaeologia Belgica* 247, Brussel, 1982, 117-121.

Dit type van burchten komt typologisch overeen met de cirkulaire versterkingen, maar is veel kleiner ; in ht geval van Veurne bedraagt de binnendoormeter ongeveer 40 m. In de 12de eeuw waait dan, vermoedelijk uit Normandië, een nieuwe mode en manier van burchtenbouw naar onze streken over : tweede helft 12de eeuw wordt in Veurne, boven de ringwalversterking, een motte opgeworpen.

Gezien de historische context liet ook de motte van Werken verhoplen, dat hier een bepaalde evolutie van vroege naar late middeleeuwen zou kunnen worden afgelezen, zodat nieuwe gegevens het nog recente onderzoek van de aarden versterkingen in ons land zouden aanvullen. De eerste resultaten bevestigden het vermoeden en laten zelfs meer verhoplen. De motteheuvel heeft een ovaalvormig verloop met een doormeter van 50/60 m aan de basis, een hoogte van ongeveer 7 m en een steile helling, die toegang geeft tot een plateau van ongeveer 30 bij 25 m. Het voorhof sluit oostelijk bij de motte aan, ervan gescheiden door een gracht ; het heeft een doormeter van ca. 125 m. De Romaaanse parochiekerk en het kerkhof liggen binnen het centrale deel van het voorhof, dat ongeveer 2,50 m hoger ligt dan de aangrenzende broeken van Handzame.

De opgravingen startten met een 3 m brede verkenningssleuf in het westelijk deel van het voorhof. De bewoning nam hier een aanvang in de late steentijd. Voor deze faze herkennen we een zeer dunne bewoningslaag met verschillende silixfragmenten, maar geen structuren. Duidelijker zijn de sporen (kuilen, palen), die volgens de ceramiekvondsten aan de Romeinse periode moeten worden toegewezen. Er is geen aflijnbaar stratigrafisch verschil tussen de Romeinse bodem en de vroegmiddeleeuwse. Aan deze bodemlaag kunnen meerdere structuren worden gekoppeld, waaronder 2 hutkommen en een houten afsluiting de voornaamste zijn. De bodem wordt naar de rand van het latere voorhof begrensd door een ongeveer 4 m brede en 1,25 m diepe gracht. Boven dit geheel vinden we een laag die overgaat in

De Hoge Andjoen-motte te Werken met rechts (rond de kerk) het voorhof.

de dikke bouwlaag, wat de ophoging op ongeveer 1 m boven de vroegmiddeleeuwse bodem brengt.

Uit deze aanaardingsperiode werden de voornaamste sporen gelokaliseerd in het zuidoostkwadrant van het voorhof. Over een afstand van om en bij de 70 m werden met een interval van ongeveer 2 tot 2,50 m paalkuilen met bijhorende paal aangetroffen. De palen zijn meestal vierkant tot rechthoekig van vorm en zijn gemiddeld tussen de 25 tot 40 cm dik. Deze palenrij volgt het verloop van de rand van het voorhof en de voorhofgracht, die overall werd aangesneden. Aan deze reeks beantwoordt een tweede analoge palenrij, die ongeveer 4 m meer naar binnen toe een parallel verloop kent. Tevens werden verschillende sporen van balken en planken onderzocht, die de palen en de palenrijen onderling verbonden. Belangrijk is dat de ophoging boven de vroegmiddeleeuwse bodem gelijktijdig werd aangeaard met de constructie van de paalstructuur. Twee mogelijkheden dringen zich vooraan op : ofwel betreft het hier een eenvoudige houten palissade met achterliggende weergang ; ofwel gaat het om een palissadering, waarvan een aarden wallichaam de basis vormde. Het ontbreken van dateerbaar aardewerk en/of ander materiaal heeft tot gevolg dat we op het vlak van de chornologie verdere opgravingen moeten afwachten. Toch zouden we de ringwal en/of voorhof op zuiver vergelijkende typologische grond niet vóór de 11de-12de eeuw dateren.

J. De Meulemeester, G. Berings, C. Vanthournout

Opgravingen in de kapel van het Sint-Janshospitaal te Brugge. — N.a. v. werken in de kapel van het Sint-Janshospitaal, werd door de Stedelijke Archeologische Dienst op het einde van 1983 - begin 1984 een uitgebreid onderzoek uitgevoerd. Er werden funderingsmuren gelocaliseerd van het oudste, evenwijdig met de straat gelegen hospitaalgebouw. Daarenboven vond men enkele grafzerken en 14de eeuwse beschilderde graven, waarop o.m. de H. Willibrord voorgesteld is.

Nieuwe beelden voor het Brugse stadhuis. — De gevel van het stadhuis te Brugge wordt verder «bevolkt». Op 18 april 1984 werden vijf stenen beelden in hun nissen geplaatst ; de gipsen ontwerpen waren — mits enkele kleine wijzigingen — reeds op 8 december 1983 door de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen goedgekeurd. De beelden stellen Keizer Karel, Filips II, Filips III en de Aartshertogen Albrecht en Isabella voor. Op 19 april werden vijf nieuwe gipsen proefbeelden aan de KCML voorgesteld. Het zijn Filips IV, Karel II, Filips V, Karel VI en keizerin Maria-Theresia. In de loop van de maand oktober zullen de definitieve beelden dan hun plaats in de gevel innemen. De beeldhouwers van de gehele reeks zijn L. Canestraro en S. Depuydt.

L.D.

Adornes en Jeruzalem. Addendum. — In de vorige jg. van de Handelingen verscheen op blz. 252 en 254 een kleine nota over de tentoonstelling die in 1983 in de Jeruzalemkerk plaats vond. Hieraan willen wij een kleine opmerking toevoegen.

Minstens van 1418 tot 1455 bestond te Brugge op het Oostproosse — dit is een enclave binnen de stadswallen van de kerkelijke heerlijkheid van Sint-Donaas — een convent van arme lieden, genaamd Ten Hamerkine. Binnen de besloten ruimte ervan, op de hoek van de Peperstraat en de Balstraat, bouwen Pieter (II) en Jacob Adornes in 1427-1429 een eerste Jeruzalemkapel. Deze werd vervangen door een tweede, opgericht in de jaren 1471-1483 op bestelling van Anselm. N. Geirnaert veronderstelt dat Ten Hamerkine een convent was van arme begijnen. Dit is onwaarschijnlijk in deze beruchte wijk, op verre afstand van de andere begijnen. Voor zoveel we weten woonden die trouwens allen binnen de omheining of in de buurt van de Wijngaard, vooral dan op het Onze-Lieve-Vrouwezestendeel.

Jos Marechal

Tentoonstelling rond Hubrecht Goltzius. — In het Gruuthusemuseum liep van 11 nov. tot 30 jan. 1984 een tentoonstelling «Hubertus Goltzius en Brugge 1583-1983», gecoördineerd door adjunct-conservator W. Le Loup. Bij die gelegenheid verscheen een catalogus van 210 blz., die opvalt door zijn uiterst verzorgde presentatie, een bibliofiel onderwerp als dit waardig.

De tentoonstelling toonde de betekenis van H. Goltzius (°1526 te Venlo, en †1583 te Brugge) als humanist en kunstenaar heel goed aan. Hij werd gesitueerd in het tijds kader van het humanisme en reformatie, en in het Brugse drukkersmilieu. De hoeveelheid en kwaliteit van de door hem samengestelde en meestal ook zelf gedrukte boeken lieten hem duidelijk zien als de belangrijkste Brugse drukker van zijn eeuw. Het door hem verzamelde, afgebeelde en becommentarieerde numismatisch materiaal heeft nog meer dan twee eeuwen na zijn dood Europese weerklink genoten.

De coördinator, zelf een erkend specialist in de materie, is er bovendien in geslaagd het als elitair voorkomende onderwerp didactisch te presenteren en aan de man te brengen. Heel wat aandacht werd geschonken aan de verklaring van de druktechnieken en drukgangen, tot het in werking stellen van een heuse diepdruckpers toe. Ook de vergelijking met echte munten, deskundig verzameld en toegelicht door adjunct-conservator St. Vandenberghe was bijzonder verhelderend.

Een andere Goltziuskenner, C. Dekesel, had ook een erg belangrijke inbreng in de tentoonstelling en de catalogus. Zijn stelling evenwel dat G. niet steeds even gewetensvol tewerk gegaan is bij het bezoeken van muntenkabinetten waarvan hij de munten heeft gepubliceerd, toegelicht aan de hand van het voorbeeld van de universiteit van Douai, werd niet door

iedereen zonder voorbehoud bijgetreden. Dit was het geval met een andere auteur in de catalogus, A. Dewitte (*Biekorf*, 1983, 436-437). Deze heeft zelf in een synthese-artikel een treffend beeld geschetst van het humanisme te Brugge ten tijde van G. De humanist treedt eruit naar voor als een individualist met een open geest, geenszins neigend naar fanatieke stellingnamen.

Dit komt dan goed overeen met de vaststellingen van ondergetekende in zijn schets van het Brugse drukkersmilieu vooral m.b.t. de reformatie, in dezelfde catalogus. Een attest van katholieke gelovigheid en verborgen reformatorische daden zolang het niet mocht, waren bij G. zoveel uitingen van een opportunistische houding, waardoor hij zich tijdens het groeiende calvinistisch opdringen buiten grote moeilijkheden heeft weten te houden. Een minder belangrijk figuur als J. Janssuene heeft zich als drukker ook van zulke houding bediend, wellicht meer dan bij G. gewoon om den brode.

A. Vandewalle

J.K.O.T. en de geschiedenis van Brugge. — Bij gelegenheid van zijn tienjarig bestaan heeft het *Jong Kristen Onthaal voor Toerisme (J.K.O.T.)* in 1983 een jubileumbundel met 13 bijdragen over kunst en geschiedenis te Brugge gepubliceerd onder de titel «Van Middeleeuwen tot heden. Bladeren door Brugse kunst en geschiedenis».

Reeds vroeger had het actieve J.K.O.T het initiatief voor enkele belangrijke uitgaven genomen ; in 1978 : «Sint-Donaas en de voormalige Brugse kathedraal», in 1980 : «Van Blindekens naar de Potterie», in 1981 : «Male, burcht en abdij», in 1982 : «Sint-Walburga, een Brugse kerk vol geschiedenis.»

In het hier voorliggend werk is Brugge het bindteken. De bijdragen betreffen de geschiedenis (het bevolkingsaantal in 1477, de belleman in de 17 de eeuw, spijs en drank in het Kartuizerinnenklooster, het Napoleontisch kadaسترplan), musicologie (het orgel van de Duinenabdij), volkskunde (rijmen bij een loterij voor de O.-L.-Vrouwekerk in 1555), oudheidkunde en kunstgeschiedenis (het Steen op de Burg, Gerechtigheidsstaferelen, een tekening van Jan Garemijn, de beeldhouwer Jacob Cocx, het eerste spoorwegstation). Het artikel over J. Cocx is het omvangrijkste in de bundel en telt 50 bladzijden. Het behandelt volgende werken te Brugge : het doksaal in de Sint-Donaaskatedraal, het hoofdaltaar in de Sint-Salvatorskatedraal, het doksaal in O.-L.-Vrouw van de Potterie, het doksaal in de Sint-Jakobskerk, het hoofdaltaar in de Sint-Walburgakerk (alsmede beeldhouwwerk aan de kerk zelf).

Conscience en Blankenberge. — In 1983 was het honderd jaar geleden dat Hendrik Conscience (1812-1883) — een belangrijke figuur in de Vlaamse bewustwording — overleed. De Heemkundige Kring Dr. Van Damme te Blankenberge heeft dit herdacht door het uitgeven van een studie van lic. R. Boterberge, getiteld «Hendrik Conscience en Blankenberge».

H.C. verbleef tijdens de zomer dikwijls te Blankenberge, dat sinds het midden van de 19de eeuw evolueerde van een klein vissersdorp naar een badplaats. Van 1873 tot 1894 bestond er een «Conscience's Taalgenootschap» waar H.C. beschermheer van was. In 1912 kreeg hij er een monument dat door de figuur van een lezende visser herinnert aan het feit dat C. «zijn volk leerde lezen».

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
SOCIETE D'EMULATION
TE BRUGGE

Sekretariaat en redaktie : p.a. Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge.
Postrekening : Genootschap voor Geschiedenis, Brugge 000-0107939-75
Jaarlijkse lidmaatschapsbijdrage : 500 F.

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», gesticht in 1839, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

Het Genootschap geeft ieder jaar de «Handelingen» uit, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (p.a. Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (500,-fr.) en geeft recht op de toezending van de «Handelingen». Bovendien wordt aan de leden een korting van 20 % verleend op de prijs van de «Handelingen» die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen en op de afzonderlijke uitgaven.

BESTUUR : B. Janssens de Bisthoven (voorzitter), J. Marechal (ondervoorzitter), L. Valcke (secretaris), J. Mertens (redactie-secretaris), A. Vandewalle (penningmeester), M. Cloet D. Dalle, L. Devliegheer, A. Janssens de Bisthoven, O. Mus, M. Ryckaert, A. Schouteet, C. Vandembroecke, W. Vanderpypen, R. Van Eenoo.

Druk : Grafisch Bedrijf Schoonbaert - 8200 Brugge 2

ISSN - 0770 - 0822